

ALTINBAŞ
ÜNİVERSİTESİ

ALTINBAŞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER

ANABİLİM DALI

**SOSYAL DEMOKRASİ ÇİZGİSİNDE 1945-1977
ARASI CHP DÖNÜŞÜMÜ VE ORTANIN SOLU**

Tayfun SÖĞÜT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı:

Dr. Öğr. Üyesi Bahadır KAYNAK

Tayfun Sögüt tarafından hazırlanmış olan bu çalışma ...28... /...01... /2020 tarihinde yapılan Tez Savunma Sınavında tarafımızca incelenmiş olup, kapsam ve kalite açısından Yüksek Lisans / Doktora tezi olmaya oy birliği/oy çokluğu ile yeterli bulunmuştur.

Dr. Öğr. Üyesi A. Bahadır Kayrak
Ünvanı – Adı Soyadı
(Danışman)

Tez Savunma Sınavı Jüri Üyeleri

Ünvanı – Adı Soyadı
(Danışman)

Dr. Öğr. Üyesi A. Bahadır Kayrak

Altınbaş Üniversitesi

Ünvanı – Adı Soyadı

Dr. Öğr. Üyesi Eylem Akdeniz
Gökler

Altınbaş Üniversitesi

Ünvanı – Adı Soyadı

Doç. Dr. Ahmet Bekmen

İstanbul Üniversitesi

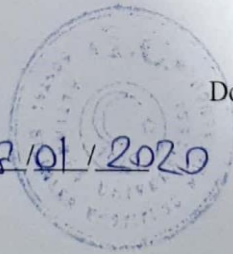
Bu çalışma bir Yüksek Lisans tezinin tüm gerekli şartlarını taşımaktadır.

Ünvanı – Adı Soyadı
(Anabilim Dalı Başkanı)

Dr. Öğr. Üyesi Eylem Akdeniz Gökler

Doç. Dr. Nur Banu KAVAKLI
Enstitü Müdürü

Sosyal Bilimler Enstitüsü onayı: 28/01/2020

Bu dokümandaki tüm bilgilerin akademik kural ve etiğe bağılı kalınarak yazıldığını ve tez yazım kuralları kapsamında bu çalışmada bulunan ve özgün olmayan bütün bilgi ve materyallerin referanslandırıldığını temin ederim.

Tayfun SÖĞÜT

A handwritten signature in blue ink, appearing to read 'Tayfun Söğüt', is written over a large, faint, stylized watermark logo consisting of several overlapping 'X' shapes.

TEŐEKKÜR

Çalışma süresi boyunca sağlamış olduğu destekten dolayı tez danıőmanım Sayın Dr. Öğr. Üyesi Bahadır KAYNAK'a,

Tüm Yüksek Lisans süresince bana sabreden ve anlayış gösteren sevgili eőim Emel SÖĞÜT'e

Düőtüğüm anlarda beni yüreklendiren sınıf arkadaşım Oğulcan Erdi UZUN'a en içten teşekkürlerimi sunarım.

İTHAF

Hedeflerine ulaşmak için hiçbir şeyin engel olamayacağını bilmeleri açısından bu çalışmayı çocuklarım Ezgi Gülendem SÖĞÜT, Oğulcan Kağan SÖĞÜT ve Yağmur Duru SÖĞÜT'e ithaf ediyorum.

ÖZET

SOSYAL DEMOKRASİ ÇİZGİSİNDE 1945-1977 ARASI CHP DÖNÜŞÜMÜ VE ORTANIN SOLU

Tayfun SÖĞÜT

Yüksek Lisans, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Altınbaş
Üniversitesi

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Bahadır KAYNAK

Ocak, 2020

Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişle birlikte, toplumsal sorunlara bir cevap olarak ortaya çıkan sosyal demokrasinin yaşadığı gelişim ve yayılma sürecine, Türk siyasi hayatı CHP üzerinden dahil olmuştur. Avrupa’da sanayi devrimini büyük ölçüde tamamlamış olan ülkelerde, ezilen işçi sınıfının haklarını koruma amacıyla dayanışma merkezli ortaya çıkan sosyal demokrasinin Türkiye’de ortaya çıkışının, tabandan yukarıya doğru bir baskıyla oluşmadığı görülmektedir. Çok partili düzene geçişle birlikte Türk siyasi hayatına katılan yeni partilerin kendilerini ideolojik bir düzlemde tanımlama ihtiyacı doğmuştur. 1960 ihtilali sonrası ortaya çıkan yeni siyasi ortam, sol fikir kulüplerinin ve sol söyleme sahip partilerin kurulmasına imkân vermiştir. Özellikle üniversite öğrencilerinin ve aydınların sol düşünceler etrafında toplanmasıyla birlikte, CHP kendisi için aradığı ideolojik söylemi ortanın soluyla yakalamaya çalışmıştır. Başlangıçta, CHP “*halka rağmen halk için*” felsefesini, sosyal demokrasiyi geniş halk kitlelerine kabul ettirmek için devam ettirmiştir. 12 Mart 1971 askeri müdahalesiyle hız kazanan parti içi mücadele “*halk için halkla beraber*” felsefesine geçiş yaparak, yeni bir dil kullanmaya başlamıştır. 1965 – 1977 arasında iki farklı sosyal demokrasi yorumunu ortaya koyarak, halktan onay bekleyen CHP, beklediği başarıyı lider kadrolarında ve ortanın solu söyleminde yapmış olduğu değişikliklerle yakalamıştır. Bu başarının yakalanmasında, parti programının sosyal demokrat ilkeler doğrultusunda değiştirilmesinin etkisi vardır.

Anahtar Kelimeler: CHP, Sosyal Demokrasi, Ortanın Solu, Demokratik Sol, Türk Siyasi Tarihi

ABSTRACT
IN THE SOCIAL DEMOCRACY LINE BETWEEN 1945-1977, CHP
TRANSFORMATION & LEFT OF CENTER

Tayfun SÖĞÜT

M.A., Department of Political Science and International Relations

Altınbaş University

Supervisor: Dr. Öğr. Üyesi Bahadır KAYNAK

January, 2020

With the transition from agricultural society to industrial society, it was through CHP that the Turkish political life became part of the development and spread of social democracy that emerged as an answer to social problems. While, in the European countries that considerably completed the Industrial Revolution, solidarity-based social democracy emerged with the purpose of protecting the rights of the oppressed working class, in Turkey, it didn't emerge through a bottom-up pressure. With the transition to the multi-party order, new parties that recently participated in Turkish political life had the need to define themselves on an ideological level. The new political environment that emerged after the 1960 coup allowed the establishment of left-wing clubs and left-discourse parties. Especially with university students and intellectuals gathering around left-wing thoughts, CHP tried to get hold of the ideological discourse that it was seeking, through the left of the center. Initially, CHP continued its "despite the people, for the people" philosophy to impose social democracy on large masses of people. The within-the-party-struggle which accelerated with the military intervention on March 12, 1971 started to use a new discourse by switching to the philosophy of "with the people for the people". While awaiting public approval by putting forward two different interpretations of social democracy between 1965 and 1977, CHP achieved its long-awaited success by changing its leading staff and changing its discourse in the left of the center. Changing the party program in line with social democratic principles has an effect on this success.

Keywords: CHP, Social Democracy, Left of Center, Democratic Left, Turkish Political History

İÇİNDEKİLER

ÖZET	vi
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
TABLO LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR LİSTESİ	xi
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM: SOSYAL DEMOKRASİ.....	5
1.1. Sosyal Demokrasinin Ana İlkeleri	7
1.1.1. Özgürlük	7
1.1.2. Eşitlik ve Adalet.....	8
1.1.3. Dayanışma.....	9
1.2. Almanya’da Sosyal Demokrasi ve SPD Örneği.....	10
1.2.1. Sınıf Partisinden Halk Partisine Geçiş	22
2. BÖLÜM: TÜRKİYE’DE SOSYAL DEMOKRASİ VE CHP POLİTİKALARI	28
2.1. Çok Partili Sisteme Geçiş ve Etkileri.....	28
2.2. Çok Partili Düzenin Etkileri ve CHP’de Liberalleşme	38
2.3. Muhalefete Doğru CHP	40
2.4. Muhalefet Dönemi ve CHP.....	49
2.5. Tahkikat Komisyonu ve 27 Mayıs	67
2.6. 1961 Anayasası Sonrasında Siyasal Ortam.....	76
2.7. Darbe Sonrası İlk Genel Seçim ve Sonuçları.....	80
2.8. Koalisyonlar Dönemi ve CHP.....	85
3. BÖLÜM: ORTANIN SOLU VE CHP’DEKİ DEĞİŞİMLER.....	91
3.1. Ortanın Solu Söyleminin Çıkışı	91
3.2. 1965 Seçimleri Hezimet.....	94
3.3. Ortanın Solunun Gelişimi	99

3.4. Ecevit ve Ortanın Solu Yorumu.....	104
3.5. 1969 Seçimleri ve Ortanın Solunun Durumu.....	111
3.6. 12 Mart 1971 Muhtırası ve CHP Dönüşümü	115
3.7. Olağanüstü Kurultay ve Ecevit'in Genel Başkan Olması	120
3.8. Ortanın Solundan Demokratik Sola 1973 Seçimleri.....	122
3.9. Demokratik Sol İktidar Deneyimi ve 1977 Seçimleri.....	127
SONUÇ.....	135
KAYNAKÇA.....	140
EKLER.....	149

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Federal Almanya Seçim Sonuçları	23
Tablo 2: 21 Temmuz 1946 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları	38
Tablo 3: 14 Mayıs 1950 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları	48
Tablo 4: 02 Mayıs 1954 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları	59
Tablo 5: 27 Ekim 1957 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları	62
Tablo 6: 1961 Yeni Anayasa Halk Oylaması Sonuçları	76
Tablo 7: 15 Ekim 1961 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları	82
Tablo 8: 15 Ekim 1961 Cumhuriyet Senatosu Seçim Sonuçları	83
Tablo 9: 10 Ekim 1965 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları	100
Tablo 10: 12 Ekim 1969 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları	116
Tablo 11: 14 Ekim 1973 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları	128
Tablo 12: 5 Haziran 1977 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları	136

KISALTMALAR LİSTESİ

AP: Adalet Partisi

BP: Birlik Partisi

CDU: Almanya Hristiyan Demokrat Birliği Partisi

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

CKMP: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi

CMP: Cumhuriyetçi Millet Partisi

DP: Demokrat Parti

FDP: Almanya Hür Demokrat Parti

MHP: Milliyetçi Hareket Partisi

MKP: Milli Kalkınma Partisi

MSP: Milli Selamet Partisi

NPD: Almanya Ulusal Demokratik Partisi

NSDAP: Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi

SPD: Almanya Sosyal Demokrat Partisi

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Birliği

STK: Sivil Toplum Kuruluşları

TİP: Türkiye İşçi Partisi

YTP: Yeni Türkiye Partisi

GİRİŞ

19. yüzyıl sanayi devrimiyle birlikte fabrikalarda çalışacak işçilerin şehirlere akın etmesiyle birlikte mevcut şehirlerin alt yapı ve lojistik anlamında işçi göçlerini karşılayamaması, toplumsal sorunların ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Daha öncesinde siyasi anlamda demokratik haklarını elde etmiş olan toplumların, yaşadığı bu sorunlardan dolayı sosyal hak talepleri ortaya çıkmıştır. İşçi sınıfı merkezli ortaya çıkan bu taleplere karşı, devletler kendilerinde sosyal ve toplumsal ödevler görmüşlerdir. Bu gelişmeler neticesinde sosyal devlet anlayışı ortaya çıkmıştır.

Sosyal devlet anlayışının ortaya çıkmasıyla birlikte, dönüşen liberal düşünce yapısı, sosyalist beklentilere cevap vermiştir. Sermaye sınıfı ve işçi sınıfı arasındaki çıkar çatışmalarının devlet eliyle toparlayıcı bir rol üstlenmesi durumu, sosyal demokrasinin kısa tarihi halini almıştır.

Öncelikle Avrupa'da sınıf temelli olarak başlayan bu hareketler, 1950'li yılların sonuna doğru sınıf savunmasından vazgeçerek halkçı bir kimliğe büründüğü görülmektedir. Dünyada oluşan bu gelişmeler neticesinde Türk siyasi hayatı, bu akımların etkisinde kalmıştır.

Türkiye'de Cumhuriyet Halk Partisi bu akımlardan en çok etkilenen parti olarak ön plana çıkmaktadır. Sosyal demokrasi kavramı her ne kadar Marksizm temelli bir ideoloji olarak ortaya çıkmış olsa da CHP tarafından Marksizm'den bağımsız yorumlanmış ve uygulanmaya çalışılmıştır.

2. Dünya Savaşı sonrasında çok partili düzene geçilmesiyle birlikte Türk siyasi hayatına birçok yeni parti eklenmiştir. CHP'nin tek parti olmasının getirdiği tüm fikirlere ve

akımlara sahip kapsayıcı rolü, bu yeni durumla birlikte değişiklik göstererek kendisine sosyal demokrat düşünce yapısında bir rol biçmesine sebebiyet vermiştir.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmadaki temel amaçlar “Avrupa’da yükselen sosyal demokrasi akımlarının gücünün, Türk siyasi hayatındaki şekillenmeler nedeniyle kendisine pozisyon arayan CHP’yi, ne derece etkisi altına aldığı tartışılması ve kendisine ortanın soluyla bir çıkış arayan CHP’nin sosyal demokrasinin gereklerini içeren sorunlara çözüm önerilerini parti programlarına yansıtması mıdır?” sorusuna cevap aranmasıdır.

Bu çalışmanın literatüre kazandırmayı hedeflediği katkı, CHP’nin ortanın soluna geçişle birlikte Türk toplumundaki sosyal demokrat beklentilere programlarıyla ne derece cevap verebildiğidir.

Literatürde bu konuyla ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında, CHP ve sosyal demokrasiyle ilgili çalışmalara rastlanmaktadır. Bu çalışmanın literatüre yapacağı katkı, sosyal demokrasinin temel ilkelerinin CHP parti programlarına yansması ve sonrasında seçimlere etkisi açısından incelenmesidir.

Çalışmanın Önemi

Başlangıçta devletçi refleksler göstererek sosyal demokrasiyi yorumlayan CHP, 1970’li yıllarda yaşadığı lider değişikliğiyle birlikte sosyal demokrasi yorumunu halk tabanlı bir program üzerine oturtmuştur. Bu değişimin getirisi olarak Ekim 1973 genel seçimlerinde %33 oy alarak birinci parti olma başarısını sağlamıştır. Daha sonrasında 1977 seçimleriyle bu oran %41’in üzerine çıkarak CHP için çok partili dizgeye geçişten sonra alınmış en yüksek oy oranı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türk siyasal hayatındaki değişimler göz önüne alındığında kendini önce ortanın solu sonrasında ise demokratik sol kavramları üzerinden halka anlatmaya çalışan CHP'nin, ülkede ve kendi içerisinde yaşanan değişimlere verdiği tepkileri de tartışmak açısından bu çalışmanın önem taşıdığı düşünülmektedir.

Kendi içerisindeki değişimini kurultaylar üzerinden sağlayan CHP'nin iki farklı liderinin sosyal demokrat yaklaşımlarının parti programlarına etkileri ve bu etkilerin seçimlere yansımalarının ortaya konulmasının da önemli olduğu değerlendirilmiştir.

Çalışmanın Hipotezi ve Metodu

Ortanın solu hareketinin başlamasıyla birlikte parti programında olan değişiklikler, liderlerin verdiği demeçler ve dönemin çağdaş sosyal demokrasi anlayışının CHP üzerinde yarattığı değişim incelenmiştir.

Çalışma metodu olarak konuyla alakalı dönem gazeteleri, dönem dergileri, internet siteleri, makaleler, seçim broşürleri, parti programları ve literatür taraması kapsamında ilgili eserler kullanılmıştır.

Çalışma 3 bölümden oluşmaktadır.

İlk bölümde sosyal demokrasinin temel prensipleri tarihsel gelişimiyle birlikte aktarılmıştır. Tarihsel gelişim için Almanya ve SPD örneği kullanılmıştır. Almanya'da sosyal demokrasinin ideolojik tartışmalar ekseninde yaşamış olduğu değişim Marksizm temelinden uzaklaşması ve sınıf partisinden halk partisine dönüşmesi, detaylandırılarak aktarılmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde Türkiye'de yaşanan siyasi gelişmeler tek parti döneminden, çok partili sisteme geçişin sebepleri tartışılarak başlatılmıştır. Çok partili sisteme geçişle birlikte

partilerin kendilerine siyasi yelpazede bir yer bulma çabası ve CHP'nin kendine belirlediği konum sonuçlarıyla birlikte tartışılmıştır. 1960 darbesi ve onun getirmiş olduğu yeni anayasanın, “Sosyal Devlet” vurgusunun CHP'nin dönüşümü üzerinde sağlamış olduğu itici güç ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Üçüncü ve son bölümdeyse ortanın solu söyleminin çıkışıyla birlikte CHP üzerinde yarattığı değişim ve sosyal demokrasi anlayışındaki dönüşüm üzerinden tartışılmaya çalışılmıştır. İsmet İnönü ile Bülent Ecevit'in sosyal demokrasi yorumları arasındaki farklılıklar ve partinin devletçi yapıdan halkçı yapıya dönüşü esnasında yaşanan kurultay tartışmaları incelenmiştir.

CHP'de sosyal demokrat ilkelerin parti programları üzerinde etkisi ve lider değişikliğiyle birlikte gelen yeni sosyal demokrasi yorumunun seçimlere yansımaları da bu bölümde tartışılmıştır.

1. BÖLÜM: SOSYAL DEMOKRASİ

19. yüzyıl sonlarında Avrupa'da ortaya çıkan sosyal demokrasi kavramı; siyasal, ekonomik ve toplumsal nedenlerden dolayı ortaya çıkmıştır. Ulus devlet ile başlayan modern çağlar gelişiminin yeni bir halkası olan sosyal demokrasi, ulus devlet ve kapitalizmin tıkanıp noktasından yeni bir çözüm arayışı olarak kabul görmüştür. Kendi demokrasilerinde siyasal boyutlarını tamamlayan ülkeler, halk kitlelerinin yönetime katılmaları ve toplumsal gelişmelerle beraber, sosyal amaçlı ve de sosyal içerikli uygulamaları programlarına almışlardır. Tüm bu gelişmeler olmasına rağmen sosyal demokrasinin oturması İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gerçekleşebilmiştir. (Tütüncü Esmer, 2006, s. 10)

Sosyal demokrasi fikrinin özüne, kuram ve ideoloji olarak bakıldığında, sosyal devlet anlayışının serbest piyasa ekonomisini reddetmeden hayata geçirmek olarak söyleyebiliriz. Daha daraltılmış anlamıyla, siyasal demokrasi aracılığıyla işçi ve emekçilerin sosyal ve ekonomik alanlarının genişletilmesi için köklü bir revizyon girişimi olarak tanımlanabilir. Demokratik yollar kullanılarak toplumsal eşitliği kademeli olarak sağlamayı amaçlamaktadır. Sosyal demokrasi, özel teşebbüsü ve halk iradesini yok saymaz. Bu düşüncenin tarihsel sürecine geniş perspektiften bakıldığında, sabit fikirlere ve katı kurallara sıkışmış bir düşünce olmadığını, aksine ülkeden ülkeye değişen demokratik mücadelelerin doğasına ve tarihsel şartlara göre üzerinde yeniden düşünülen ve biçimleri tartışılan bir düşünce olduğunu söyleyebiliriz. (Erdoğan Tosun, 2016, s. 10)

Sanayileşmeyle birlikte gelen politik, ekonomik ve toplumsal değişimler dönemin liberal anlayışında değişiklikler yaratırken sosyalist reformcu hareketlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Yaşanan bu hareketlilik insan hakları konularında daha detaylı çalışmalar yapıp, yeni bir toplumsal sözleşme bakış açısı doğurmuştur. Bu yeni bakış açısıyla

birlikte devlete, doğuştan gelen temel insan haklarının korunması görevini de yüklemekteydi. Düşünce ve vicdan özgürlüğü, mülkiyet hakkı ve özgürlüğünün yanı sıra eşitlik kavramı da temel haklar kapsamına alınmıştır. Birey düzeyinden toplum düzeyine geçişte eşitlik kavramı daha adil, ekonomik ve sosyal düzenin koşulu olmuştur. Öte yandan, kaynakların hakça bölüşülmesi liberalizmin temel çıkış noktası olan mülkiyet hakkıyla ters düşmektedir. Eşitlik ve özgürlük arasındaki itişme, toplumsal mücadelelerin ana konularından biri olarak devam etmektedir. Sanayileşmeyle birlikte meydana çıkan bu toplumsal mücadeleler, 18. yüzyıl soyut özgürlükçü liberalizm anlayışının yerine toplumsal koşulların da eşitlenmesi düzleminde tarif edilen somut bir özgürlük anlayışına dönüşmüştür. Böylelikle toplum içerisinde bulunan derin eşitsizlikleri, topluma müdahale ederek gidermeyi temel alan bir devlet şekli oluşmuştur. Bu durum, refah devletlerine geçiş olarak adlandırılabilir (Uçan Çubukçu, 2016, s. 258).

Sosyal demokrasi yazınının bütününe bakıldığında dikkat çeken en önemli ayrıntı Marksizm ve liberalizm tarafından sosyal demokrasiye getirilen eleştirilerdir.

Sosyal demokrasi üzerine yapılmış tüm çalışmalarda ortak nokta sosyal demokrasinin Marksizm ve liberalizmin ortak değerleri üzerine yumuşatılarak inşa edildiğidir. İki güçlü ideolojinin birbirini törpüleyerek ortaya çıkarttığı yeni ideoloji, ana ideolojilerin keskin savunucuları tarafından çok sert eleştirilere maruz kalmıştır. Her iki eleştiri de sosyal demokrasi yazınında ciddi yer tutmaktadır ve irdelenmesi gereken konulardır. Bu tezin temel tartışma konusu içerisinde, sosyal demokrasiye getirilen eleştiriler olmadığından, bu konuya girilmeyecektir. Bununla birlikte her iki ana ideolojinin bakış açısından sosyal demokrasinin nasıl görüldüğü hususunda bu bilgilendirme elzem görülmüştür.

1.1. Sosyal Demokrasinin Ana İlkeleri

Sosyal demokrasinin temellerinin üç ana değere dayandığı düşünülmektedir. Bu değerler; özgürlük, eşitlik, adalet ve dayanışmadır. (Erdoğan Tosun, 2016, s. 45) Sosyal demokrasinin ana hedefinin, bu temel değerlerin hayata geçirildiği bir toplum olduğu anlaşılmaktadır. Bu üç değer kendi aralarında öncelikleri olmayıp, eşdeğer durumda buldukları ve biri olmadan diğerinin desteksiz kalacağı, yani adalet olmadan özgürlükten bahsedilemeyeceği gibi özgürlük olmadan da adaletten bahsedilemeyeceği görülmektedir.

1.1.1. Özgürlük

Özgürlük kavramı hemen hemen tüm ideolojilerin kendi temel yaklaşım farklılıklarına rağmen paylaştıkları ortak temel değer olarak izlenmektedir. Bu konudaki genel yaklaşımlar üç ana problem üzerinden tartışılmaktadır.

- Tanımı nasıl olmalıdır?
- Toplum içerisinde özgürlükler nasıl güvenceye alınır ve gerçekleştirilebilir?
- Bireysel özgürlüklerin toplum içerisindeki sınırları ne olmalıdır?

Sosyal demokrasinin bu tartışmalardan doğan talepleri şu şekilde ortaya çıkmaktadır:

- Siyasal kararların demokratik yollardan alınması gereklidir.
- Özgürlüğün anayasal bir hak olarak bulunması tek başına asla yeterli değildir. Bireylerin uygulamada da özgürlüklerini yaşayabilmeleri gereklidir. Bunu sağlayacak toplumsal düzenlemeler ve kurumlar olması şarttır.
- Bireyin kendi üzerindeki özgürlüğü, hiçbir ayırım yapılmaksızın olanaklı hale getirilmeli ve güvence altına alınmalıdır.

- Özgürlük sorumsuzluk değildir ve akla uygun olmalıdır. Bunu sağlamak demokratik toplumlarda eğitim ve öğretimin görevlerinden biri olmalıdır. (Gombert, 2016, s. 11-17)

1.1.2. Eşitlik ve Adalet

Eşitlik kavramı Sosyal Demokraside; her türlü ayrımcılığın olmadığı ve yasalar önünde herkesin eşit olduğu durumu yetersiz kabul eder. Sadece biçimsel anlamda eşitliğin sağlanmasının adaletin oluşmasına tek başına yeterli gelmeyeceğini, fırsat eşitsizliklerinin olması halinin eşitliğin önünde engel olduğunu tarif eder. Bu tarif, gelir dağılımındaki adaletsizliklerin ve fırsat eşitsizliğinin yaygın olması durumu varken, bunlar göz ardı edilerek yapılan yasalar önünde bireylerin eşit olmasının gerçek adaleti sağlamayacağını savunur.

Sosyal demokrasi eşitlik ve adalet kavramlarının birbirlerinden ayrı olduğunu düşünmez ve bu iki kavramı birlikte değerlendirir. Bu bağlamda, kaynakların eşit paylaşımında olmamasını fırsat eşitsizliği olarak tanımlar. Fırsat eşitliğinin sağlanmasını aynı zamanda özgürlüğün de gereklerinden biri olarak savunur. Özgürlük ve eşitlik birbirinden ayrılmaz bir bütün olarak görülür.

Adalet kavramı eşitlikle kıyaslandığında çok daha tartışmalı olan bir konu olarak değerlendirilebilir. Adaletin sağlanabilmesi bazı ön koşulları gerekli kılmaktadır. Nesnel olarak adaletli bir dağıtım olması halinde bile öznel olarak bireyler kendilerine adil davranılmadığını hissedebilirler. Bu durumun ortadan kaldırılabilmesi, aşağıdaki ön koşulları gerekli kılmaktadır.

- Somut ve/veya soyut değerlerin toplumsal paylaşımının olması gerekmektedir.

- Paylaşımın ölçütleri toplumsal mutabakata göre ve toplum tarafından meşru olarak kabul edilmiş kıstaslara göre yapılmalıdır.

Adalet tartışmasında Sosyal Demokrasi aşağıdaki maddeleri kendine görev olarak ön plana çıkarmaktadır.

- Soyut ve Somut malların paylaşımında adalet temel olan değerdir.
- Eşit paylaşım bağlamındaki eşitliğin gerçekleştirilmesi gerekli değildir. Paylaşımındaki olası farklılıkların adalet temelinde tartışılması, üzerinde anlaşarak tanımlanması gerekir.
- Birbirinden farklı toplumsal alanlar için adalet kavramının farklı değerlendirilmesi gerekir.
- Özgürlüğün uygulamada etkili olması durumunun eşitlikten bağımsız düşünülmemesi gerekir. (Erdoğan Tosun, 2016, s. 51-54)

1.1.3. Dayanışma

Fransız devrimiyle birlikte ortaya çıkan kardeşlik kavramı sosyal demokraside dayanışma olarak karşılık bulmuştur. Dayanışma en az tartışılan kavram olarak değerlendirilmektedir. Bunun nedenlerinden biri de insanlar arasındaki karşılıklı desteği ifade eden dayanışmanın kuramsal bir yapıya oturtulmasının zorluğudur. (Gombert, 2016, s. 38)

Dayanışma için mevcut tanımlardan yararlanılarak geniş bir şekilde şöyle tanımlama yapılabilir: Topluluğa dahil faydalı bir durumda ortaya çıkan dayanışma eylemi, içerisindeki bireylerin kısa vadeli çıkarlarına ters düşmesine rağmen ortak yararlarından kaynaklanan, formel bir adalet talebinin daha fazlası; bir birliktelik ve sorumluluk halidir. (Erdoğan Tosun, 2016, s. 56)

Demokratik toplumlarda dayanışma, eşitlik ve özgürlüğün hayata geçirilmesinden bağımsız olarak düşünülmemelidir. Bunun nedeni dayanışmanın sınırları aşma yeteneğinin güçlü olmasıdır. Dayanışma, özgürlük ve eşitlikten bağımsız tek başına ele alındığında ayrımcı ve dışlayıcı bir biçime de bürünebilir. Dayanışmanın bu hale dönüşmesi, çok büyük ve ciddiye alınması gereken bir tehlikedir. Başkalarına karşı ayrımcılıktan beslenen bir topluluğun birliği, dayanışmanın sınırlarını aşmış demektir. (Gombert, 2016, s. 36)

Sosyal demokrasi içerisinde dayanışmanın getirdiği sorumluluklar şöyledir:

- Toplumsal kurumlar, dayanışmayı toplum içerisinde bir sosyal bağ olarak teşvik edebilir, fakat oluşturamazlar.
- Sivil toplum kurumları ve devletin bir sosyal demokrasi içerisinde dayanışmacı birlikleri hangi tarzda etkilediği incelenmelidir.
- Dayanışmanın amacı her zaman özgürlüğün ve eşitliğin gerçekleştirilmesiyle bağıntılı olmalıdır. (Gombert, 2016, s. 37)

1.2. Almanya’da Sosyal Demokrasi ve SPD Örneği

19. yüzyıl sonuna doğru, Marksizm temelinde ortaya çıkan Alman sosyal demokrasisi, tüm dünyada bu düşüncenin gelişmesine ciddi katkıları olmuştur. (Uçan Çubukçu, 2016, s. 255) Her ne kadar sosyal demokrasi Marksist düşünce etrafında şekillenmiş olsa da çıkış noktası olarak, tek başına Marksizm eseri olarak değerlendirilmemektedir. (Emre, 2015, s. 16) Aynı dönemde liberal partilerin işçi örgütleriyle oluşturdukları birliktelikler, sosyal demokrasi fikrinin mevcudiyete ermesine katkı sağlamıştır.

SPD'nin yani Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin iki önemli örgütlenmeden oluştuğu görülmektedir. (Özdalga, 2001, s. 48) “*Alman İşçileri Genel Birliği*” ve “*Sosyal Demokrat İşçi Partisi*”. Ferdinand Lassalle tarafından Leipzig’de kurulan “*Alman İşçileri Genel Birliği*”nin parti programında Marksizm’in etkilerini görmek son derece zordu. Programda, demokrasi ve sosyalizmin ayrılmaz bir bütün olduğu ön plana çıkartılıyorken, sosyalizmin gerçekleşmesi hedefini demokratik kurumların güçlenerek sağlayacağı savunuluyordu. Marx’ın tersine, devletin kontrolünde olan üretici kooperatiflerinin sosyalizmin kurulmasındaki öncü güç olacağını ileri sürüyordu.

Sosyal Demokrat İşçi Partisi ise Marksistlerin yapılanmasıyla Eisenach’da kurulmuştur (Özdalga, 2001, s. 48). Partinin kurulma aşamasında önderliği August Bebel yapmıştır. Devrim ve demokrasi, Marksist ifade ile sosyalizmin nosyonlarını birbirlerinin içerisinde kaynaştırarak kullanma gayretiyle Lassalle’in “*Alman İşçileri Genel Birliği*”nin oluşturduğu söylemle aralarındaki en büyük farklılık olarak ortaya çıkıyordu.

Dönemin kendine has şartları altında değerlendirildiğinde, Sosyal Demokrat İşçi Partisi ve Genel Alman İşçi Birliği arasındaki fikri ayrılıkların doğal olduğu değerlendirilmektedir (Kavukçuoğlu, 1997, s. 19). Zaman ilerledikçe iki parti arasındaki fikri ayrılıklar zayıflamış, etkisi azalmış ve ortadan kalkmıştır. Genel Alman İşçi Birliğinden koparak Sosyal Demokrat İşçi Partisi’ne geçen işçiler, bu partideki dönüşüme öncü olmuşlardır. Proleter gelenek konusunda köklü bir tarihi geçmişe sahip olan bu işçiler sayesinde, önceleri üzerinde kesinlikle anlaşma sağlanamaz denilen fikri ayrılıklar teker teker ortadan kalkmıştır. Bu gelişmeler yaşandığı esnada ortaya çıkan Alman – Fransız savaşı ve bu savaşın doğurduğu sonuçların yanı sıra, Alman birliğinin Prusya’nın öncülüğünde kurulması, her iki parti için değişen koşullar sayesinde yeniden

değerlendirme yapmaya zorlamış ve bu değerlendirme sonucunda da ortak davranış durumu ortaya çıkartmıştır.

Genel Alman İşçi Birliği'nin liderinin yönetimden çekilmesiyle birlikte ortaya çıkan, katı merkezîyetçi yönetim tarzının lider boşluğu, her iki parti temsilcilerinin Alman parlamentosunda birlikte hareket etme yaklaşımları ve en önemli etken olarak da ekonomik kriz nedeniyle sıkıntılı günler geçiren her iki partinin mensubu işçilerin yapmış olduğu ortak eylemlere, güvenlik güçlerinin şiddet temelli önleme hareketleri nedeniyle Sosyal Demokrat İşçi Partisi ve Genel Alman İşçi Birliği'nin birleşme yönünde hareket ettikleri değerlendirilmektedir (Kavukçuoğlu, 1997, s. 20). 1874 yılının son çeyreğinde her iki parti temsilcileri aracılığıyla birleşme ihtimalinin şartları ve usulleri konusunda tartışmalar yapılmış, bu tartışmaların nihayetinde anlaşmışlardır. 1875 yılında Gotha kongresinde, Genel Alman İşçi Birliği ve Sosyal Demokrat İşçi Partisi birleşmiş, yeni kurulan partiye Almanya Sosyalist İşçi Partisi ismi verilmiştir.

Gotha Programının taslağının kongre öncesinde Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin liderleri tarafından kabul görmediği ve ciddi eleştirilere maruz kaldığı görülmektedir. Aynı zamanda Karl Marx ve Friedrich Engels tarafından da şiddetle eleştirilen Gotha programı, tüm bu eleştirilere rağmen Lassalle'cı etkilerle kabul edilmiştir (Bottigelli, 1989, s. 9). Gotha kongresinin üzerinden henüz 3 yıl geçmişti ki 1890 yılına kadar yürürlükte kalacak olan sosyalist karşıtı yasa kabul edildi. Bu dönemde mevcut Gotha programının tüm memnuniyetsizliklere rağmen değiştirilmesi, mümkün olmadı. Yasanın yürürlükte kaldığı 1878-1890 yılları arasında işçi partisinin mevcudu sürekli arttı. Yasakçı önlemlerin çözüm olamayacağını, bu artışla gören burjuva yönetimi, yasayı yürürlükten kaldırdı. Sosyalist karşıtı yasanın yürürlükten kalkmasıyla özgürlük ortamına kavuşan

sosyalistler, yeni bir parti programı ihtiyacıyla karşı karşıya kaldılar. Ekim 1890 yılında Helle kongresi esnasında yeni parti programı gündeme alındı. (Bottigelli, 1989, s. 10)

Helle kongresiyle birlikte partinin adı “Alman Sosyal Demokrat Partisi” olarak değiştirildi (Bora, 2004, s. 68). 1891 Yılında gerçekleşen “*Erfurt Kongresinde*”, Gotha’da kabul edilen programın aksine Marksist öğretiyeye daha yakın bir program kabul edildi.

Engels, Erfurt programının eleştirisine şöyle başlamaktadır;

“Bu tasarı, eski programla karşılaştırıldığı zaman çok daha iyi bir tasarıdır. Özgül olarak Lassalle’ci nitelikte olsun, kabaca sosyalist nitelikte olsun, eskimiş bir geleneğin birçok kalıntıları yeni programda geniş ölçüde dışlanmıştır. Teorik bakımdan taslak, bütünüyle, çağdaş bilim alanında yer almaktadır ve bu alanda durarak onu tartışmak olanaklıdır.” (F.Engels, 1989, s. 91).

Engels tarafından övgüye mahzar olan Erfurt Programının Prensipler kısmını Karl Kautsky ve İstemler kısmını ise Eduard Bernstein yazmıştır (Kavukçuoğlu, 1997, s. 29).

Erfurt programının mimarı olarak değerlendirilen Eduard Bernstein’in revizyonizmin önderliğini yaptığı değerlendirilmektedir. Bernstein’in bakış açısına göre gerçekleşen birçok hadise birçok çerçeveden Marksizmin doğrulanmadığını ortaya koyuyordu. Bu bağlamda ileri sürdüğü örnekler Marx’ın tahminlerinin boşa çıktığını gösteriyordu (Armaoğlu, 2018, s. 25). Karl Marx sanayinin ilerlemesi ve tüm ülkelerde sanayi şirketlerinin büyümesiyle işçi sınıfının sefaletle sürükleneceğini, büyük sanayi sermaye sahiplerinin küçük işletmelerin yaşamasına müsaade etmeyeceğini ve zaman içerisinde orta ölçekli sermaye kalmayacağını, büyük ölçekli sermaye sahiplerinin sayılarının azalırken işçi sınıfının sayısının kaçınılmaz olarak yükseleceğini öngörür. Bu öngörünün

kaçınılmaz sonucu olarak da proletarya devrim yaparak üretim araçlarına sahip olur. Marx bu durumun gerçekleşmesini “*Nihai Felaket*” olarak adlandırır.

Bernstein, tam olarak bu tezin karşısında ilk varsayımlarını ileri sürmektedir. Karşı görüşünü temellendirirken kullandığı örnek ise şu şekildedir; 1873-1895 yılları arası evre ele alındığında, gıda ücretleri %35-40 aralığında bir düşüş göstermektedir. Aynı dönemde işçi ücretlerinde ise %5 oranında yukarı doğru bir iyileşme meydana gelmiştir. Bu durum değerlendirildiğinde, işçilerin durumunda reel olarak %40’lık bir iyileşme söz konusuydu. Bu açıdan bakıldığında gelişen sanayi, işçi sınıfını fakirleştirmemiş satın alma gücünü arttırmıştır.

İkinci karşı varsayım büyük sermaye sahiplerinin sayısının azalacağı ve üretim araçlarını elinde bulunduran kişilerin minimuma ineceği durumuna yaptığı itirazdı. 1890 yılında sanayi son derece hızlı ilerlemişti, gelişen sanayi daha fazla sermaye ihtiyacı duyuyordu. Bu ihtiyaçtan doğan anonim şirketler, yapıları gereği çok ortaklı şirketler olarak yeni bir sermaye yapısını meydana getirdi, özetle şirketlerin sermaye yapıları değişti. Değişen sermaye yapısı, farklı sermaye miktarlarına sahip çok ortaklı şirketleri doğurdu. Bernstein, bu örneğiyle Marx’ın bir diğer tezini çürüttüğünü ileri sürüyor ve sermaye sahiplerinin azalmadığını, aksine çoğaldığını iddia ediyordu.

Üçüncü karşı varsayım ise “*Komünist Manifesto*” dan hareketle ortaya çıkmaktaydı. Marx ve Engels’e göre proletaryanın ulusu yoktu. Proletarya bir sınıftı ve tüm dünyadaki işçi sınıfı birleşmeliydi. Bernstein, bu duruma itiraz etti; işçilerinde birer vatandaş olduklarını ve her vatandaş gibi bir vatan sahibi olduklarını ortaya koydu.

Bu üç örnekten yola çıkan Bernstein, ihtilalin Sosyalizm için kesin koşul olmadığını ve Marksizm’in daha yumuşak bir yorumunun olabileceğini ileri sürdü. Kapitalist bir

sistemin içerisinde dahi işçi sınıfının refahının mümkün olduğunu, Sosyalizmin gerçekleşebileceğini iddia etti. Demokratik yollarla Sosyalizmin gerçekleştirilme iddiasını Marksistler Revizyonizm olarak isimlendirmişlerdir.

Birinci Dünya Savaşı öncesi gerginleşen ortamda, Karl Marx savaşın çıkacağını öngördü ve bu savaş için kapitalistlerin genel savaşı olacağını, işçilerin bu savaşta herhangi bir çıkarının olmamasından sebeple savaşa katılmamaları gerektiğini ilan etti. Oysaki savaş başladığında, tüm ülkelerdeki işçiler silah altına alındıklarında işçi sınıfı çıkar gözetmedi ve savaşa gitmekte tereddüt etmediler. İşçilerin savaşı algılamaları, sınıf bilinci üzerinden değil vatan bilinci üzerinden gerçekleşti, savaşa vatan savunması gözüyle bakıp cepheye o şekilde gittiler (Armaoğlu, 2018, s. 26). Bu davranış şekli Bernstein'ın Marx karşısındaki Proletaryanın bir sınıf olduğu, vatani olmadığı tespitine karşı söylediği, her vatandaş gibi işçilerinde vatani vardır tezini desteklediği görülmüştür.

Erfurt kongresiyle hayata geçen sosyal demokrasinin Marksist dönemi genel itibariyle 1.Dünya Savaşına kadar devam ettiği görülmektedir (Koç, 2015, s. 170).

1890 yılından itibaren dünyada başlayan ekonomik bunalım sendikaların üye sayılarında ciddi oranda gerilemeye sebebiyet vermiştir. 1897 yılında sendikaların üye sayıları 237.000'e gerilemesiyle, sendikal hareketten doğan mücadele, gücünü yitirdi. Ekonomik bunalımın yavaş yavaş etkisini kaybetmesiyle birlikte, Avrupa'daki gelişmiş endüstriye sahip ülkeler arasında en zayıf sendikal örgütlenmeye sahip ülke olan Almanya'nın, bu ülkeler arasındaki en büyük sendikal harekete sahip olma yolundaki yükselişi başlamıştır (Bora, 2004, s. 74). 1897 yılında sendikalara kayıtlı üye sayısı 412.359 örgütlü işçi oranıysa %6,66'ya ulaşmış, 1900 yılına gelindiğinde kayıtlı üye işçi sayısı 680,427 iken örgütlü işçi oranı ise %10'a çıkmıştır. 20. yüzyılda üye sayısı ve örgütlü işçi oranında

yükselişini devam ettirmiş, 1904 yılında Almanya'daki sendikalara kayıtlı işçi sayısı 1.000.000 rakamını aşarken ülkede bulunan toplam işçi nüfusunun yaklaşık olarak %22'si örgütlü hareketin içerisine katılmış olduğu görülmektedir.

Mevcut reformist yaklaşım içerisinde gittikçe güçlenen Alman sendikal hareketi, SPD içerisindeki gücünü de arttırmıştır (Bora, 2004, s. 74). Artan bu güçle birlikte SPD'nin mevcut politikalarını, işçilerin kısa vadeli maddi kazanımları çerçevesinde baskılayan ve yönlendiren bir otorite konumuna geçerken, reformist yaklaşımın parti içerisindeki etkisini arttıran güç olarak öne çıktılar.

1905 yılında Çarlık Rusya'sına bağlı St. Petersburg'da meydana gelen olaylar SPD içerisindeki radikaller tarafından heyecanla izlenmişti. Rusya içerisinde oluşan halk ayaklanması, ihtilalin vaktinin geldiğine işaret ediyordu. Radikaller, hayli uzun zamandır cevaplayamadıkları bir soruya yanıt bulmuş olmanın cesaretiyle devrim ve işçi sınıfının iktidara el koyma şeklinin nasıl olacağını bir uygulamasını görür gibiydiler (Özdalga, 2001, s. 81). Aynı anda Almanya'da maden işçileri grevi de başlamıştı. Daha önceki grevlerden farklı olarak bu grev, oldukça yaygın ve kendiliğinden oluşan bir grevdi. Greve sadece sendikalı işçiler değil herhangi bir sendikal harekete üye olmayan işçiler de destek veriyordu. Sendikalar ise başlangıçta greve destek vermek istemediler ve önlemeye çalıştılar. Fakat işçilerden gelen yoğun baskılara dayanamayarak, desteklemek zorunda kaldılar. Greve giden işçilerin temel talebi, madenlerde var olan ağır iş koşullarının iyileştirilmesi yolundaydı. Bu talebin mevcut iktidar tarafından kabul edilmek zorunda kaldığı görülmektedir. Kitlesele grevlerin sonuç alma gücü artık radikaller tarafından çok net görülüyordu.

Rosa Luxemburg arlık Rusya’sındaki genel grev için Şunları söylemektedir;

“*Rus devriminin bize gösterdiği gibi kitle grevi, proletarya mücadelesine daha fazla g vermek üzere icat edilmiş zekice araç değil, o, proletarya kitlesinin hareket etme yolu, devrim içinde proletarya mücadelesinin belirme Őeklidir.*” (Luxemburg, 1969, s. 58-59).

SPD içerisinde bulunan radikal kanat arasında kitle grevi fikri hızla yayılıyordu, parti içerisindeki sendikacıların bu fikrin yayılması konusunda ciddi endiŐeleri vardı. Sendikacılara göre genel grevin sonu belli değildi ve bu durum açık bir macera olarak görülüyordu (Özdalga, 2001, s. 83). Uzun yıllar boyunca her türlü zorluğa karşı verilen mücadele sonucunda kazanılan hakların, bir macera uğruna riske edilmesiyle maddi kaynakların eriyip yok olmasına sebep olunacaktı.

Yüksek ye sayıları, güçlü ekonomik yapıları sayesinde SPD içerisindeki etkinlikleri artan sendikaların, 1906 yılında “*Mannheim Anlaşması*” olarak kabul ettirdikleri genel metne göre sendikalar genel komisyonu ve SPD, önemli konuların tamamında birbirlerine danıŐmadan karar almayacak ve de hareket etmeyeceklerdir (Cem, 2005, s. 77-78).

1. Dünya Savaşı’nın arifesine gelindiğinde SPD’nin Almanya’daki etkinliği oldukça artmıŐtı. Alman halkı SPD’ye olan bu yakınlığını seçimlerde de ortaya koyuyordu. SPD’nin işçi sınıfı mücadelesi üzerine temellendirdiği sloganları değişmiş, üretenlerin mücadelesi söylemine dönüŐmüŐtü. Bu durum halkın %30 gibi bir kısmında karşılıklı buluyor ve oya yansıyor (Emrealp, 1991, s. 87). 1914 senesinde savaş kredileriyle ilgili Alman parlamentosunda yapılan görüŐmelerde SPD parlamenterleri savaş yanlıŐı bir tutum sergilemiş ve yasaya açık destek vermiŐlerdir. SPD içerisindeki savaş karşıtı Marksist devrim yanlıŐı radikal kanattakiler, bu duruma Şiddetle karşı koymuŐlardır. Bir kısım parlamenterler SPD’den istifa ederek “*Spartacus birliğini*” kurmuşlardır. Öte

yandan savaş karşıtı bir kısım parlamenterin SPD'den ihraç edilmesi sonucunda siyasi mücadeleden uzak kalmak istemeyen bu parlamenterler tarafından da “*Sosyal demokrat çalışma grubu*” oluşturulmuştur. Savaş karşıtı cephede gerçekteşen bu birlikteliklerin doğal neticesi olarak 1917 yılında “*Bağımsız Sosyal Demokrat Parti*” kurulmuştur (Kavukçuoğlu, 1997, s. 47-50). Alman Sosyal Demokrat Partisi'nde yaşanan bu bölünmeler neticesinde 1920 yılında yapılan seçimlere iki parti de katılmış ve sosyal demokrat partilere verilen oylarda dramatik bir düşüş gözlenmiştir (Güriz, 2011, s. 157).

1914-1918 tarihleri arasında yaşanan 1. Dünya Savaşı, SPD içerisinde tartışmalar ve bölünmelerle sona ermişti. Savaş sona erdiğinde ve cumhuriyet kurulduktan sonra SPD, mevcut siyasetini gözden geçirmek zorunda kaldı. Yeni programın hazırlanma mecburiyetinin itici gücü Bolşevik devriminden etkilenen öteki gruplarla, SPD arasında farklılık oluşturma isteği olmuştur. Bu sebeple 1921 yılında Görnitz Programının kabul edildiği görölmektedir (Cangaş, 2008, s. 69-70).

Yeni parti programı hazırlandığı esnada SPD artık kendini ispatlamış hatta yeni cumhuriyetin ilk senelerinde bir müddet iktidar deneyimi yaşamış bir partiydi. Ama yine aynı zaman zarfı içerisinde SPD, halktan beklediği karşılığı bulamayıp oy kayıpları yaşadığını da görmüştür. Bu durum, yazılacak olan yeni parti programının önceki programdan yani Erfurt programından farklı olması gerektiği, sadece işçi sınıfını değil toplumun daha fazla kesimine ulaşacak bir temsil kabiliyeti olması fikri ağır basmıştır (Kavukçuoğlu, 1997, s. 71), 1921 Görnitz programı SPD tarihindeki yürürlükte kalmış en kısa program olarak görölmektedir. 1922 yılında Bağımsız Almanya Sosyal Demokrat Partisi ile SPD birleşme görüşmelerine başlamış ve iki parti program değişikliği üzerinde anlaşma sağlayarak birleşme kararı almışlardır. Bağımsız Almanya Sosyal Demokrat Partisi, Erfurt programının temel alınması noktasında ısrarcı olurken SPD çok sesliliği

temsil eden Görlitz programı çerçevesinde anlaşılması noktasında baskın gelmeye çalışıyordu. Bu tartışmalar arasında ortaya çıkan 1925 Heidelberg programı tam bir uzlaşma programı olarak tasarlanmış ve parti tarihine geçmiştir.

1925 Heidelberg programının en dikkat çekici özelliği ise Marksist temele oturan Erfurt programına bir geri dönüş içeriği taşımasıdır. Bir anlamda Bernstein tarafından SPD üzerinde Görlitz Programıyla yapılan daha geniş kitlelere açılım hamlesi, Heidelberg programıyla tekrar işçi sınıfı mücadelesi üzerinden siyaset sahnesine geri dönüyordu (Sarıtış, 2006, s. 79-81).

Almanya büyük buhranla karşı karşıya kaldığında, SPD'nin kriz karşısında takındığı tavrını sosyal demokrasiyi uygulama şekli biçimlendirdi. SPD, kendi içerisindeki nihai hedefiyle kısa vadede amaçlamış olduğu reformları bir arada yürütememesi nedeniyle 1920'lerin sonuna kadar sosyal demokrasiyi kapitalist sistemin içerisinde hayata geçirebilmek amacıyla stratejiler geliştirememenin zorluklarını yaşadı. Kriz esnasında parti içerisindeki bir kısım reformistler, Keynesyen tipi çözümler önerdiğinde, bu önerilere verilecek yanıtlar karşısında bölünmeler gerçekleşti. Geleneksel Marksist grup, kapitalist sistemin korunması hatta geliştirilmesini kabullenmedi, diğer gruplara demokratik sistemi kullanarak, ekonomik kalkınmayı kontrol edebileceklerini değerlendirmeyerek, geçmişini tamamen unutmadan Keynesyen teorinin hayata kısa sürede geçemeyeceğini düşündü. Bunun gibi, sınıf çatışması üzerinden politikalarını üreten SPD, proleter sınıf harici gruplara ulaşarak yayılmayı çok zor olarak değerlendirmişti. 1920 ve 30'larda SPD içerisindeki birkaç teorisyenin partiyi sınıf temelli bir parti olmaktan çıkartarak, halk partisi haline getirme stratejileri, SPD'nin geçmişten gelen temel prensipleriyle ters düşmesi nedeniyle bir yere varamamıştır. SPD'nin proleter sınıf harici diğer kesimlere erişememesinden doğan bu sıkıntısı, SPD merkezli köklü değişiklik

bekleyen halkın beklentilerini boşa çıkartmıştır. Buhranla başa çıkılacak nitelikte bir ekonomik model ortaya koyulamamış ve proleter sınıf harici kesimleri etkileyecek bir söylem geliştirilememiştir. Bu durum Nasyonal Sosyalistlerin ve elbette Hitlerin siyasi üne kavuşmasına olanak sağlayarak, iktidara gelmesine yardımcı olacak şartlara imkân sağlamıştır. (Berman, 2012, s. 38-39)

1933 yılında yapılan seçimler sonucunda toplam oyların %43,9'unu alan Alman faşizmi iktidara gelmişti. Seçim sonuçlarını değerlendirirken “*Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi*”nin (NSDAP) toplumun oldukça geniş bir kesimi tarafından desteklendiğini söylemek gereklidir. Aynı yılın 23 martında, Şansölye unvanı ile Adolf Hitler'in önerdiği, mevcut hükümetin yetkilerini arttıracak “*Kanun Hükmünde Kararname*” çıkartma yetkisi taşıyan yasanın (Yetki Yasası) onaylanmasıyla birlikte SPD sıkıntılı bir sürece dahil oldu. (Kavukçuoğlu, 1997, s. 91-98) Bu oylama esnasında SPD üyelerinin tamamı yasanın kabul edilmemesi yönünde oy kullanmış olsalar da kanun kabul edilmişti. Yasanın onaylanmasından yaklaşık olarak 3 ay sonra Temmuz 1933'de Adolf Hitler, Yetki Yasası'na dayanarak SPD'nin faaliyetlerini askıya aldı ve partiyi yasakladı. Bu tarihten sonra meşruiyetini kaybeden SPD, 2. Dünya Savaşı bitene kadar faaliyetlerini yer altında sürdürecekti.

Nasyonal sosyalistler, bağımsız sendikalar ve sosyal demokrasiyi yasakladıktan sonra fikirleri nedeniyle binlerce üyeyi ya öldürdü ya da oldukça uzun süreler hapiste tuttu. İmkân bulup ülke dışına kaçarlarsa Hitler'in yıkılabilmesi için gerekli mücadeleyi vermeye çalışırken, Hitler sonrası Almanya'nın nasıl olacağı hususunda stratejiler geliştiriyorlardı. (Meyer, 1991, s. 86) Savaş sona erip Almanya'nın yenilgisinin akabinde sendikalar yeniden kuruldu ve sosyal demokrasi NSDAP döneminde çekilmiş olduğu yeraltından çıkarak hayata geçti. Yaşanan bu süreçlerde kazanılan deneyimler hemen

başlangıçta yeni bir anlayışa dönüştürülmek için kullanılmadı. İlk sırada savaş nedeniyle tarumar olmuş bir Almanya vardı ve Almanya'nın yeniden inşa edilmesi gerekiyordu.

Kurt Schumacher'in savaş sonrasında SPD başkanı olmasıyla birlikte söylem ve makalelerinde parti deneyimleri ile öğretilerinin ön plana çıktığı bir süreç başlattı. Schumacher toplumun tüm kesimlerinin sosyal demokrasinin hedef ve temelleri konusunda anlaştıkları müddetçe, eşit bir şekilde mücadelenin içerisinde olabileceklerini net bir şekilde ortaya koydu.

Sosyalist prensiplerle aydınlanma ve liberalizm öğretisi arasındaki ilişki, daha öncekilerden çok daha net olarak Schumacher eliyle kuruldu. Komünizm ve maksatları kesin bir dille reddedildi. Cumhuriyet dönemindeki deneyimlerden yararlanılarak SPD'yi halk partisine dönüştürmeye çalıştı. (Meyer, 1991, s. 86-87) Savaş sonrası yapılması öncelikli işlerden biri de Federal Almanya'nın anayasasının oluşturulmasıydı. Liberal, sosyal demokrat ve Hristiyan demokrat görüşteki partiler yeni anayasa üzerinde mutabakatı sağladılar ve 1949'da Federal Almanya'nın anayasası hayata geçti. İlk demokrasi deneyiminden kazanılan tecrübe yeni demokrasinin muhafaza edilebilmesi için kullanıldı. Buna göre, seçim barajı getirilerek %5'in altında oy alan partilerin meclise girmesi engellendi, devlet başkanının güçleri parlamentoya karşı azaltıldı ve parlamentonun etkisi güçlendirildi. Demokrasi karşıtı çalışmalar yapan partilerin tehlike oluşturmaması için yasaklama sağlayabilecek düzenlemeler anayasada yer aldı. Temel hakların vazgeçilmezliği hükmü getirildi. Anayasanın genelinde Sosyal Demokrat görüşün ağırlığını görmek mümkündü. En belirgin şekilde "Sosyal Devlet" tanımının Alman anayasasına girmesiyle adaletli ekonomik ve sosyal bir düzenin oluşturulması yükümlülüğü devlete verilmiş oldu. Alman siyasi yapısı gereği mevcut siyasi oluşumların adaletli bir toplumsal düzenle ilgili fikirleri birbirlerinden hayli farklıydı. Bu nedenle

anayasada köşeleri belirlenmiş bir adalet tanımı yapılmamış bu tanımın tarifinin yapılması parlamentoda oluşacak çoğunluğun görüşlerine göre şekillenmesi istenmiştir.

1.2.1. Sınıf Partisinden Halk Partisine Geçiş

Federal Almanya'nın yeni anayasası demokratik bir çerçeve belirliyordu, bu çerçeve sayesinde demokratik uygulamalar farklı biçimlerde hayat bulabilecekti. Bu durumun da demokratik sosyalizmin hayata geçmesine olanak sağlayabileceği değerlendirilebilirdi. Anayasanın 15. maddesine bakıldığında özel mülkiyetin kamu mülkiyetine dönüştürülebilme ihtimalinin çok güçlü olarak belirtildiği görülmektedir. SPD için artık yapılması gereken Alman halkının büyük bölümünün Sosyal demokrat politikalara destek vermesini mümkün kılmaktan ibaret olduğu söylenebilir.

Savaş bittikten kısa bir süre sonra Sosyalist ahlak taraftarı gruplar tarafından Sosyal demokrasinin tam olarak anlaşılması için tartışmalar başlatıldığı görülmektedir. Sosyalizmin tarihsel bir zorunluluk olduğu inancının izlerinin tamamen ortadan kaldırılması ve Sosyalizmin temel ilkelerinin hayata geçirilmesinin her bireyin ortak sorumluluğu olduğu fikrini yaygınlaştırarak, bunu partinin anlayışı haline getirmek istiyorlardı (Meyer, 1991, s. 87-90). Genel seçimlerde %30'un altında kalınmasıyla birlikte ortaya çıkan hayal kırıklığı sayesinde bu fikir partinin kahir ekseriyeti tarafından kabul görmüştür.

Sovyet ülkelerinde, sosyalizm temelli hayat bulan komünizmle sosyal demokrasinin arasındaki farklılıklar ve sınırların Alman halkı nezdinde çok belli olmadığı izleniyordu. Yeni yeni ortaya çıkan orta sınıf ve dinci işçilerin çıkarlarını da sağlamasına rağmen bu kesimlerden yeterli desteğin olmadığı görülmektedir. Bu durumun farkına varan, partinin ileri gelenleri 1954 yılından itibaren yeni bir parti programı üzerinde çalışmaya başladılar.

Yeni parti programı üzerindeki çalışmalar sonucunda uzun süren tartışmalar yapıldı ve nihayetinde parti üyelerinin çok büyük bir katılımıyla 1959 yılında Bad Godesberg programı kabul edildi. (EK-1)

Bad Godesberg programının topluma yansımaları neticesinde 1961 yılında yapılan seçimlerde SPD'nin oy oranı %4,4 seviyelerinde artış göstererek %36,2'ye ulaşmıştır.

(Tablo 1)

Federal Almanya Seçim Sonuçları

	1949	1953	1957	1961	1965	1969	1972
SPD	29,2	28,8	31,8	36,2	39,3	42,7	45,8
CDU	25,2	36,4	39,7	35,8	38	36,6	35,2
CSU	5,8	8,8	10,5	9,6	9,6	9,5	9,7
FDP	11,9	9,5	7,7	12,8	9,5	5,8	8,4

Tablo 1 (Kavukçuoğlu, 1997)

Seçim sonrası oluşturulan koalisyon hükümetinde SPD yer almamış ve CDU/CSU-FDP koalisyonu kurularak SPD muhalefette kalmıştır. Dört yıllık muhalefet süresi sonucunda 1965 yılının eylül ayında yapılan olağan genel seçimlerde SPD'nin oylarında %3,2'lik bir artış daha gözlemlenmektedir. Bu artışla birlikte oy oranı %39,3 olarak gerçekleşmiştir. Mevcut partiler arasından en yüksek oy oranını SPD almasına rağmen hükümeti CDU/CSU ve FDP kurmuştur. (Kavukçuoğlu, 1997, s. 168-169) Bu iki dönemde gözlenen oy artışı dikkate alındığında Bad Godesberg programının zaman içerisinde Alman halkı tarafından benimsendiği ve takdir edildiği değerlendirilebilir.

Kurulan yeni hükümet savaş sonrası Almanya'da hissedilmeye başlayan ilk ekonomik krizin etkisiyle sarsılmaya başlamıştır. 1967 yılı bütçesinin açık vermemesi için CDU

tarafından vergi indirimlerinin kaldırılma önerisi ve tasarruf tedbirlerini sebep olarak gösteren FDP hükümetten çekilmiştir. 1966 yılının 4. çeyreğinde yaşanan bu gelişme neticesinde SPD'nin büyük koalisyonun bir parçası olarak kurulacak yeni hükümette görev aldığı görülmektedir. Toplam 22 bakanlığın 10 tanesini alan SPD Bad Godesberg programı sonrası ilk hükümet deneyimini yaşama fırsatı elde etmiştir.

2. Dünya Savaşı sonrasında toplum içerisindeki güç ilişkileri büyük sermaye lehine gelişme göstermiştir. Toplum lehine işletilmesi gereken temel ve demokratik haklar büyük sermayenin çıkarlarına uygun olarak işletilmekte ve yorumlanmaktaydı. Büyük tekeller haline gelmiş olan sermaye bunu parlamentodaki bağlantıları vasıtasıyla sağlıyordu. Mülkiyet hakkı üzerinde yaratılan spekülasyonlar, komünist düşünceye sahip olanların devlet görevlerinden uzaklaştırılması, olağan üstü hal kanunu için yapılan hazırlıklar ve grev haklarıyla ilgili pratiklere yapılan engellemeler, kısıtlamalar bunlara örnek olarak gösterilebilir. SPD iktidar olduğu dönemdeki mevcut durum bu şekilde özetlenebilir.

Tüm bu zorlukların yanında 1967 yılı itibariyle uzunca yıllar Almanya'da örneği görülmemiş öğrenci hareketleri baş göstermiştir. Özellikle Şah Rıza Pehlevi'nin Almanya ziyareti esnasında protestocu öğrencilerden birinin Alman polisi tarafından öldürülmesi sonucunda gelişen olaylar tüm Almanya'yı sarmış parlamento dışı muhalefetlerin de katılmış olduğu gösteriler siyasal, ekonomik ve toplumsal taleplerin meydanlarda yüksek sesle dile getirilmesine sebebiyet vermiştir. Almanya genelinde ortaya çıkan bu gösteriler CDU tarafından istikrar bozucu eylemler olarak tanımlanarak istikrarın sağlanması için Olağanüstü Hal Yasası'nı çözüm olarak sunmuşlardır. (Kavukçuoğlu, 1997, s. 245) Bu yasa, denetimi sağlanamayan toplumsal olaylar karşısında temel hak ve özgürlüklerin kısıtlanmasının önünü açmakla birlikte ihtiyaç duyulması halinde ordu güçlerinin

güvenlik sağlama amaçlı kolluk kuvveti görevine getirilmelerine olanak sağlıyordu. CDU'nun bu önerisiyle birlikte toplumsal olayların şiddeti gittikçe artmış ve milyonlarca insan sokaklara çıkarak protesto eylemleri yapmıştır. SPD kendi tabanının, doğal müttefiki olan sendikaların ve STK'ların karşı çıkmasına rağmen yasaya destek vermiş ve 1968 yılında “*Olağanüstü Hal Yasası*” mecliste kabul edilmiştir.

SPD'nin göstermiş olduğu bu reaksiyon mevcut düzeni korumaya yönelik ve istikrar yanlısı bir parti olduğunu ortaya koyarken diğer yandan da sosyal demokrasinin meşruluğunun altını çiziyordu. Alman Sosyal Demokrat Partisi, Bad Godesberg programıyla hedeflediği “*Halkın Partisi*” iddiasını gerçekleştiriyor ve istikrar yanlısı ara sınıflarla orta kesimler içinde cazibe merkezi haline geliyordu. Her ne kadar sendikalar birliği SPD'nin bazı fikirlerini benimsemese de işçilerin oy verebilecekleri başka bir alternatifleri olmadığından SPD'nin oy oranı giderek yükseliyordu.

Almanya'da yaşanan bu gelişmelerin 1969 genel seçimlerinde SPD lehine oyların artmasına neden olduğu görülmektedir. Bir önceki seçim sonuçlarına göre SPD'nin oyu %3,4 artarak %42,7'ye yükselmiştir. (Tablo 1) SPD'nin oy artışına katkı sağlayan etkenlerden biri olarak faşizm taraftarı NPD partisinin kuruluşunu da görebiliriz. Almanya da baş gösteren krizle birlikte uygun ortamı bulan NPD bazı eyalet seçimlerinde oyunu %9,8'e kadar yükseltebilmiştir. NPD'nin bu yükselişini Alman demokrasisine karşı tehdit olarak gören demokratik kitleler ülkede tek sol tercih olarak değerlendirdikleri ve aynı zamanda antifaşist öğretiyeye sahip SPD etrafında toplanmışlardır. Almanya da gelişen bu yeni durum karşısında sendikalar birliği de SPD ile arasındaki fikir ayrılıklarını bir kenara bırakarak yakınlaşma ortamını sağlamıştır.

Tüm bunlara ek olarak SPD'nin başarısının asıl nedeni olarak Bad Godesberg programında önerdiği önemli yasaların çıkmasına büyük koalisyon ortağı olduğu dönemde sağladığı katkı olarak değerlendirilebilir. (Kavukçuoğlu, 1997, s. 243-248) Hükümette olduğu dönemde sosyoekonomik politikalarını hayata geçirmek için gösterdiği gayret ve başarı geniş halk kitleleri nezdinde tutarlılığının göstergesi olarak kabul görmüş ve bu durum oya yansımıştır. SPD açısından oya dönüşen bir diğer hamleyse 1969 seçimleri öncesinde seçim sonuçlarında en yüksek oy alan parti olarak çıkması halinde mevcut CDU/CSU-SPD koalisyonunu bozarak FDP ile bir koalisyon kuracağını ilan etmesi olarak görülmektedir. Bu vaat neticesinde her ne kadar FDP oyların da gerileme oluşmuş olsa da seçimlerden SPD'nin birinci parti olarak çıktığı görülmektedir.

Seçim sonrasında oluşturulan SPD-FDP koalisyonu hükümet programına almış olduğu hedefleri büyük ölçüde gerçekleştirmiştir. Bu hedeflerden bazıları şunlardır; “*Sürekli Reform*”, “*Sürekli Yenilenme*”, “*Daha fazla Demokrasi*”, “*Ekonominin büyümesi, durmaksızın istikrar*”. Hayata geçirilen bu hedefler sayesinde toplumun büyük kesiminin beğenisini kazanan SPD yükselişe geçmiş bu yükselişe dur demek isteyen CDU tarafından karşı kampanyalar başlatılmış ve hükümet için güven oyu yoklaması istemiştir. 1972 yılında yapılan güven oyu yoklaması neticesinde mevcut SPD/FDP koalisyonu 2 oy farkla güven oyu almış olmasına karşın hükümet Alman siyasi tarihinde örneği olmayan bir uygulamaya gitmiş ve kendisi için yeniden güven oyu talep etmiştir. Yeniden yapılan güven oyu yoklamasında erken seçim isteyen hükümet ortakları oylamaya katılmamış ve hükümetin güven oyu alamayarak düşmesini sağlayıp erken genel seçimin yolunu açmıştır. Hükümetin düşmesiyle 1972 yılında yapılan erken genel seçimlerde SPD o zamana kadar ki en büyük başarısını elde etmiş ve %45,8 oy almıştır. (Tablo 1)

Bad Godesberg programı sonrasında SPD'nin sınıf partisinden halk partisine dönüşme çabalarının, hedeflediği halk kitleleri tarafından kabul gördüğü anlaşılmaktadır. Hristiyan Demokratlarla yapmış olduğu büyük koalisyon döneminde karşılaştığı krizlerde, istikrardan yana devletçi tavır koyması, programında hayata geçireceğini taahhüt ettiği vaatlerinin arkasında durması, sosyal demokrasiyi tehlike olarak gören ve çekinen orta kesim için SPD'yi bir tercih sebebi haline getirdiği izlenmektedir. Bununla birlikte liberal partilerle yapmış olduğu iş birliği sayesinde işçi harici veya dinci işçi sınıfları içerisinde de bir seçenek olarak ortaya çıkmıştır. Bu gelişmeler dikkate alındığında Bad Godesberg programıyla yapılan halk partisine geçiş çalışmalarının SPD'yi Almanya'da iktidara taşıdığını söyleyebiliriz.

2. BÖLÜM: TÜRKİYE’DE SOSYAL DEMOKRASİ VE CHP POLİTİKALARI

2.1. Çok Partili Sisteme Geçiş ve Etkileri

Türkiye’deki siyasal hayat 1945 yılına kadar tek parti idaresinde sürmüştür. İkinci Dünya savaşının sonucunun yavaş yavaş belli olmaya başlamasıyla birlikte de CHP üzerinde bulunan demokrasiye geçiş baskısının arttığı görülmektedir. Bu baskıya uygun ortamı yaratan durumları kabaca ortaya koymak gerekirse şu şekilde bir sıralama yapmak mümkün olabilir. (Kili, 1976, s. 91-93)

CHP tek parti olarak iktidarda kaldığı yıllarda yapmış olduğu politikaların etkin bir şekilde bir muhalefet partisi üzerinden denetlenememiş olması nedeniyle memleket yararına olan bütün politikalar ve girişimler sadece CHP tarafından uygulanabilir şekilde tek taraflı bir davranışa ittiği görülmektedir.

Tek parti olmanın verdiği güçle, yapılmış olan herhangi bir hatalı politika ve/veya uygulamaya gerektiği şekilde eleştirilip tartışılması sağlanamadığından farklı halk kesimlerinde memnuniyetsiz durumların oluşmasına sebebiyet verdiği değerlendirilmektedir.

2. Dünya savaşı nedeniyle oluşan ekonomik darboğazın bilhassa temel besin maddeleri ve akaryakıt yoksunluğu şeklinde tezahür eden sonuçlarından CHP mesul tutulmuştur.

Her ne kadar Türkiye’de bulunan sistemle tam olarak benzemese de faşist İtalya ve Nazi Almanya’sı da tek parti sistemiyle yönetiliyordu. Bu iki ülkenin yenilgiye uğramasıyla birlikte Türkiye’deki tek parti sistemi karşısında bir kamuoyu oluştuğu izlenmektedir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Kurtuluş Savaşı’nın vermiş olduğu yüksek moral ve devrimlerin oluşturmuş olduğu heyecan sayesinde geniş bir fikir birliği ortamı oluşmuş

lakin bu heyecan durumu zaman geçtikçe kaybolduğundan suni olarak baskılanan fikri farklılıklar daha sert bir şekilde gün yüzüne çıkmıştır.

Uygulamaya konulan devrimlerin halkın tamamı tarafından sindirilememiş olması ve dahi mevcut yaşantıda büyük atılımlar gerçekleşmemesi de değişiklik taleplerinin ortaya çıkmasına sebebiyet verdiği değerlendirilebilir. Geniş halk kitlelerinde bu değişiklikle birlikte daha iyi bir yaşantı sağlanabilir ümidinin, yönetim şeklinin çok partili sisteme geçmesi noktasında baskı unsuru oluşturduğu görülmektedir.

Cumhuriyetin aydınlarının önemli bir kısmı çok partili sisteme geçilmesini Atatürk devrimlerinin getirmiş olduğu doğal bir süreç olarak değerlendiriyor ve sistem değişikliğini bu nedenle önemsiyorlardı.

Siyaseten ve ekonomik bakış açıları CHP ile örtüşmediği halde tek partili sistem içerisinde siyaset yapmanın başka yolu olmadığından partiye dahil olanlar, yeni partilerin kurulmasıyla kendi düşünce ve görüşlerine daha yakın partilere geçiş yaparak inandıkları doğrultuda rahat siyaset yapma olanağı bulacaklardı. Bu durumda sistem değişikliği için oluşturulan baskı sebeplerinden biri olarak değerlendirilebilir.

CHP'nin "Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu" çıkarmasıyla birlikte, milli burjuvazi ve feodal toprak ağalarının, partinin devletçi yaklaşımları ve kısıtlayıcı ekonomik politikalarına açıkça karşı çıkması daha fazla liberal ortam talepleri çok partili düzene geçiş esnasında önemli baskı unsuru oluşturduğu görülmektedir.

Tek parti düzeni karşısında içerideki baskıların yanı sıra savaş sonrası değişen dengeler ve yeni dünya düzeninin getirdiği baskıları da görmek mümkündür. Bir başka görüşe göre yurt içerisinden gelen baskılardan ziyade değişen dünya sisteminin çok partili rejime geçişte asıl neden olduğu belirtilmektedir.

Türkiye’deki tek parti sisteminden çok partili sisteme geçiş isteği geniş halk kitlelerinin hareketleri ve baskıları sebebiyle olmamıştır. (Kara, 2016, s. 278) 1945 yılı ilk çeyreğinde liberalleşme girişimleri devletle tek partinin aynılaştığı bir dönemde “Milli Şef” konumunda bulunan Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından karar verilerek uygulanmaya başlanmıştır. Bu kararın verilmesinde ki en büyük sebep SSCB’nin tehdit unsuru oluşturmasıyla birlikte bu tehdide karşılık olarak Batı devletlerinin yanında yer alarak onların desteğini sağlamak amaçlı bir dış politika endişesi olduğu anlaşılmaktadır.

Çok geniş bir perspektiften bakıldığında 2. Dünya savaşı için ittifak güçlerinin galibiyetine demokratik sistemlerin zaferi denilebilir. (Zührer, 2004, s. 306) 2. Dünya savaşının sonuçlarından biri olarak Amerika Birleşik Devletleri’nin egemen bir dünya kuvveti olarak bu savaştan çıkmış olduğu değerlendirilebilir. Bununla birlikte mevcut plüralist, kapitalist bir demokrasi örneği olarak da dünyanın birçok ülkesinde insanları etkilediği gibi Türkiye’de de birçok kesimde hayranlık uyandırmıştı. Türkiye Birleşmiş Milletler Anlaşması’na imza atarak demokrasiye geçiş için zaten taahhütte bulunmuştu. San Francisco konferansında kurucu üye olabilmek için ülkelerin demokratik sistemlerle yönetiliyor olması kesin şarttı. Bu zorlamanın yanı sıra Türk Hükümetinin Batılı ülkelere ve özellikle Amerika’ya yakın durmayı istemesinin direk sebebi doğu komşusu olan Sovyetler Birliğinden aldığı tehditlerdi.

SSCB. 2. Dünya Savaşı’nın bitmesine iki aydan daha az bir zaman varken 19 Mart 1945’te daha önce 3 kez uzatılmış olan 1925 tarihli saldırmazlık anlaşmasını savaş sonrası şartların değiştiğini ileri sürerek sonlandıracağını bir notayla Türkiye’ye bildirmiştir. Bununla birlikte yeni şartların ışığında yeni bir anlaşma yapmak üzere görüşmeye hazır olduğunu da bildirdiği görülmektedir. (Oran, 2009, s. 501-503) Yeni anlaşma koşullarını bildiren SSCB’nin iki temel nokta üzerinde durduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan biri Kars

ve Ardahan'ı da içeren toprak talepleri diğeriye boğazların korunmasına yönelik üs talepleridir. SSCB'nin toprak talebiyle başlayan isteği ciddi bir taktik hata olarak değeriendirilebilir. 2. Dünya Savaşı esnasında ortaya çıkan boğazlardan geçiş nedeniyle meydana gelecek güvenlik açığı Sovyetlerin temel derdi olarak görünmektedir, buna karşılık toprak taleplerini de öne sürmesi boğazlar üzerindeki taleplerinden çok daha fazla tepki oluşturdu bu oluşan tepki neticesinde meydana gelen ortam Türkiye'nin Amerika'ya yanaşmasında önemli bir sebep olduğu görülmektedir.

Türkiye'nin örnek aldığı batılı demokrasiler genel olarak Sosyalist ve dahası komünist partilerinde içerisinde olduğu bir sistemken Türkiye kendi uygulamasını bu tür sol anlayışa geçit vermeyecek şekilde başlattı. (Akşin, 2016, s. 241) Sadece bu tür akımların önünü kesmekle yetinmeyerek Türk Ceza Kanunu'na komünizm propagandası için maddeler eklendi bu maddeler gerekçe gösterilerek uzun yıllar süren hapis cezaları uygulandı. Bu durumun ortaya çıkmasındaki anlaşılır sebep SSCB'nin 1945 yılında ortaya çıkan toprak talepleri ve boğazlar üzerindeki hak iddiası olarak görülebilir. Öyle ki ileriki yıllarda Stalin'in ölümüyle birlikte SSCB'nin vermiş olduğu bir notayla geçmişteki bu taleplerinden vazgeçtiğini bildirdiği ve yeni bir dostluk anlaşması yapmaya hazır olduğunu söylediği halde mevcut tavrın 1960'lı yıllara kadar devam ettiği söylenebilir.

Türkiye'de oluşacak sistem değışikliğinin ilk işaretini Cumhurbaşkanı İsmet İnönü Almanya'nın teslimiyetinin hemen akabinde yapmış olduğu meşhur konuşmasında verdiği görülmektedir. (Eroğul, 2013, s. 175)

19 Mayıs 1945 yılında İnönü gençliğe hitap ederken şunları söylüyordu:

“Memleketimizin siyasi idaresi Cumhuriyetle kurulan halk idaresinin her istikamette ilerlemeleri ve şartlarıyla gelişmeye devam edecektir. Harp zamanlarının ihtiyatlı tedbirlere lüzum gösteren darlıkları kalktıkça memleketin siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensipleri daha geniş ölçüde hüküm sürecektir.” (Toker, 1970, s. 76)

İsmet İnönü konuşmasının devamında şöyle söylemektedir:

“Büyük Meclisin şimdiye kadar parlak bir surette ispat ettiği hakikat halk idaresinin memleketi serbest düşüncelere ve hürriyet hayatına alıştırıp, eriştirmesi ve geçmişte olan otoriter idarelerden daha kuvvetli olarak vatanda anarşi ve sözü ayağa düşürmeyi kaldırması olmuştur. Büyük Meclis az zaman içinde büyük inkılaplar geçirmiş bir memleketin, sarsıntılara uğramadan daha ziyade ilerlemesini temin edecektir.” (Toker, 1970, s. 76)

Konuşmanın alıntılanan ilk bölümünde görüleceği üzere İsmet İnönü savaşın yaratmış olduğu tedirgin ve tedbirli olunması gereken zamanların artık geride kaldığı ve Cumhuriyetin gelişmesini demokrasi alanında da sürdüreceğini açıkça ortaya koymaktadır. Bu konuşmaya bakarak yeni siyasi partilerin kurulması için çağrı yaptığı değerlendirilebilir. İkinci bölümdeyse bu tarihe kadar süregelen tek partili otoriter düzenin amacının ülkeyi demokratik düzenin koşullarına hazırlamak olduğu ve bunu yaparken de ülkeyi çalkantılardan koruduğu ayrıca aynı şekilde demokrasiye de meclisin iradesiyle sorunsuz geçilip modernleşmenin devam edeceği anlaşılmaktadır.

19 Mayıs Nutkunun ardından çok partili düzene geçiş isteğinin ciddiyetini gösteren bir diğer işaretse 17 Haziran 1945 senesinde yapılacak olan ara seçimde CHP'nin aday göstermemesi olarak görülebilir. (Eroğul, 2013, s. 175) CHP'nin aday göstermemesi

nedeniyle yapılan ara seçimler demokratik anlamda ciddi çekişmeler içerisinde geçmiştir. Bu ara seçim sonrası takip eden zaman dilimi içerisinde liberalleşme hamleleri büyük bir süratle peşi sıra devam etmiştir.

Ortaya çıkan yeni ortamdan cesaretle 18 Temmuz 1945 yılında İstanbul merkezli “Milli Kalkınma Partisi” (MKP) kurulmuştur. Partinin kurucusu olan Nuri Demirağ’ın zengin bir iş adamı olduğu görülmektedir. Kurulan bu ilk yeni partinin ülke siyasetinde etkin bir rol oynayamadığı görülürken zaman içerisinde de yok olmuştur. Parti ilk kurulduğunda tek parti yönetiminden ağır baskılar gördüğü, partinin kurucusunun ise iş adamı olmasından dolayı işlerini kaybetmekten çekindiği içinde pasif bir siyaset sürdüğü söylenebilir. (Yücel, 2006, s. 28)

Cumhurbaşkanı’nın 19 Mayıs nutkundan önce 14 Mayıs 1945 de TBMM de “Toprak Kanunu” görüşmelerine başlanmıştır. Bu görüşmeler esnasında Hükümetin tasarısını inceleyen kurulun sözcüsü olarak Adnan Menderes görülmektedir. O zamana kadar halk tarafından çok fazla tanınmayan Menderes toprak kanununa yapacağı muhalefet ile siyasette ön saflara doğru ilerleyeceği fark edilmektedir. (Toker, 1970, s. 78) Toprak Kanunu tek başına topraksız çiftçileri topraklandırmayı ön görmüyordu, aynı zamanda köylüyü kalkındırma maksadıyla, çiftçilik bilgisinin geliştirilmesi, tarım araç ve gereçlerinin arttırılması, çiftçinin krediye ucuz ve kolay yollardan ulaşmasının sağlanması, köylerde daha sağlıklı ve güzel evlerin yapılması ve de köylerde sağlığın korunması şeklinde eklentileri vardı. Bu anlamıyla tasarının içeriğinde Sosyal adalet ruhu barınıyordu diyebiliriz. Toprak Kanunu sert tartışmalar eşliğinde Meclis tarafından kabul edilmiş ve fakat hayata geçmemiştir.

11 Haziran günü CHP genel idare kurulu toplantısı yapıldı. Toplantının konusu CHP içerisinde dört milletvekilinin imzasıyla verilmiş olan önergeydi. Bu önergenin altında Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan'ın imzaları vardı. Tarihe “Dörtlü Takrir” olarak geçen bu önergenin hayli önemli olmasını Genel İdare Kurulu’na İsmet İnönü’nün başkanlık yapmasından anlayabiliriz. Önergenin içeriği bazı kanunlarda düzenlemeleri ve CHP tüzüğünde değişiklikler yapılmasını öngörüyordu. Bu taleplere ilişkin genel idare kurulunda farklı görüşler söylenmekteydi. Bir grup kurul üyesi önergeyi üstünü örtecek şekilde geri çektirtmeyi dile getirmişlerdi. Bunun sebebi olarak CHP ‘nin amacının zaten sistemi liberalleştirmek olduğu bunu da hükümetin kendisinin yapabileceğini önergeye gerek olmadığı şeklinde temellendiriyorlardı. Aynı zamanda mevcut durumun hizbe yol açacağı eski yol ve yöntemlerle bu hizbin ortadan kaldırılmasının gerekliliğinin de söylendiği görülmektedir. (Toker, 1970, s. 91) İsmet İnönü çok partili rejime geçişte ihtiyaç duyduğu muhalefet partisinin bugüne kadarki cumhuriyet kazanımlarına zarar getirmeyecek nitelikte kişilerden kurulmasını istediği anlaşılmaktadır. Mevcut tespit doğrultusunda Celal Bayar ve arkadaşları bu parti için olabilecek en doğru isimlerdi.

Dörtlü Takrir’in içeriğine bakıldığında genel hatlarıyla tek parti yönetimi, çiftçiyi topraklandırma kanunu ve varlık vergisi karşısındaki memnuniyetsizliği ortaya koyduğunu görebiliriz. Bu takrirden yer alan talepler hayat geçmiş olsaydı önerge sahipleri muhtemelen muhalefet tarafına geçiş yapmayacaklardı. (Karpat, 2017, s. 487) İstekleri kabul edilmeyen önerge sahiplerinin düşüncelerini açıklamak için bir muhalefet partisine ihtiyaç duydukları açıktır. Muhalefet partisine geçişin CHP tarafında iki önemli faydası ön plana çıkmaktadır; Partiyi içerden zayıflatan ve memnuniyetsizliği olan bazı

kesimlerin partiden gitmesini sağlamak ve de CHP'nin totaliter bir parti olduğu konusundaki eleştirilerin önünü kesmek olarak yorumlanabilir.

Bu dört kişinin vermiş olduğu önerge CHP grubunun oylarıyla reddedildi fakat parti içerisinde herhangi bir disiplin cezasına gidilmedi. Bu durum mevcut tek partinin siyasal ortamın bir miktar yumuşama göstermesine meyilli olduğu şeklinde yorumlanabilir. Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü basında yer alan yazıları nedeniyle Eylül ayının sonunda CHP'den ihraç edildiler. (Zührer, 2004, s. 310) İsmet İnönü 1 Kasım'da yapmış olduğu konuşmada 1947 yılında yapılması planlanan seçimlerin tek aşamalı ve serbest seçim olacağı yönünde açıklamalar yaparken, demokrasinin tek eksiğinin ise bir muhalefet partisi olduğunu söylemekteydi. Buradan da anlaşılacağı üzere daha önce kurulmuş olan MKP'yi ciddiye almadığı ve de yeni bir partinin kurulmasını işaret ettiğİ bellidir.

Bu konuşmadan 1 ay kadar sonra Celal Bayar CHP'den istifa etmektedir. Bayar'ın istifasıyla birlikte dördü önergeyi imzalayanların tamamı CHP'nin dışına çıkmışlardı. Bu gelişmelere bakarak yeni partinin kurulması için uygun ortamın oluştuğu söylenebilir. (Zührer, 2004, s. 311). Yeni kurulacak olan muhalefet partisinin hazırlıklarını Celal Bayar ve İsmet İnönü'nün birlikte yaptıkları görülmektedir. Celal Bayar'ın laikliğe bağılı bir lider oluşu CHP tarafından kabul görmesini kolaylaştırdığı değerlendirilebilir. Demokrat Parti yeni muhalefet partisi olarak 7 Ocak 1946 yılında resmen kuruldu. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından yönlendirilmiş olan CHP kurullarının başlangıçta yeni partiyi memnuniyetle karşıladığı görülmektedir. Kurulur kurulmaz ülke genelinde şubelerini açmaya başlayan DP toplumda ciddi bir karşılık bulmuştur. Halkta oluşan bu ilgi CHP kadroları tarafından beklenen ilginin çok çok üzerindeydi. Bu ilginin yarattığı tedirginlikle CHP Mayıs 1946'da olağanüstü kongreye gitti. Kongrenin temel

yaklaşımının daha fazla liberalleşme olduğu görülmektedir. Kongrede öncelikle “Milli Şef” değişmez genel başkan unvanı kaldırıldı. Her ne kadar İsmet İnönü hala Genel Başkan olarak kaldıysa da bundan sonraki süreçte yeniden seçilmesi gerekecekti. Bununla birlikte kongreyi takip eden süreçte mevcut yasalarda da liberalleşme merkezinde düzenlemeler yapıldığı görülmektedir. Bunların başında Basın Yayın Yasası’nda yapılan değişiklikler ve Üniversitelere tanınan kısmi özerklikleri sayabiliriz. Tüm bu yapılan liberalleşme hareketine karşın CHP kadroları DP’nin yükselişinden son derece endişe duyuyorlardı. Bu nedenle de 1947 yılında yapılması planlanan genel seçimleri 1 yıl öne çekerek 1946 yılının temmuz ayında yapılması için karar aldılar. Bu karardaki amacın DP’nin seçimlere hazırlanamaması olduğu açıkça anlaşılmaktadır. DP bu karara itiraz etse de seçim 1946 yılında yapılmıştır.

Demokrat partinin mensupları, ülke genelindeki örgütlenme konusunda yeterli zamana sahip olmadıkları için seçimden başarılı bir sonuç alamayacakları konusunda bilgi sahibiydiler. Bürokrasinin düşmanca tavrı sürüyor üstelik de seçmenlerde çok partili yeni sistemin devam edeceğinden şüpheliydiler. Bu şekilde gidilen 1946 yılı genel seçimlerinden CHP’nin zaferiyle çıkılması çok sürpriz olmayan bir sonuç olarak görülüyordu. (Ahmad, 2014, s. 108)

21 Temmuz 1946 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları

Seçim Sistemi: Çoğunluk Sistemi

PARTİLER	MİLLETVEKİLİ SAYISI	OY ORANI
Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)	397	85,4
Demokrat Parti (DP)	61	13,1
Bağımsızlar (DP Listesinde Yer Alarak Seçilen)	4	0,9
Bağımsız (Bağımsız Aday Olarak Seçilen)	3	0,6
TOPLAM	465	100

(Tablo 2) Kaynak: TBMM Ad Defteri, Dönem VIII

Seçim sonuçlarını gösteren Tablo 2'ye bakıldığında 397 milletvekilinin CHP'den 61 milletvekilinin ise DP'den meclise girdiği görülmektedir. Ayrıca 4 milletvekili de DP listelerinden bağımsız olarak meclise girmiştir. Toplam 465 milletvekilinin seçildiği sonuçlarda CHP beklenen sayıya ulaşmıştır.

Demokrat Parti açısından bakıldığında iyi olarak değerlendirilebilecek bir sonuç olarak görülebilir. Bu seçimlerin yapılış tarzı ülkedeki siyasi havayı bozmuştu. Seçimlerden sonraki dönem çok partili siyasi hayatın tesisi açısından son derece büyük önem taşıdığı görülmekteydi. İsmet İnönü seçim sonrası dönemde almış olduğu tavırla Demokrat Parti üzerindeki baskının hafiflemesini sağlayarak sürece katkı sağladı diyebiliriz. (Ahmad, 2014, s. 108)

Çok partili meclis yapısında CHP ve DP arasında sert tartışmalar ve oldukça gergin bir ortam olduğu görülmektedir. İsmet İnönü iki partinin temsilcisi sıfatındaki Celal Bayar ve Recep Peker ile ayrı ayrı ve de birlikte gergin ortamın ortadan kaldırılması amacıyla

görüşmeler yapmış bu görüşmeler sonucunda 12 Temmuz Beyannamesi adıyla anılacak olan bildiriye yayınlamıştır. (Bila, 1999, s. 121-122)

İsmet İnönü bildirgesinde her iki tarafı da uzlaştırmaya gayret ettiğinden bahisle şunları söylüyordu.

“Benim bu son dileğim karşılıklı şikayetler içinde mübalağa payı ne olursa olsun, hakikat payı da vardır. İhtilalci bir teşekkül değil, kanuni bir siyasi partinin metotları ile çalışan muhalif partinin, iktidar partisi şartları içinde çalışmasını temin etmesi lazımdır. Bu zeminde ben, devlet reisi olarak kendimi her iki partiye karşı müsavi derecede vazifeli görürüm.

İdare mekanizması, yani valilerimiz ve maiyetleri bir seneden beri çok ağır bir tecrübe geçirmişlerdir. Öyle zamanlar oldu ki, memlekette hükümetin mevcut olup olmadığı bile şüphe götürürdü.” (EK-2)

İsmet İnönü'nün bu sözlerinden kendisini partisinden bağımsız ve partiler üstü bir yere konumlandığı, tüm siyasi partilere eşit sorumlulukta yaklaşacağını açıkça ilan ettiği anlaşılabilir. Bununla birlikte mevcut CHP hükümetinin idaresi hakkında da açık bir eleştiri görülmektedir.

2.2. Çok Partili Düzenin Etkileri ve CHP’de Liberalleşme

12 Temmuz bildirisi sonuçları itibariyle bir dönüm noktası olarak düşünülebilir. Bu bildiriden sonra Demokrat Parti bildiriye kullanarak muhalefetine yön verdiği hatta İsmet İnönü'nün CHP'den ayrılacağı söylentilerini çıkarttıkları görülmektedir. (Bila, 1999, s. 122-125) Muhalefetin yüklendiği noktanın “Parti başkanlığı ve devlet başkanlığının” birbirinden ayrı olması gerektiğidir. Bildirinin etkisiyle şaşırmış olan bazı CHP

milletvekillerinin de DP ile aynı yönde düşünmeye başladığı görülmektedir. Biraz daha ileri gidenleriyse CHP tüzüğünün baştan sona değişmesi gerektiğini ve şeflik döneminin geçmişte kalması gerektiğini söylemekten çekinmemişlerdir. Bu yeni havayla birlikte CHP içerisinde bir muhalefet hareketinin başladığı ve daha fazla demokrasi talepleri kendini gösterdiği söylenebilir. Bu baskıların devamında mevcut Başbakanın istifa ettiği yerine getirilen yeni kabinenin ağırlığının demokratikleşme yanlısı muhalif milletvekillerinden oluşması dikkat çekici olarak değerlendirilebilir. İsmet İnönü'nün yayınlamış olduğu bildiriye sahip çıkarak söylemlerinde daha fazla demokratikleşme taleplerini yinelediğini, çıkmış olduğu yurt içi gezilerde Demokrat Parti teşkilatlarını da ziyaret ettiği görülmektedir. CHP bu hava içerisinde 7. Kurultayına gitmektedir.

CHP 7. Kurultayını 17 Kasım 1947 yılında toplamıştır. Bu kurultaydaki temel amaç partiye yeni bir hukuksal zemin ve siyasal kimlik kazandırmak olarak söylenebilir. CHP tüzüğü ve programı bu amaca yönelik düzenlemelerle değiştirilmiştir. CHP tüzüğünde Cumhurbaşkanı seçilen Parti başkanı iki görevi de aynı anda yürütebiliyordu. İsmet İnönü'nün bu konudaki önerisi partiyi yönetecek kişinin Genel Başkan unvanı taşıması şeklindeydi. Fakat genel kurul İnönü'yü onurlandıracak şekilde bir değişikliğe giderek Genel Başkan yerine Genel Başkan vekili olarak öneriyi kabul etti. Bundan sonraki dönemde eğer CHP Genel Başkanı Cumhurbaşkanı olursa Partiyi Genel Başkan vekili yönetecekti. Bu değişikliğe ek olarak Genel Sekreterin de kurultay tarafından oylanarak belirlenmesi kabul edildi. (Turan, 2003, s. 299) Önemli değişikliklerden bir diğeriye 40 üyeden oluşan yeni bir kurumun yapılandırılarak "Parti Divanı" ismiyle görev alacak olmasıdır. Partiye kayıt yaşınının 22'den 18'e düşürülmesi de kayda değer değişikliklerden bir tanesi olarak söylenebilir.

CHP'nin parti tüzüğünde iç işleyişiyle ilgili demokratik düzenlemeler yaparken programında da daha liberal bir parti olmak için değişiklikler yaptığını görebiliriz.

CHP 6 ilkesi içerisinde Cumhuriyetçilik, Devletçilik ve Laiklik üzerinde önemli değişikliklere gitmiştir. Cumhuriyetçiliğin tanımı yeniden düzenlenerek demokrasi kavramını da içeren daha geniş bir tanımlama yapmıştır. Devletçilikte ise özel sektörün dikkate alındığı esnek bir tanımlama getirilmiştir. (Turan, 2003, s. 299) Asıl önemli değişiklik Laiklik ilkesi üzerinden yapılmıştır. Din ile siyasetin ayrı olması şartından vazgeçilerek, din öğretimi yeni programa girmiştir. Tüm bunlara ek olarak Demokrat Partinin başlangıç noktası olarak sayılabilecek “*Toprak Kanunu'nda*” değişiklik yapılması durumunda hükümetin yetkilendirilmesi parti programında yerini almıştır.

Bu kurultaydan sonra devlet ile parti birbirinden ayrı olarak görülmeye başlanmıştır. CHP'nin batıdaki liberal uygulamalardan ve muhalefetin liberalleşme çalışmalarından etkilendiğini söyleyebiliriz. (Ayata, 2010, s. 76) CHP'nin liberalleşme çalışmaları içerisinde muhalefete tanıdığı radyoyu kullanma hakkını da bu kapsamda değerlendirebiliriz. Ayrıca seçim sisteminde yapılan değişikliklerle de bağımsız bir kurul tarafından oyların sayılması ve kapalı oy açık tasnif sistemine geçilmesi önemli demokratikleşme hareketleri olarak değerlendirilebilir. Çok partili sistemin ikinci genel seçimi olan 1950 yılı seçimlerine gidilirken CHP lider kadrosunun beklentileri CHP'nin yeniden iktidar olacağı yönündeydi.

2.3. Muhalefete Doğru CHP

1950 yılının hemen başlarında CHP-DP ve MP 'den oluşan komisyon yeni seçim kanunu tasarısını görüşmek için bir araya geldiler. Demokrat Parti seçim sisteminin şeklinden çok dürüst bir seçimin oluşması için gerekli koşulları sağlayacak bir kanun çıkmasını

istiyordu. MP ise nispi seçim sisteminin kanunlaşması konusunda çaba harcıyordu. CHP'nin amacıysa Demokrat Partiyle bir uzlaşma sağlamak ve toplumun beklentilerini de karşılamak olarak görülmektedir. Bu iki parti de seçimi kendilerinin kazanacağına kani oldukları için çoğunluk sistemiyle kanunun çıkması konusunda uzlaşmaya vardılar. (Uyar, 2017, s. 14-15) MP yurt genelinde örgüt yapısını oluşturamamıştı bu nedenle de sadece var olduğu şehirlerde seçime girebilecekti. Çoğunluk sistemi kanunlaştığında MP hemen hemen silinecek ve bu durum iki büyük partiye yarayacaktı. MP'nin tüm ısrarlarına rağmen CHP ve DP bu ısrarları yok sayarak çoğunluk sistemi üzerinde anlaştilar. Kendilerinden bu kadar emin olan iki partiden biri de seçim tamamlandıktan sonra MP ile aynı kaderi paylaşmak zorunda kalacaktı diyebiliriz.

İsmet İnönü tarafından çok güvenilen Başbakan yardımcısı Nihat Erim'e yeni seçim kanununun emanet edildiğini komisyonda yapmış olduğu konuşmadan anlayabiliriz. Bu konuşmaya göre Erim; 35 ülkenin seçim yöntemlerini araştırdığını, büyük çoğunluğunda nispi sistemin uygulandığını gördüğünü buna karşın tartışmasız bir kabulün söz konusu olmadığını, nispi seçim sistemiyle alakalı problemlerin sürekli gündemde olduğunu söylemektedir. (Uyar, 2017, s. 15) Nispi sistemlerin güçlü hükümetler kurabilmek için engel teşkil ettiğinin üzerinde duran Erim İngiltere'nin bu sebepten ötürü nispi sistemi reddettiğini ve kullanmadığını vurgulamaktadır.

Nihat Erim'in demokrasiyi yapılandırmak için Anglosakson usullerden etkilendiği ve İngiltere'de kullanılan yöntemlere göre şekillendirmek istediğini günlüklerinden görebiliriz.

“İngiltere'nin 1945 seçimleri hakkında MC Collum adlı Oxford profesörü tarafından yazılan güzel bir kitabı okuduktan sonra İnönü'ye verdim. Evvelki gün, İnönü bu kitabı

çok istifadeli bulduğunu, bizim için istifade edilecek derslerle dolu bir kitap olduğunu söyledi ve “Birkaç kitaba birden başladım. Bilmezsün okumak benim için ne büyük şifa ve teselli. Ufkum genişliyor. İleri cemiyetler hakkında bilgi edindikçe bizim vaziyetimizi düzeltmek için cesaretim artıyor.” dedi. Ben, “Paşam, okuyabilen insan daima canlı kalır. Beşeriyet içinde yaşayan bir fikir uzvu olduğunu anlar. Kaldı ki bizim için Anglo-Sakson siyasi edebiyatını takip etmek ayrıca faydalı. Demokratik hayatı Anglo-Sakson usuller dahilinde inkişaf ettirmek için o sistemi bizim yakından takip etmemiz lazımdır.” dedim.” (Demirel, 2005, s. 409)

CHP'nin yaklaşan seçimler nedeniyle sonucu kendi lehine oluşturabilmek için yeni birtakım uygulamalara gittiği görülmektedir. Seçim kanununun kabulünden sonra mart ayı içerisinde kısmi af uygulamasının hayata geçirilmesi çalışmaları, devlet memurlarına uygulanacak ikramiyeler ve vergi indirimleri, aşırı sağ ve aşırı sol gruplara karşı yapılan tutuklamalarla açılan davalar ve de Çiftçiyi topraklandırma kanunu üzerinde güncellemelerle toplumun sempatisini kazanarak seçim sonuçlarında başarıyı yakalamak maksatlı hamleler olarak değerlendirilebilir. (Benhür, 2007, s. 67-68)

Daha öncesinde tarafsız kalacağını 12 Temmuz bildirgesiyle yayınlayan ve sonrasındaki tutum ve davranışlarıyla bunu topluma gösteren İsmet İnönü 23 Mart 1950 de Polatlı'da seçim çalışmalarına mitingler vasıtasıyla destek verdiği basında yer alan haberlerden anlaşılmaktadır. (Cumhuriyet Gazetesi, 1950).

“Önümüzdeki devrede çalışmamızın ana istikameti, memlekette demokratik rejimin yeni ve feyizli inkişafını temine hizmet ve gayret yolu olacaktır. Yeni çalışma mevzuunu başlıca iki temelde görüyorum: birisi, Anayasa'mızın demokratik hayatın icaplarına göre değiştirilmesidir. Mevcut Anayasa'mız, bu memlekete, büyük hizmetler ve ilerlemeler

sağlamıştır; fakat, kanaatimce, devrini ikmal etmiştir ve demokratik icapları karşılayacak yeni hükümlerin ve teşkilâtın lüzumu vardır. Büyük Millet Meclisi tarafından ince ince düşünülerek meydana getirilecek Anayasa maddeleri üzerinde, hiçbir tahminde bulunamam. Tamimiyle şahsi olan fikirlerime göre, büyük meseleleri şöyle görürüm: milletvekillerinden mürekkep bir meclisten başka, ikinci bir meclis olacaktır. Bu iki meclisin bir arada halledecekleri meseleler olduğu gibi, her birinin ayrıca iştigal edecekleri vazifeleri bulunacaktır. Devlet Reisiyle meclisler arasındaki münasebetler ve umumî olarak Devlet Reisinin vazife ve salâhiyetleri, esaslı bir tetkik mevzuu olacaktır. Bu meselelerin nasıl halledileceğini bugün kimse söyleyemez. Fakat, meselelerin sağlam bir garp demokrasisinin temel prensiplerine göre tanzim olunması için bütün gayretimle çalışacağım.” (Cumhuriyet Gazetesi, 1950)

İsmet İnönü ilk seçim nutkunda mevcut anayasanın ömrünü tamamladığını yerine getirmesi gereken vazifeleri başarıyla yerine getirdiğini ve artık değişmesi gerektiğini söylemektedir. Yeni dönemdeki meclis yapısının iki meclisli olması konusunda görüşlerini açıkça belirtirken Cumhurbaşkanı'nın görev ve sorumluluklarının da yeni meclis tarafından gelişmiş batı demokrasilerine uygun olarak düzenlenmesi için çalışacağını sözünü vermektedir. Görüldüğü üzere İsmet İnönü ilk seçim konuşmasında ağırlıklı olarak çok partili hayatın gereklerini yerine getirmek üzere daha fazla demokrasi hedefi koymaktadır.

İsmet İnönü devam eden seçim mitinglerinden 25 Mart Kırıkkale mitinginde demokrasi ile ilgili vaatlerini tekrarlayarak 6 oku temsil eden ilkelerin Anayasadan çıkartılacağını bunun sadece CHP'nin programında olacağını böylelikle Parti ile Devletin birbirinden ayrılacağını söylemektedir. (Cumhuriyet Gazetesi, 1950)

“Önümüzdeki devrede bir büyük işimiz, yeni bir Anayasa ile Devletimizin demokratik, medenî teşkilâtının eksiklerini tamamlamağa çalışmak olacaktır. İkinci bir meclisin kurulmasını; Devlet Reisi ile ve Hükûmetlerle meclisler arasındaki münasebetleri düzenlemeği arayacağız.

Halk Partili vatandaşlarıma söyleyeyim ki, bizim inandığımız altı oklu prensiplerin Anayasadan çıkarılması tabii olacaktır. Biz, Halk Partili olarak altı oklu prensiplerimizi vatandaşlarımıza beğendirmeye çalışmakta devam edeceğiz. Bu suretle, diğer siyasî partilere karşı kendi prensiplerimizi Anayasa ile imtiyazlı bir mevkie koymuş olmaktan çıkacağız.” (Cumhuriyet Gazetesi, 1950)

27 Nisan 1950 günü CHP seçim bildirgesini açıkladı. (Cumhuriyet Gazetesi, 1950). Bildirgede CHP'nin yeniden iktidara gelmesi halinde ekonomik ve siyasal hayatta yapacakları icraatlarının anlatıldığı görülmektedir. Ekonomik alanda; Devlet erkinin ekonomik alandaki etkisinin azaltılması, özel girişimcilere daha fazla imkân sağlanması, yabancı yatırımcının ülkeye giriş şartlarının iyileştirilmesi, Türk parasının değerinin korunması için gerekli önlemlerin alınması ve vergi reformu yapılması olarak sıralanabilir. Siyasal alandaki vaatlerse iki meclisli bir yapıya geçilmesi, Cumhurbaşkanının görev ve yetkilerinin yeniden düzenlenmesi, Altı okun anayasa maddesi olarak varlığının sonlandırılması, köylü ve şehirli vatandaşların hayat şartlarının iyileştirilmesi, bölgesel yöneticilerin özerklik koşullarının arttırılması şeklinde özetlenebilir. (Ahmad & Turgay, 1976, s. 65)

Seçim bildirgesi incelendiğinde İsmet İnönü'nün mitinglerinde vurguladığı konuları kapsadığı görülmektedir. Ağırlıklı olarak daha fazla demokrasi ve daha fazla ekonomik liberalizm vaatleri hem şehirli hem de köylü vatandaşların hayat standartlarını

yükseltilmesi noktasında yeni dönemin inşa edileceği üzerinde durulurken değişimin CHP sayesinde olacağı söylemi görülmektedir.

CHP seçime iktidar partisi olarak gitmenin yanında çok uzun bir süredir de iktidar partisi olmanın tüm avantajları ve dezavantajlarını taşıyarak hazırlanmıştır. Toplumun CHP'ne karşı olan alışkanlığını ve saygısını bir güven alanı olarak görüp, son zamanlarda gösterilen reformist yaklaşımların ve iyileştirmelerin halk nazarında bir karşılığı olacağına güvenip seçimi kazandıracığına inandıkları görülmektedir. (Benhür, 2007, s. 72). Halbuki 14 Mayıs 1950 seçimine gelindiğinde CHP'nin uzun seneler süren iktidarında ne kadar yıprandığı ve bu yıpranmanın getireceği sonuçların ortaya çıktığı anlaşılacaktır.

15 Mayıs 1950 günü çıkan cumhuriyet gazetesi seçimlerin tam bir sükûnet içerisinde geçtiğini ve katılımın tahminlerin çok üzerinde olduğunu manşetten bildirmektedir. (Cumhuriyet Gazetesi, 1950). Gazeteye göre sonuçlar kesin olmamakla birlikte farklı illerden gelen haberlere göre Demokrat Parti seçimi önde götürmektedir. Aynı gazete takip eden gün Demokrat Partinin 36 ilde tam liste halinde kazandığını ilan etmiştir. Demokrat Parti listesinden Muğla milletvekili olarak seçilen Nadir Nadi (Zafer Gazetesi, 1950, s. 6) "O günün Manası" başlıklı makalesinde şunları yazmaktadır.

"14 Mayıs'ı Türk Milleti başarılı bir imtihan günü olarak daima hatırlayacaktır. Tarihimizde ilk defadır ki bugün kansız, ihtilalsiz bir iktidar değişikliğine şahid oluyoruz. Demokratik sistemin temeli sayılan halk iradesi tam bir olgunlukla gerçekleşti. Seçime iştirak nisbeti ileri batı milletlerinde de az görülen bir yükseklığe varmıştır." ... " (Nadi, O günün Manası, 1950, s. 1)

Nadir Nadi'nin başyazısından anlaşılacağı gibi Toplum seçimi önemsemiş ve iktidarı değiştirmek için sandığa gitmiştir. Bu seçimlerin ülke tarihi açısından seçimle iktidar değişikliğinin yaşandığı ilk seçim olması nedeniyle bir kilometre taşı olduğu görülmektedir. Halkın ülke siyasetine demokratik yollarla devam edilmesi isteği hem seçimlerin olaysız bir şekilde sonuçlanması hem de katılım oranının yüksekliğinden anlaşılmaktadır.

Yazar seçimin sonuçlarını yaratan durum içinse siyasi farklılıklardan çok halkın değişiklik isteğini sandığa yansıttığını söylemektedir. Toplumun kendi kendini idare etme isteğinin devlet idaresine baskın geldiği anlaşılmaktadır.

“Bu günlerde şahid olduğumuz iktidar değişikliğini biz herhangi bir program veya siyaset farkından ziyade hissi sebeplere yoruyoruz.” ... “O gün halk bir programa, yahud da ana hatları belli bir politikaya rey vermedi. Halk o gün daha ziyade devlet idaresine kendi iradesinin hâkim olduğunu görmek istedi.” (Nadi, O günün Manası, 1950, s. 1)

Yazının devamından anlaşılacağı üzere CHP çok partili rejime geçişte göstermiş olduğu irade ile de ülkeyi demokratik bir sisteme kavuşturma noktasında başat rol oynamıştır. Tek parti döneminde yapılmış olan bütün hatalar demokratik sisteme geçiş kararlılığı karşından hafif olarak değerlendirilebilir.

“Halk Partisinin yirmi beş yıllık çalışmalarını gözden geçirdiğimiz zaman müsbet ve başarılı eserlerin hatalı teşebbüslere kıyasla ağır bastığını kabul etmemek insafsızlık olur. Cumhuriyet tarihi bunları uzun uzun çocuklarımıza anlatacak ve birçoğları ile haklı olarak övünecektir. Nitekim evvelki gün milletçe geçirdiğimiz büyük imtihanda Halk Partisinin başarı hissesini de unutmamak lazımdır. Unutmamak lazımdır ki bu parti, uzun

zamandır alıştığı tek taraflı idare sistemine rağmen gene bu milletin öz malı olduğunu evvelki günü hazırlayan hareket ile ispat etmiştir.” (Nadi, O günün Manası, 1950)

Seçim sonuçlarına göre Demokrat Parti halktan %55 oranında oy alırken CHP ise oyların %41’ini almıştı. Bu sonuca bakarak CHP’nin yenilmiş olduğunu fakat topladığı oy itibariyle bozguna uğramadığını söyleyebiliriz. (Akşin, <http://www.ismetinonu.org.tr/cok-partili-duzene-gecis/>, tarih yok) Kullanılan çoğunluk seçim sistemi sebebiyle bu yenilgi bir diğer bakış açısıyla milletvekili dağılımı göz önüne alınarak yorumlandığında bozgun olarak değerlendirilebilir. Demokrat Parti milletvekillerinin %85’ini alırken CHP sadece %15’ini alabiliyordu. Demokrat Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi için bu durum yeni bir dönemin başlangıcı olurken çok partili düzene geçişten sonra ülkede yapılan ikinci genel seçimde herhangi bir kavga ve gürültü olmadan iktidar el değiştirmişti. Bu durum Demokrat Parti için bir başarı olarak değerlendirilirken kuşkusuz CHP ve İsmet İnönü’nün de başarısı olarak görülebilir.

Seçim sonuçlarına göre meclis dağılımı şu şekilde olmuştur. (Tablo 3)

14 Mayıs 1950 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları

Seçim Sistemi: Çoğunluk Sistemi

PARTİLER	MİLLETVEKİLİ SAYISI	OY ORANI
Demokrat Parti (DP)	416	55,2
Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)	69	39,6
Millet Partisi (MP)	1	4,6
Bağımsız (Bağımsız Aday Olarak Seçilen)	1	0.6
TOPLAM	487	100

(Tablo 3) Kaynak: (<http://www.yzk.gov.tr>, tarih yok)

Yeni Sabah gazetesinin 18 Mayıs 1950 günü Anadolu ajansından alıntılanarak yayınladığı haberinde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Celal Bayar'la görüştüğü bu görüşme neticesinde CHP'nin hükümeti biran evvel devretmek istediğinin Cumhurbaşkanı aracılığıyla bildirildiği görülmektedir. Demokrat Parti bu talep karşısında sürenin çok kısıtlı olduğu ve bu kadar kısa sürede hükümeti kurmanın mümkün olmadığını belirterek yeni meclis toplanana kadar mevcut hükümetin görevde kalmasını istediği yer almaktadır. Bu talebe olumlu yanıt veren İnönü ise Hükümetten gelen devretme talebini geri çevirerek yeni hükümet kurulana kadar mevcut hükümetin görevine devam etmesini istemiştir. (Yeni Sabah Gazetesi, 1950, s. 1-5)

TBMM 22 Mayıs 1950 tarihinde yeni seçilen milletvekilleriyle toplanmış ve Cumhurbaşkanı seçilerek yeni hükümet kurulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin 3. Cumhurbaşkanı olarak Celal Bayar seçilmiş Hükümeti kurma görevi Adnan Menderese verilmiştir. Adnan Menderes aynı gün kabineyi ilan etmiştir. (Zafer Gazetesi, 1950, s. 1)

(Yeni Sabah Gazetesi, 1950, s. 1) (Cumhuriyet Gazetesi, 1950, s. 1). Böylelikle CHP için ilk kez muhalefet dönemi başlamıştır.

2.4. Muhalefet Dönemi ve CHP

CHP Genel başkanları Cumhurbaşkanları oldukları süreler içerisinde parti yönetimini kendileri yürütmediklerinden bir genel başkan vekili görevlendiriyorlardı. (Uyar, 2017, s. 27) İsmet İnönü Cumhurbaşkanlığı görevini Celal Bayar'a devrettikten sonra yayınladığı bir bildiriyle CHP Genel başkanlığını kendisinin yürüteceğini ilan ediyordu.

“Cumhurbaşkanlığı vazifesinin hitamı üzerine CHP Genel başkanlığını fiilen deruhte ettiğimi memlekete ilan ederim. Bizim Partimiz bu memleketi ilerletmek, yükseltmek kuvvetlendirmek idealleri üzerine kurulmuş, bu idealleri tatbik etmiş ve vatanımızın insaniyet ve medeniyet ailesinde kıymetli bir varlık olduğunu göstermesine hizmet etmiştir. Şimdi üzerimize düşen iktidarı murakabe etmek vazifesinde aynı idealleri takip ve müdafaa edeceğiz. Vatanımızda birlik ve düzenliğin muhafazası ve vatanımızın bütünlüğünün kurulması bizim için, bütün parti mülahazalarının ve siyaset cereyanlarının üstündedir.” (Cumhuriyet Gazetesi, 1950, s. 1-3)

İsmet İnönü bu bildirgesiyle aynı zamanda muhalefet görevini kabul ettiğini ve memleket çıkarlarını her şeyin üzerinde tuttuğunu ifade ettiği görülmektedir. Yeni dönemin muhalefet anlayışının siyasi düşünce ve akımların farklılıkları üzerinden değil memleketin bütünlüğü üzerinden yürüteceğini de mevcut hükümeti bu cumhuriyet kazanımları ve hedefleri doğrultusunda denetleme vazifesini üstlendiklerinin altını çizdiği söylenebilir. Bir başka açıdan yorumlamak gerekirse partinin çizgisinin aynı kalacağını ve muhalefet döneminde çatışmacı bir politika izlenmeyeceğini iktidar eleştirilerinde ülke huzurunu ön planda tutarak ilerlemeci bir yol izleneceğini anlamak

mümkün görünmektedir. Buradan hareketle İnönü'nün parti politikalarında herhangi bir değişiklik öngörmediği söylenebilir.

29 Haziran 1950 tarihinde toplanan 8 Kurultay CHP tarihinde muhalefette yapılan ilk kurultay olması nedeniyle tarihi açıdan önemli bir yere sahiptir. (Nadi D. , 1950) (Yeni Sabah gazetesi, 1950) (Zafer Gazetesi, 1950)

Kurultay tarihine kadar parti içerisinde değişik görüşlerin egemen olduğu görülmektedir. Mevcut durumun düzeltilmesiyle alakalı olarak hemen herkes değişik bir fikir ileri sürmektedir. Bu nedenle 8. kurultayın bir tasfiye kurultayı olacağı düşüncesi öne çıkmaktadır. Bu amaçla kurultaydan kısa bir süre önce 16 delegenin imzasıyla "İslahat Önergesi" adı altında bir önerge hazırlanmış bu önergeye daha sonra 100 delege daha imza vermiştir. (Bila, 1999, s. 141-143) Önerge sahipleriyle diğer üyeler arasında sert tartışmalar olmuşsa da kurultayda program değişikliğine gidilmemiştir. Bunun yanında tüzük üzerinde önemli değişiklikler yapıldığı görülmektedir. Yeni değişikliklere göre Genel sekreteri artık kurultay seçecektir, parti divanı için 40 olan sayının 30'a düşürülmesi ve yönetim kurulunu oluşturacak üyelerinde bu 30 kişi arasından seçilmesi karara bağlanmıştır. Tüm bunlara ek olarak bu kurultayda Genel Başkan vekilliği kaldırılmış ve Partiyi alakadar eden tüm yetkilerin kurultay tarafından belirlenmesi sağlanmıştır. Bu kurultay önceki kurultaylardan ayıran bir diğer özellikse delegasyon yapısı olarak öne çıkmaktadır. Daha önceki kurultaylarda milletvekilleri doğal delege olduklarından salonun büyük çoğunluğu delege olarak yer alan milletvekilleri dolduruyordu fakat son seçimde milletvekili seçilemeyenlerin delegelikleri düştüğü için salonda il delegelerinin koltukları doldurdukları görülmektedir.

Öte yandan Demokrat Parti mevcut yasaları demokratik hale getirilmesiyle ilgili olan programından tamamen vazgeçti. Siyasal anlamda liberalizm hedefinden dümen kırılması yeterli değilmiş gibi 1951 yılı başlarında daha antidemokratik uygulamalara gittiği anlaşılmaktadır. Örnek olarak Ceza kanunu daha da baskıcı hale getirilmesinin yanı sıra Mayıs 1951 tarihinde çıkartılan bir kararname vasıtasıyla resmi ilanları dağıtma yetkisi hükümetin üzerine alındı. Bunun manasının basın yayın özgürlüğüne darbe vurulması, eleştirel yayınlar yapan kuruluşlara ilan verilmeyerek ekonomik olarak bir zorlamaya gidildiği anlaşılmaktadır. (Eroğul, 2013, s. 185-186) Çok Partili düzenin ruhuna uyumsuzluk gösteren başka bir uygulamaysa muhalefetin mevcudiyetine doğrudan yapılan saldırılar olduğu değerlendirilebilir. Demokrat Parti grubunda Temmuz 1951 yılında alınan bir kararla CHP'nin mal varlığının tasfiyesi gündeme gelmiştir. Bu karar alınmış fakat hemen uygulamaya konulmamıştır. Bu bekletme durumu muhalefeti sürekli bir tehdit unsuru altında bırakıp eleştiri kabiliyetlerinden yoksunlaştırma ve hareket alanını kısıtlama olarak yorumlanabilir.

16 Eylül 1951'deki ara seçimlere bu durumda girildiği görülüyor. CHP bu ara seçimlerden ciddi başarıyla çıkacağını düşünüyordu. Onlara göre halk 1950 seçimlerinde tek parti dönemi CHP 'ne bir uyarı vermek istemişti fakat kantarın topuzu kaçırmıştı. Artık yavaş yavaş hata yapıldığı halk tarafından anlaşılmıştı. Bu ara seçimlerde tüm milletvekilliklerini CHP kazanacaktı. Demokrat Partililerde hepsini kazanamasa da büyük çoğunluğu CHP tarafından kazanılacağını düşünüyorlardı. (Toker, Demokrat Partinin Altın Yılları (1950 - 1954), 1990, s. 148-155) Seçim sonuçları açıklandığında sonucun bir önceki genel seçimlerden farklı olmadığı ortaya çıkmıştı. Genel itibariyle halkın seçime katılım oranı %54 civarında olduğu bazı bölgelerde bu oranın %25 seviyesinde kaldığı İstanbul da ise katılım oranınının %30'a erişemediği görülmektedir.

Seçim yapılan 21 bölgenin 19 unda CHP kaybetmişti. Üstelik Genel sekreteri ve partinin önde gelen isimleri daha önce olduğu gibi yine seçilememiş ve meclisin dışında kalmışlardı. Bu yenilginin CHP içerisinde parti yönetimi açısından yeni bir eleştirel ortamı doğurduğunu söylemek yanlış sayılmaz.

Seçimlerden sonra 1953 yılına kadar CHP örgütü kendisini hem yeni görevine hem de muhalefet olması durumuna alıştırma sürecini yaşamıştır. Bu sebepten ötürü 8. ve 9. kurultaylarda sadece tüzük değişiklikleri yapıp parti programı üzerinde herhangi bir değişikliğe gidilmediği izlenmektedir. (Kili, 1976, s. 111-112) 26 Kasım 1951 yılında toplanan IX. Kurultayda tüzükte yapılan iki önemli değişiklik ön plana çıkmaktadır. Bunlardan biri Milletvekili aday gösterme yöntemiyle alakalıdır. Bundan böyle adaylar tamamıyla parti örgütü tarafından seçilecektir. Bu değişiklikle partinin daha demokratik bir yapıya kavuştuğu söylenebilir. Diğer değişiklikse Parti Divanı'nın adının Parti Meclisi olarak değiştirilmesidir. Bu değişikliğin temel sebebinin de Meclis kelimesinin halkta bir yasama organı algısı yarattığından görev alan parti üyelerinin meclis üyesi şeklinde görülmesi nedeniyle seçimlerde kaybeden üyelerle ilgili psikolojik bir motivasyon yaratması amaçlanmış olduğu düşünülebilir.

IX. Kurultayın sonunda bir bildirge yayınlanırken devamında “Ana Davalar ve Memleket Meseleleri Komisyon Raporu” adı altında birde rapor yayınlanmıştır. (EK-4)

Dört maddeden oluşan bu bildirgenin içeriğine bakıldığında CHP'nin temel endişesinin demokratik rejimin gelişimi ve yerleşmesi açısından iktidarın yaklaşımlarıyla alakalı eleştirileri barındırdığı görülmektedir.

Bildirgeye göre (EK-4); İktidarın genel hürriyet ve hakları kısıtlayıcı yasalar çıkarttığı bu yasaların anayasaya aykırı olduğu ve çıkartılan yasaları denetleyecek bir üst mahkemenin

kurulması gerektiği talebi vardır. Bu mahkeme sayesinde çıkacak olan yasaların anayasaya uygunluğu denetlenecektir.

Seçim ile ilgili aksaklıkların giderilmesi açısından- milli iradenin sandığa yansması – adli teminat koşulunun iyileştirilmesi ve eksikliklerinin tamamlanması bildirgenin ikinci maddesinde talep edilmiştir.

Bildirgenin devamında CHP'nin çok partili düzenin gereğine uygun olarak hükümetten tarafsız olmasını ülkeyi bir parti devleti şeklinde yönetme girişimlerinden vazgeçmesini memurların ve devlet işletmelerinin partizanca yaklaşımlardan arındırılması konusunda uyardığı görülmektedir. Bu uyarıyı yaparken anayasal haklara ve onun getirdiği uygulamalara göre bir yönetim şeklinin ön planda tutulması gerektiğinin altını çizmektedir.

Son madde yine iktidarın baskıları üzerine bir uyarı niteliği taşımaktadır. Basına yapılan ekonomik anlamdaki zorlayıcı baskıların kaldırılması muhalefet partilerinin ve basın eleştirisi haklarını kanunlar çerçevesinde kullanması için uygun ortamın yaratılması talep edilmektedir.

Bildirgeye genel anlamda bakıldığında CHP kurultayının bir muhalefet partisi kimliği altında Anayasal haklar çerçevesinde demokratikleşme sürecinin takipçisi olacağı bu takip esnasında toplumun yardımını beklediği açıkça anlaşılmaktadır.

Bildirgenin ana hatlarının belirleyicisi olması bakımından “Ana Davalar ve Memleket Meseleleri Komisyon Raporu” nun (EK-4) kurultaya yön verdiğini söyleyebiliriz. Bildirgenin detaylandırılmış hali diyebileceğimiz rapor 5 ana başlık altında toparlanmıştır. Anayasal teminat, Demokrasinin gelişmesi, yerleşmesi ve adaletli temsil açısından seçim sisteminin değiştirilmesi, Vatandaşın anayasadan doğan haklarını

özgürce kullanmalarının önündeki engellerin ve baskıların kaldırılması, Devrimlerin korunması ve komünizmle mücadele edilmesi, Basın özgürlüğü ve radyonun devlet radyosu şeklinden çıkartılıp tüm siyasi tercihlerin faydalanabileceği hale getirilmesi olarak görülmektedir.

Bu rapor üzerinden tez açısından ayrı bir öneme sahip olarak düşünülmesi gereken madde Devrimlerin korunması ve komünizmle mücadele edilmesini talep eden maddedir. CHP'nin Cumhuriyet devrimlerinin korunmasını kurucu parti olması hasebiyle talep etmesi gayet doğal olarak yorumlanabilir fakat komünizmle alakalı görüşlerin üzerinde durulması gereklidir. IX. Kurultayın komisyon raporundaki “İnkıpların korunması ve Komünizmle mücadele” başlığındaki IV. Madde aşağıdaki gibidir. (EK-4)

“Türkiye Cumhuriyeti'nin inkıpların Partimizin eseri olduğunu bilen CHP'lilerin, bütün bu inkıpların ve demokrasinin titizlikle korunması üzerindeki heyecanları ve komünizme karşı büyük hassasiyetleri Kurultayın bütün havasına hâkim olmuştur. Bu itibarla;

- 1- Cumhuriyetin, inkıpların, demokrasinin korunmasında ve selametinde zaaf gösterilmesine asla müsamaha edilmemesi hususunda ve*
- 2- Millet ve vatan için bir ölüm ve kalım mevzuu saydığımız komünizm cereyanına karşı şiddetle mücadele kararında*
Tam bir inanış birliğine varılmıştır”

Dönemin komünizme bakışı açısından değerlendirildiğinde CHP'nin raporunda olan bu madde Parti örgütünün düşünsel yapısını ve partinin devletçi muhafazakâr tarafını koruyup, sürdürdüğü anlamı çıkarılabilir. Öyle ki komünizme yaklaşım bir ölüm kalım meselesi olarak değerlendirilmiştir.

Çok partili sisteme geçiş esnasında demokrasi tanımı yapılırken komünizm üzerinden tanımlamalar yapılarak komünizm bir tehlike olarak anlatılıyordu. Bu durum Türkiye'nin o zamanki tehditler karşısında batılı dünya ülkelerine, jeopolitik önemini arttırmak için kullandığı bir yöntem olarak görülebilir. Bununla birlikte demokrasi ve özgürlüğün ülkeyi komünizmden koruyacak yegâne unsur olduğu anlatılarak geçiş yapılan sistemin meşrulaştırıldığı düşünülebilir. (Bora & Ünüvar, 2016, s. 159)

22 Haziran 1953 de CHP'nin X. Kurultayı toplanmıştır (Cumhuriyet Gazetesi, 1953, s. 1) (Ulus Gazetesi, 1953, s. 1) bu kurultayda da tüzükte değişiklikler yapıldığı görülmektedir. Bu değişiklikler partideki alt kademe üyelerin parti içerisinde daha etkin olabilmesi için gerekli demokratik kuralların işlemlerini sağlamak ve bu yolla çok partili sistem içerisindeki yerini daha da sağlamlaştırmak olarak açıklanabilir. (Kili, 1976, s. 116-117)

Parti programındaysa önemli değişiklikler yapılmıştır. Daha önceki programlarda yer alan Kemalizm sözü yerine Atatürk yolu tanımlaması kullanılmıştır. Ayrıca programda Hukuk devleti kavramının yer bulduğu devlet yapısının kuvvetler arası dengenin sağlanması gerektiğinin yer aldığı görülmektedir. (Bila, 1999, s. 152-153) Bu programı diğer programlardan ayıran en önemli değişiklikse işçilere grev hakkının tanınmasıdır. (Ulus Gazetesi, 1953, s. 1) İstanbul delegesi tarafından verilen önerge sonrası sosyal meseleler bölümünün işçi haklarından bahseden kısmına eklenen paragraf şöyledir.

“İşçi ile işveren arasındaki anlaşmazlıklar tahkim kurullarında hal olunamazsa, vatan müdafaasını ve geniş ölçüde vatandaşların sağlığını ve memleket asayişini bozmamak kayıt ve şartı altında Partimiz, işçiye grev, buna karşılık işverenlere de iş kanunu hükümleri çerçevesinde lokavt hakkı verir.” (Ulus Gazetesi, 1953, s. 6)

Bu maddeye bakarak CHP'nin özel teşebbüse belli sınırlarda yeşil ışık yakmasıyla birlikte işçi ve işveren arasında denge kurulması açısından sınıf temelli bir yaklaşıma yaklaştığı söylenebilir. Bunu CHP içerisinde bir dönüşümün başlangıç noktası olarak varsaymak çok yanlış olmayabilir.

22 Haziran da başlayan kurultay 5 gün sonra 16 Haziran 1953 tarihinde tamamlanmıştır. (Ulus Gazetesi, 1953, s. 1) İsmet İnönü yeniden genel başkanlığa seçilirken Genel sekreter olarak Kasım Gülek'in Kurultay tarafından seçildiği görülmektedir.

Demokrat Parti daha önce kendi grubunda almış olduğu fakat hemen uygulamaya koymadığı CHP'ne ait olan malların hazineye devriyle ilgili kanunu meclisten geçirmiştir. 16 Aralık 1953 tarihinde 8584 sayılı resmî gazetede yayınlanan "Cumhuriyet halk Partisinin Haksız iktisaplarının iadesi hakkında kanun" adıyla yayınlanmıştır. (Resmi gazete, 1953) Bu kanuna istinaden CHP'nin tüm mal varlığı hazineye aktarılmıştır. Demokrat Partinin bu kanunla varmak istediği sonuç ekonomik açıdan CHP'ni işlevsiz hale getirerek tarih sahnesinden silmek olarak değerlendirilebilir. (Kili, 1976, s. 118)

İsmet İnönü bu kanunun görüşmeleri esnasında mecliste söz alarak şunları söylemiştir.

" ...

Muhterem Arkadaşlar, sizi grup kararınızla bağlı olarak adalet hükmü vermeğe mecbur olmaktan dolayı ıstırap içinde inleyen vicdanınızla yalnız bırakacağız. Biz Türk Milletinin yolunda hizmetlerimize devam edeceğiz. İktidarın açmak kararında olduğu adaletsiz yoldan, zulüm yolundan büyük milletimizin az zararla kurtulması için bütün kabiliyetimizle ve tam vatan severlikle çalışacağız. Hususiyle dünyanın büyük emniyetsizlik içinde ve Türk vatanının ağır tehlike karşısında bulunduğu bir zamanda

iktidarın mesuliyet duygusundan bu derece mahrum olarak vatanda hukuk dışı bir devre açması ayrıca eseflere layıktır. Bütün tesellimiz, milletimizin yüksek vatan severlik hissiyle bu yeni rejimden büyük seçimlerde kurtulmağa muvaffak olmasıdır.” (Erdemir, 1956, s. 225)

Bu konuşmayla İsmet İnönü Demokrat Partiye açıkça meydan okuduğu ve CHP'nin bu yapılan ekonomik baskı karşısında siyasete devam edeceğini bildirdiği anlaşılmaktadır. Ayrıca demokrasiye inancını da hükümet değişikliğinin yolu olarak genel seçimleri işaret etmesinde görebiliriz.

Kanun çıktıktan sonra bütün parti merkezleri teker teker maliyeye devrolduğu görülmektedir. CHP bu baskılar altında 25 Şubat 1954 de 3.Olağan üstü kurultayını topladı. (Cumhuriyet Gazetesi, 1954) Kurultayın kamuoyuna sunulan amacının seçim çalışmaları olmasına karşın gündemdeki asıl sorun tüzük değişikliği talebi olarak değerlendirilmektedir. Daha önceki kurultayda aday belirleme yetkisini örgüte devreden genel merkez %20 oranında bir kontenjan kullanmak talebindeydi oysaki örgüt kendi elinde bulunan hakkı merkeze devretmek istemiyordu. Bu iki farklı düşüncenin doğurduğu çatışma ortamı bulunan bir ara yolla giderilmiştir. Buna göre Genel merkez Kurultaya adayları önerecek fakat kurultayın bu adayları veto edebilme hakkı olacaktı. (Bila, 1999, s. 154) Merkezin bu şekilde kısıtlıda olsa bir kontenjan kullanabilme hakkı doğarken kurultayda veto hakkı sayesinde kendisine sorulmadan listelere girmiş adaylarla karşılaşmayacaktı. Bu çözüm üzerine kurultayın tüzük değişikliği talebin onayladığı anlaşılmaktadır.

Kurultayın bitiminde CHP'nin bir bildirge yayınladığı görülmektedir bu bildirgeye göre sınıfsal hayata yönelik vaatlerin bir önceki seçim bildirgesine kıyasla daha da

genişletildiği söylenebilir. Bildirgede yer alan vaatlere göre CHP; Sosyal sigortalar konusunu gündemlerine alacaklarını, iş kanunuyla ilgili daha geniş bir kapsam planladıklarını, Asgari cret uygulamasının tüm ülke çapına yayılarak daha geniş iş kollarında uygulanması için çalışma yapacaklarını, genel tatil ve hafta tatilini ücretli iznin kapsamına alacaklarını, yıllık ücretli izin hakkı verileceğini, primlerine devletin katkı sağladığı Őekliyle işçi sigortalarını yeniden düzenleyeceklerini, İşçi sendikalarını politik yaklaşımların dışarısında tutacaklarını söylemektedir. (1954 C.H.P. Seçim beyannamesi, 1954, s. 3-6) dan aktaran (Kili, 1976, s. 121) Bunların yanı sıra devlet mekanizması ve daha fazla demokrasiyle ilgili vaatlerinde bulunduğu beyannamede, Köylü ve Şehirli vatandaşların sosyal hayatlarında iyileştirme yapılacağına dair maddelere de rastlanmaktadır.

1954 Genel seçimleri 2 Mayıs'ta yapılmıştır. (Yeni Ulus Gazetesi, 1954, s. 1) Bu seçimin sonucunun CHP açısından çok parlak olmadığı görülmektedir. (Tablo 4)

02 Mayıs 1954 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları

Seçim Sistemi: Çoğunluk Sistemi

PARTİLER	MİLLETVEKİLİ SAYISI	OY ORANI
Demokrat Parti (DP)	503	58,4
Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)	31	35,1
Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP)	5	5,3
Bağımsız (Bağımsız Aday Olarak Seçilen)	2	0.6
TOPLAM	541	100

(Tablo 4) Kaynak: YSK (<http://www.ysk.gov.tr>, tarih yok)

CHP %30 un üzerinde oy almasına rağmen sadece 31 milletvekili çıkartabilmiştir. Bunun yanında DP is %58,4 oy oranıyla 503 milletvekili kazanmıştır. Bu tablo tamamen geniş çevre çoğunluk sistemiyle yapılan seçim sebebiyle oluşmaktadır. CHP 1950 seçimi öncesi yapmış olduğu seçim kanununun azizliğini yaşamaktadır denilebilir.

1946 yılında yapılan genel seçimleri saymazsak eğer 1950 ve sonrasında CHP, milletvekilliği seçimi özelinde 2 genel 1 ara seçim kaybetmiştir ve her seçimde çıkarttığı milletvekili sayısının gittikçe düştüğü izlenmektedir. Milletvekili sayısı üzerinden yorumlandığında tablo hiç iç açıcı görünmemekle birlikte almış olduğu oy oranı üzerinden bakıldığında CHP için hala umut olduğu anlaşılmaktadır.

Seçim sonuçlarıyla birlikte DP ve destekçisi gazeteler tarafından CHP'nin seçim aracılığıyla tasfiye olduğu yolunda haberler çıkartıldığı görülmektedir. (Yeni Ulus Gazetesi, 1954) Buna karşılık CHP yayınlamış olduğu bir bildiriyle almış oldukları oy sayısı üzerinden milletin CHP ye sahip çıktığını ve muhalefetle görevlendirdiğinin altını çizirken, hala ayakta olduğunu ilan ettiği görülmektedir.

1950 ile 1954 arasında CHP'nin her konuda kararsız kaldığı ve kendini yenileyemediği değerlendirilmektedir. Ekonomik anlamda yeni bir politika ortaya süremediği gibi demokratikleşme anlamında da yeni bir strateji ortaya koyamamıştır. Bununla birlikte ideolojik anlamda da kendini yenileyemeyen CHP'nin eskisi gibi devam ettiği görülmektedir. (Ayata, 2010, s. 80) 1954 yılında yaşanan seçim hezimetini parti içerisinde bir değişikliğe gidilmesinin gerekliliğini ortaya koyuyordu. Parti meclisinde sosyal demokrat düşüncedeki üyelerinde öne çıkmasıyla ideolojik anlamda bir değişiklik hareketinin başladığı izlenmektedir.

1954 seçimleri sonrasında baskı yanlısı politikaları neticesinde DP'nin oyunun gittikçe düşmeye başladığı anlaşılmaktadır. Bu politikaları sebep göstererek DP içerisinde bir grup ayrılarak Hürriyet Partisi ismiyle yeni bir parti oluşturdukları görülmektedir. (Ayata, 2010, s. 80) Bu partinin temeldeki amacının tüm muhalefet partilerinin bir araya gelerek bir ittifak oluşturması ve bu ittifak sayesinde meclisteki muhalefetin temsilini arttırmak olduğu söylenebilir. Fakat DP'nin bu tehlike karşısında çıkartmış olduğu yasa nedeniyle bu hedeflerine ulaşamadıkları görülmektedir.

1954 ile 1957 arasında CHP 3 kurultay daha yapmıştır. Hükümetin 1 yıl öne çektiği seçimlerin 1957 yılında yapılacağı belli olduktan sonra CHP adeta kimlik değiştirmiş ve seçimlere çok daha genç bir kadroyla giderken ortaya sunduğu fikirleri de gençleştirdiği öne sürülebilir. (Bila, 1999, s. 158-172) 1957 de yapılacak olan genel seçimlere aday yaş ortalaması 38 olan genç bir CHP katılmaktadır. CHP'nin yeni seçim bildirgesi bu genç adaylar tarafından ülkenin her yerinde halka anlatılmakta ve oy istediği görülmektedir.

Dönemin gazetelerinde yer alan bildirgenin içeriğine bakıldığında devlet işleyişine yönelik vaatlerin yanı sıra 1954 seçim bildirgesinde de bulunan sınıfsal temelli hakların daha güçlü anlatıldığı görülmektedir. Bunlardan bazıları şu şekildedir; İşçiye grev ve toplu sözleşme hakkı verilmesi, memurlara yönelik mesleki örgüt kurma ve sendikal haklar verilmesi, Sosyal sigortalar kanununun genişletilmesi, Yıllık ücretli izin hakkının getirilmesi ve devlete ait fabrikalarda işçilerin de söz hakkının sağlanması (Cumhuriyet Gazetesi, 1957) olarak özetlenebilir.

27 Ekim 1957 tarihinde yapılan genel seçim sonuçlarına baktığımızda (Tablo 5) CHP'nin bir önceki seçime milletvekili sayısı açısından yeninden dirilişi diyebiliriz. Bu sonuçlara göre DP'nin oylarının azaldığı ve muhalefetin toplam oylarının altında kalmış olduğu

görülmektedir. Meclis aritmetiği hala seçim sisteminin aksaklıkları nedeniyle DP lehine sonuç vermektedir. Buna rağmen toplumda DP için bir uyarı isteği doğduğu ve CHP içinse yeniden umut olabilirsiniz mesajı içerdiği anlaşılabilir.

27 Ekim 1957 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları

Seçim Sistemi: Çoğunluk Sistemi

PARTİLER	MİLLETVEKİLİ SAYISI	OY ORANI
Demokrat Parti (DP)	424	48,6
Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)	178	41,4
Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP)	4	6,5
Hürriyet Partisi (HP)	4	3,5
TOPLAM	610	100

(Tablo 5)

Kaynak: YSK (<http://www.ysk.gov.tr>, tarih yok)

Demokrat Parti'nin bu seçim sonuçları ile ciddi bir şaşkınlık yaşadığı görülmektedir bu şaşkınlık sonucunda bazı sorunların ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Öyle ki kabinenin kurulması ancak 1 ay geçtikten ve Adnan Menderes tarafından radyoda ilan edildikten sonra yapılabiliyordu. Muhalefet partilerinin milletvekili sayılarındaki artış mecliste daha çetin çatışmaların çıkmasına imkân doğurduğu anlaşılmaktadır. (Albayrak, 2004, s. 300)

DP'nin karşılaşmış olduğu sert muhalefetle başa çıkabilmek adına meclis iç tüzüğünde bazı değişikliklere gittiği görülmektedir. Öncelikle bir partinin mecliste grup kurabilmesi için daha öncesinde milletvekili sayılarına bakılıyordu. DP'nin getirmiş olduğu yeni

değişikle artık meclis temsili oranı üzerinden grup kurma hakkı olduğu görülüyor. Bunun manası ise meclisin iki küçük partisi olan HP ve CMP'nin grup kuramaması olarak görülmektedir. Ayrıca kürsü dokunulmazlığının kaldırılması, milletvekili dokunulmazlıkların herhangi bir suç isnat edildiğinde kolay kaldırılabilmesi, Meclis komisyonlarının oluşturulmasındaki usuller değiştirilerek komisyonun çalışmasını sekteye uğratan şekilde davranan vekillerin komisyondan çıkartılabileceği kabul edilmiştir, mecliste yapılan görüşmelerin yayınlanmasıyla ilgili olarak yargı yoluyla kısıtlamalara gidilmesi, verilen soru önergeleriyle ilgili olarak muhatabın cevap vermeme hakkı doğuracak şekilde tüzüğün değiştirilmesi de yapılan değişiklikler arasında görülmektedir. (TBMM, 1957, s. 1-10)

Bu tüzük değişikliklerinden yola çıkarak DP'nin meclis çoğunluğundan kaynaklı gücünü kullanarak, meclis içerisindeki partilerin ve kamuoyu oluşturabilmesi açısından önem taşıyan basın muhalefet gücünü ortadan kaldırıp, kendisine daha rahat bir çalışma ortamı oluşturmaya çalıştığı söylenebilir.

Seçimlerden hemen önce muhalefet partilerinin yapmak istedikleri seçim ittifakının DP milletvekilleri tarafından mecliste çıkartılan bir yasayla engellenmişti. Mecliste ortaya çıkan bu yeni durum muhalefet partileri açısından yeni bir güç birliği oluşturma mecburiyeti doğurduğu söylenebilir. Bu doğrultuda oluşturulan yeni bir cepheleşme hareketi neticesinde Köylü Partisi ile Cumhuriyetçi Millet Partisi birleşme yoluna gitmiş ve 1958 yılının 16 Ekim'inde Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi adı altında yeni bir parti kurmuşlardır. (Albayrak, 2004, s. 521-522) Bununla birlikte Hürriyet Partisi CHP ye katılma kararı vermiş ve Kasım ayının sonlarına doğru bu birleşme gerçekleşmiştir. Bu gelişmeler ışığında Adnan Menderes tarafından kurulmuş olan vatan cephesiyle birlikte Türk siyasi hayatında bir cepheleşme dönemine girilmiş olduğu gözlenmektedir.

Hürriyet Partisinin kapatılarak CHP ye katılmış olmasıyla birlikte “ilk hedefler beyannamesinin” kabul edildiği XIV. Kurultayın 1959 yılı başlarında yapıldığı görülmektedir. (Cumhuriyet Gazetesi, 1959, s. 1) Bu beyannamenin içeriğine bakıldığında CHP’nin muhalefete geçtiği dönemden 1959 yılına kadar olan 9 sene içerisinde yapmış olduğu kurultaylarda alınan kararların bir birikim olarak toparlanması durumunu görebiliriz. Daha önceki kurultay beyannamelerinde yer alan, Anayasa mahkemesi talebi, nisbi seçim sistemine geçilmesi, iki meclisli parlamento, işçilere sağlanacak sosyal ve sendikal haklar gibi vaatlerin bu bildirmede daha güçlü şekilde dile getirildiğinin görülmesi mümkündür.

İlk hedefler beyannamesinin CHP ideolojisinin sosyal demokrasiye dönüşümü için bir kilometre taşı olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır. İçeriği bakımından demokrasi talepleri ve devlet idaresindeki anti demokratik uygulamalara karşı sergilemiş olduğu tavır, toplumun geniş kesimlerini kapsayıcı sosyal talepler göz önüne alındığında bunun çok açık bir şekilde ortaya konduğu söylenebilir. Önemi açısından ilk hedefler beyannamesinin ilgili kısımları aşağıdadır.

“Hukuka ve milli iradeye müstenit idarenin imtihanını başarıyla vermiş bulunan büyük milletimizi ana haklardan ve demokratik müesseselerden mahrum etmek isteyen kuvvetlerin behemehal hüsrana uğrayacaklarına inanan, aziz vatanımızı iktisadi, içtimai ve manevi sahalarda hakiki ve süratli olarak kalkındırmanın bu ana hakların ve müesseselerin biran evvel gerçekleşmesine bağlı olduğunu gören ve milletimizi çağdaş medeniyet seviyesine ulaştırmak maksadını güden devrimlerimizin son halkası olan demokratik rejimi kurma mücadelesinde millet çoğunluğunun kendisi ile beraber olduğunu bilen CHP kurultayı, güç birliği hareketin de temelini teşkil eden aşağıdaki

esaları, CHP büyük millet meclisinde gereken çoğunluğa kavuştuğunda, en geç ilk teşrii devrede gerçekleştirecek hedefler olarak millet ve tarih huzurunda ilan ve taahhüt eder:

- 1- Demokratik inkişafımızı durduran, geriletken bütün antidemokratik kanunlar, usuller, zihniyet ve tatbikat kaldırılacaktır.
- 2- Anayasamız modern demokrasi ve cemiyet anlayışına uygun, halk egemenliği, hukuk devleti, sosyal adalet ve emniyet esaslarına dayanan bir devlet nizamına göre değiştirilecektir.

a) Irk, cins, din, mezhep, siyasi fikir, içtimai menşe, doğuş ve servet farkı olmaksızın bütün Türklerin müşterek malı olan ana hak ve hürriyetler anayasada yer alacaktır. Düşünce ve söz hürriyeti, basın hürriyeti, ilim ve sanat hürriyeti, din ve vicdan hürriyeti, şahıs ve mesken hürriyeti, mal ve mülk emniyeti, çalışma ve iktisadi teşebbüs hürriyeti, grev hakkı, sendika ve mesleki teşekküller kurma hakkı, kanun önünde eşit muamele görme ve amme hizmetlerinden eşit olarak faydalanma hakkı, devlet yayın vasıtalarının tarafsızlığı gibi mensubu olduğumuz medeni âlemin kabul ettiği bütün insan hak ve hürriyetleri ve prensipleri ve hukuk devleti prensipleri Türk vatandaşlarına sağlanacak ve bu haklar sarih bir şekilde tarif edilerek teminat altına alınacaktır. Bir anayasa mahkemesi teşkil edilmek suretiyle anayasada yer alan bu hakların diğer kanunlarla daraltılması ve iptal edilmesi önleneyecektir.

b) Milletın bütünluğunu ve devletin devamlılığını temsil eden devlet reisliği, bu temsilin ve milli tesanüdün gerektirdiği tarafsızlığa kavuşturulacaktır.

c) Teşrii organının icra üzerindeki murakabesi fiili ve müessir bir hale getirilecektir.

d) Kanun vaazında ahengin ve muvazenenin temini için ikinci bir meclis kurulacaktır.

e) Devletin ve hürriyetler nizamının temeli olan bağımsız mahkeme ve her türlü tesirden azada hakimlik müessesesinin zaruri kıldığı bir yüksek hakimlik şurası ihdas ve hakimlerin teminatına müessir bütün muameleler bu şuraya tevdi edilecektir.

f) Bir şahsın, zümrenin veya siyasi teşekkülün değil, devletin ve bütün halkın hizmetinde tarafsız ve kanuna bağlı bir idareyi sağlanan hukuki esaslar vazedilecek, kazai murakabe bütün idari tasarruflara şamil olacaktır.

g) İçtimai adaletsizlik ve muvanesizliklerden uzak, mamur ve müreffeh bir Türkiye'nin doğması için bütün fertleri maddi ihtiyaçların baskısından kurtarmak, herkese bedeni, fikri ve içtimai inkişaf imkânı sağlama, cemiyetin temel unsuru olan aileyi korumak hedeflerine yönelik sosyal haklar tanınacaktır.

3- Mevzuat yukarıda sayılan prensip ve müesseselerin ışığı altında tadil ve islah edilerek demokratik nizamın verimli bir tarzda işlenmesi sağlanacaktır. Bu meyanda bilhassa:

a) Seçimlerin mevzuat ve tatbikat olarak serbest, eşit ve dürüst şartlar altında icrası sağlam müeyyidelere bağlanacak, milli bünyemiz uygun bir nispi temsil usulü kabul edilecektir.

b) Meclis İçtüzüğü milli murakabenin icaplarına göre değiştirilerek Meclis Riyaset Divanının tarafsızlığı sağlanacak Mecliste temsil edilen siyasi partilerin hakları vuzuha kavuşturulacak, milletvekillinin hürriyeti ve dokunulmazlığı, soru, gensoru, Meclis soruşturması gibi müesseselere gerçek hüviyetleri kazandırılacaktır.

c) İdare ve siyaset hayatına da ahlaki hâkim kılmak ve her türlü suiistimali önlemek gayesiyle amme hizmeti gören her şahsın vazifesiyle ilgili hareketlerinin murakabesi için itiraz edilecek tedbirler arasında ispat hakkı ve mal beyanı yer alacaktır.” (CHP, 1960, s. 3-7)

Bu kurultayla CHP yeni bir parti meclisi oluşturdu. Yeni Parti meclisine HP den geçiş yapan isimlerden 7 kişinin katıldığı görülmektedir. Daha öncesinde 30 kişiden oluşan parti meclisi üye sayısı bu kurultayla 40'a çıkartılmıştır. (Göktürk, 2012, s. 297) Parti meclisine giren isimlerden biride Bülent Ecevit'tir. İlk hedefler beyannamesi daha sonra yapılacak olan 1960 darbesi sonrası oluşturulacak anayasaya temel teşkil etmesi bakımında da ayrıca öneme sahip bir belge olarak tanımlanabilir.

Muhalefetin birleşme yoluyla oluşturduğu güç birliğine karşılık olarak DP tarafından kurulan vatan cephesinin Ocak 1959 da yapılanmaya başladığı görülmektedir. DP'nin amacının parti tabanından daha geniş kitlelere ulaşmak olduğu anlaşılmaktadır. Bu vesileyle Vatan cephesine katılımın arttırılması için toplumun bazı kesimlerine baskılar yapılırken, vatan cephesine katılanların her gün radyo vasıtasıyla isimlerinin anons yapılmasıyla da katılıma teşvik sağlanmaya çalışıldığı açıktır. (Tunçay, 1997, s. 185) Bu kutuplaşmaların sonuçları Nisan ayında İsmet İnönü'nün ege seyahatlerine başlamasıyla birlikte grupların arasındaki karşılıklı çatışmalarda aranabilir. Bu seyahatlerde İnönü'yü karşılayan coşkulu kalabalıklarla Polis ve Demokrat Parti destekçileri arasında ciddi arbedeler olduğu görülmektedir. İsmet İnönü Uşak'ta taşlanmış, İzmir'de katılım sağlayacağı Parti kongrelerine yasaklama getirilmiş, yayın yasakları koyularak söylevlerini duyurma imkânı ortadan kaldırılmış, İstanbul ziyaretinde öldürülmeye çalışılmıştır. Tüm yaşanan olayların TBMM ye yansması da sahada yaşanan olaylardan

geri kalmadığı ve milletvekillerinin arasında da küfürleşmelerin ve de kavgaların olduğu görülmektedir.

1959 yılının sonuna doğru ülke ekonomisinin iyice bozulduğu mevcut dış borçların yapılanması ve yeni kredi imkanlarının sağlanması amacıyla kredi verenlerin talepleri doğrultusunda bazı ekonomik istikrar önlemlerinin alınması gerekliliği ortaya çıktı. Bu önlemler neticesinde Türk lirasının değeri ciddi anlamda düşürülmüş ve daha önce görülmemiş bir enflasyonist ortama girildiği görülmektedir. Temel tüketim malzemelerinin halk tarafından bulunamaması ve sabit geliri olan halkın büyük kesimlerinde yaşanan hoşnutsuzluk durumu muhalefet kanadının elini güçlendirirken CHP tarafından erken seçim taleplerinin ortaya çıkartılmasına sebebiyet verdiği anlaşılmaktadır. (Tunçay, 1997, s. 186) 1960 yılına gelindiğinde muhalefet ve iktidar arasındaki karşılıklı söylemlerin daha da sertleştiği görülmektedir. Demokrat Parti muhalefet partilerini ihtilal için kışkırtıcılık yapmakla muhalefet partileri ise Demokrat Partiyi istibdat rejimi oluşturmakla itham etmekteydiler. Bununla birlikte CHP'nin lider kadrosunun yapmış olduğu yurt içi gezilerinde sürekli olaylar çıkmakta olduğu ve basın bu olayları yazarken Güney Kore de yaşanan halk ayaklanmalarını örnek göstererek halkı özendirdiği anlaşılmaktadır.

2.5. Tahkikat Komisyonu ve 27 Mayıs

Demokrat Parti meclis grubunun 7 Nisan 1960 günü bir bildiri yayınladığı ve bu bildiriyle CHP hakkında ülkede bulunan yıkıcı örgütlenmeler için bir merkez oluşturduğu, halkı isyana ve orduyu darbe yapmaya teşvik etmekle suçladığı görülmektedir. (Yavuz, 2013)

Bu bildirinun yayınlanmasının akabinde 18 Nisan 1960 da verilen bir önergeyle, tahkikat komisyonu kurulması hakkındaki kanunun kabul edildiği görölmektedir. (Resmi Gazete, 1960)

2247 karar numarasıyla yayınlanan kanunda komisyonun kuruluş sebebiyle ilgili gerekçeler 7 başlık altında toplandıktan sonra komisyonun nasıl teşkil edileceğini ve nasıl çalışacağı aynı zamanda yetkilerinin neler olduğu açıklanmıştır;

“ Bünyesini, çalışma tarz ve metotlarını ve kanunlar muvacehesindeki tutumunu ve bu kanunları işlemez hale getirmek hususundaki gayrimeşru faaliyetlerinin ve yukardanberi tafsilâtı ile arzedilen ahvalin önlenmesini gayrimümkün kılmakta olan sebeplerin mahiyetini tetkik ederek elde edeceği neticeleri Türkiye Büyük Millet Meclisine bildirmek üzere, Dahilî Nizamnamenin 177 nci maddesi hükümlerine göre 15 kişilik bir Tahkikat Encümeni kurulmasına; bu Encümenin Türkiye Büyük Millet Meclisinden veya adli mercilerden ayrıca karar istihsaline lüzum olmaksızın, Dahilî Nizamnamenin 16 ncı babında yer almış bütün salâhiyetlerle teşhiz olunmasına; tahkikatın selâmetle cereyanını temin bakımından ve tahkikatın devamı müddetine maksur ve münhasır olmak üzere Türkiye'deki her türlü siyasi hareket ve faaliyetleri durdurma kararı da dâhil olmak üzere lüzumlu göreceği bilcümle tedbir ve kararları da İttihaz etmeğe ve icabında Meclis dışında da faaliyette bulunmağa yetkili kılınmasına ve ayrıca mesaisini üç ayda ikmal etmesine,

Umumi Heyetin 18/4/1960 tarihli İnikadında karar verilmiştir.”

Bu son paragrafa bakarak, sadece DP millet vekillerden oluşturulan encümenin kendini yargının yerine koyarak anayasal hakları istediği an askıya almanın yanı sıra TBMM'nin de üzerinde karar yetkileriyle donatıldığı anlaşılabilir. Verilen karara göre komisyonun

hem meclis içerisinde hem de meclis dışında çalışmalar yapabileceği görülürken, komisyonun görev süresi ise 3 ayla sınırlandırılmıştır.

Kanunun görüşmeleri sırasında İsmet İnönü iktidarı sert bir dille uyarmıştır. Tahkikat Komisyonu kuruluş amacına uygun olarak kendi çalışmalarıyla alakalı olan bu konuşmayı sansürlemiş ve basında yer almasını engellemiştir. Bu konuşmanın tarihe mal olan iki cümlesi şu şekildedir. (Yavuz, 2013)

“ ... Bu yolda devam ederseniz bende sizi kurtaramam. ... Şimdi arkadaşlar şartlar tamam olduğu zaman ihtilal temel bir haktır.”

İsmet İnönü'nün bu sözleri dönemin hassasiyetleri içerisinde CHP genel başkanının darbeye yaklaşımı veya mevcut ortamın doğurduğu gidişatın darbeye sebebiyet vereceği öngörüsü bağlamında önem taşıdığı düşünülebilir.

Yeni bir yüksek devlet organı olan tahkikat komisyonunun oluşturulması için meclis mesaisi tüm tartışmalara, konuşmalara ve cezalara rağmen 3 saat 20 dakika kadar bir sürede tamamlanmıştı. (Öymen, 2013, s. 542-545) Meclis toplantısının sonlanmasından sonra gazetelerin muhabirlerinin ilk toplantının nerede ve ne zaman yapılacağını öğrenmek için komisyon üyelerine ulaşmaya çalıştıkları fakat ulaşamadıkları anlaşılmaktadır. Meclisteki komisyon odaları boş olduğu ve telefonla alınan bilgiye göre de mecliste hiç milletvekili kalmadığı biliniyordu. Bu nedenlerle Tahkikat komisyonuna seçilen üyelere ulaşamamasına rağmen ilk toplantının aynı gece yapılmayacağı hakkında genel bir kanı oluşturduğu görülmektedir. Fakat saat 21:15 de radyodan okunan bir haberle herkesin tahmini boşa çıkmış ve komisyonun 3 adet tebliğ yayınladığı anlaşılmıştır.

Yayınlanan tebliğlerden ilki komisyonun kuruluşunu ve aralarında yaptıkları görev dağılımıyla ilgiliydi gazetecileri ve diğer vatandaşları hayrete düşüren ise peşi sıra açıklanacak olan diğer tebliğler olmuştur. 2. Tebliğe göre komisyon tüm yurttaki siyasi partilerin yasal ve mecburi kongreleri dahil olmak üzere tüm toplantı ve organizasyonlarını yasaklamıştı. Bunun içerisine her türlü siyasi faaliyeti ekleyerek partilere bağlı olarak çalışan tüm kuruluşları da buna dahil ettiği görülmektedir. Mecliste kanun kabul edilirken bu yetkinin tahkikat komisyonuna verildiği bilinen bir durum olmasına karşın komisyon tarafından bu kadar hızlı bu hakkın kullanılacağı hiç kimse tarafından tahmin edilemeyen bir durum olarak görülmektedir. (Öymen, 2013, s. 548-549) Üçüncü tebliğin yayın yasağıyla ilgili olarak hazırlanmış bir tebliğ olduğu anlaşılmaktadır. Komisyon çalışmaları hiçbir şekilde basında yer almayacağı ve bununla ilgili olarak meclis tutanakları dahil olmak üzere Büyük Millet Meclisinde yapılacak olan tartışmaların hangi kanaldan yapılırsa yapılsın yasaklandığı görülmektedir. Bu maddeye göre komisyon kanununun kabul edildiği gün dahil olmak üzere kendi yayınlayacağı açıklamalar haricindeki tüm bilgilerin basın yayın yoluyla halka ulaştırılmasının önüne geçtiği görülmektedir. Bu maddeye göre anayasanın açıkça ihlal edildiği anlaşılmaktadır. Mecliste yapılan görüşmeler kapalı veya gizli oturumlar dahil olmamak kaydıyla sadece meclis tutanaklarıyla sınırlanamaz hemen her yerde yayınlanabilir olduğu bilinmektedir.

Nisan ayı sonlarında İstanbul ve Ankara'da öğrenci hareketlerinin yanı sıra kalabalık sokak gösterilerinin başladığı görülmektedir. Daha sonrasında 27 Mayıs 1960 tarihinde Ordunun yönetime el koymasına kadar gösterilerin aralıksız devam ettiği anlaşılmaktadır. (Eroğul, 2013, s. 40)

27 Mayıs günü iktidarı devirip yönetimi ele alan ordunun yayınlamış olduğu bildiriye bakıldığında hükümeti devirmekteki amacın ülkede bozulmuş olan güven ortamının yeniden sağlanması ve sonrasında demokratik sivil düzene geçilmesi olduğu anlaşılmaktadır. (Tuğluoğlu, 2017, s. 303)

Ordunun amacının açmaza düşmüş olan partileri bu açmazdan kurtarmak, partiler üstü bir yeni yönetim oluşturarak yeniden seçim yapmak ve seçim sonuçlarına göre ülkeyi sivil yönetime terk etmek olarak anlaşıldığından ülkede bir rahatlama havası oluştuğu görülmektedir. Fakat kendilerini Milli Birlik Komitesi (MBK) olarak adlandıran darbecilerin kendi içlerinde de tam bir fikir birliği sağlayamadığı anlaşılmaktadır. (Ahmad, 2010, s. 207-208) MBK içerisinde 3 ayrı fikrin hâkim olduğu görülmektedir. Bir kısım subaylar DP'yi ortadan kaldırıp iktidarı İsmet İnönü'ye teslim etmek istiyorken, diğer bir kısım ise dejenere olmuş politikacıları sistemin dışarısına çıkartarak yeniden seçimlerin yapılmasını sağlayıp hızlıca sivil demokrasiye dönmek istiyorlardı, son olarak bazı subaylar yapısal reformların tamamlanması için askeri yönetimin sonuna kadar iktidarda kalması gerektiğini savunuyordu.

27 Mayıs'ı takip eden gün darbenin hukuki temellerinin oluşturulması amacıyla İstanbul'dan DP muhalifi olan hukuk Profesörlerinin Ankara'ya getirildiği ve bir komisyon oluşturulduğu görülmektedir. Bu komisyona MBK tarafından iki önemli görev verilmiştir. Bunlardan bir tanesi 1924 de kabul edilmiş olan Anayasanın kalkmasını sağlayacak geçici bir Anayasanın oluşturulması ikinci görevse yapılmış olan darbenin haklılığını ortaya koyacak bir Anayasa komisyonu raporunun oluşturulması olduğu anlaşılmaktadır. (Aydın & Taşkın, 2016, s. 65) Takip eden günlerde hükümetin resmen görevden azledilerek yerine bir ara dönem hükümeti kurulduğu, bunun yanı sıra basına açılan tüm davalarında düşürüldüğü görülmektedir.

CHP içerisinde bazı partililer iktidarın kendilerine verileceği yönünde bir beklenti içerisinden oldukları görülmüyordu. MBK Başkanı Cemal Gürsel CHP ve İsmet İnönü'yü uyarmak maksatlı, haziran ayı ortalarında yapmış olduğu bir açıklamayla darbenin hiçbir şahıs ya da topluluğun lehine yapılmadığını açıkladığı görülmektedir. (Ahmad & Turgay, 1976, s. 218) Cemal Gürsel'in bu açıklamasının CHP ile MBK arasındaki mesafeyi belirginleştirmek amaçlı olduğunu söylemek çok yanlış olmayacaktır. Gürsel'in CHP'nin sevk ve idaresinde olmadıkları gibi herhangi bir bağlarının da bulunmadığını açıklamak istediği anlaşılmaktadır. Takip eden günlerde İsmet İnönü'nün parti örgütlerine bir tamim gönderdiği görülmektedir. (Uyar, 2017, s. 14) Bu tamimde İsmet İnönü'nün 27 Mayıs hareketini desteklediğini belirtirken bu hareketin ne içerisinde nede başında olduğunu söylemektedir.

Karşılıklı yapılan açıklamaları takiben CHP İsmet İnönü aracılığıyla 3 ay içerisinde seçimlerin yapılmasını talep ediyordu. Bu talep her ne kadar komite üzerinde bir baskı oluştursa da seçimlerin bu kadar çabuk yapılamayacağı ortada duran bir gerçektir. Haziran ayı sonlarında Komite öncelikle partilerin siyasi toplantılar yapmasını yasakladı sonrasında da ocak bucağın temsilciliklerini kapattı. Bir süre sonrada tüm ülkede siyasi faaliyet yapmayı yasakladığı görülmektedir. (Aydın & Taşkın, 2016, s. 69-72) Temmuz ayına gelindiğinde CHP seçimin yapılması konusundaki baskılarını İsmet İnönü'nün açıklamalarıyla arttırdığı görülmektedir buna karşılık MBK'nin tavrıysa seçimler konusunda acele etmemek yönündeydi. Anayasa komisyonu da MBK'yı destekler açıklamalar yapıyor ve seçimlere gitmek konusunda direnç gösteriyordu. Seçimleri süratle yaptırılmayacağını anlayan CHP'nin bir süre kendisini geriye çektiği fakat boş durmadığı, yapılan yeni Anayasaya girmesini istediği maddeleri açıkladığı

anlaşılmaktadır. Açıklanan bu maddelerin ilk hedefler beyannamesinin hemen hemen aynısı olduğu görülmektedir.

Ocak 1961’de yeni anayasanın oluşturulması için bir kurucu meclis oluşturulduğu görülmektedir. Kurucu meclis MBK ve temsilciler meclisinden oluşmaktadır. Temsilciler meclisi kurulmasındaki amacın milletin en geniş anlamıyla temsil edilmesi olarak açıklanmıştı. Temsilciler meclisinin dağılımı daha önce kabul edilen kanunla belirlenmiş kotalara göre yapılıyordu. Buna göre Devlet Başkanı 10, MBK 18, iller 75, CHP 49, CKMP 25, Barolar 6, Basın 12, Eski Muharipler Birliği 2, Esnaf Kuruluşları 6, Gençlik 1, İşçi sendikaları 6, Odalar 10, Öğretmen Kuruluşları 6, Tarım Kuruluşları 6, Üniversiteler 12, Yargı Organları 12 bunlara ek olarak hükümet üyelerinin de Temsilciler Meclisine dahil oldukları görülmektedir. (Tanör, 2014, s. 279)

Kotalara teker teker bakıldığında illerden gelen temsilcilerden sonra en fazla temsilcisi olan kuruluş olarak CHP görülmektedir. İllerden gelen üyeler için uygulanan seçim ise 3 aşamalı bir seçim şeklindeydi bu sistem CHP ye yakınlığıyla bilinen adayların lehine bir durum oluşturuyordu. (Emre, 2015, s. 53) Bu nedenle de illerden gelen üyelerin büyük bir çoğunluğunu CHP çizgisindeki temsilcilerin oluşturduğu görülmektedir.

Yeni anayasanın hazırlanma sürecinde iki komisyonun etkin rol oynadığı söylenebilir. Turhan Feyzioğlu’nun başkanlık yaptığı “Kurucu Meclis Kanunu’nu” hazırlayan komisyon bunlardan biriydi. Turhan Feyzioğlu her ne kadar ODTÜ Rektörü olsa da eski bir CHP milletvekili ve partinin hala üyesiydi. Ayrıca CHP içerisinde ilerici kanat olarak isimlendirilen kesimin de liderlerinden biri olduğu bilinmektedir. (Emre, 2015, s. 55) Komisyonun görevinin kurucu meclis kanununun son taslağını hazırlamak olduğu görülmektedir bir başka deyişle kurucu meclisin yapısını bu komisyon belirlemiştir.

Komisyunun bu yapısı nedeniyle, Temsilciler meclisi oluşup üyeleri ortaya çıktığında meclisin ağırlığının CHP'li üyelere oluşması durumunun kimseyi şaşırtmadığı söylenebilir.

İkinci önemli komisyonunsa Temsilciler meclisi tarafından oluşturulan Anayasa komisyonu olduğu değerlendirilebilir. Komisyonun 20 üyeden oluştuğu görülmekteyken bu üyelere 8'i CHP kotasından, 4'ü CKMP kotasından direkt olarak gelmekteydi. Geri kalan 8 üye ise her ne kadar CHP kotasından gelirse de CHP ye çok uzak olmayan isimler olduğu görülmektedir. Böylelikle 20 üyesi bulunan komisyonun 16 üyesinin CHP temsilcisi olduğunu söylemek çok yanlış olmayacaktır. (Emre, 2015, s. 56-57) Sonuç itibariyle darbe sonrası oluşturulan yeni sistemin ve yeni anayasanın kuruluşu noktasında var edilmiş olan tüm komisyonlarda CHP etkin bir role sahipti denilebilir.

Anayasa komisyonunun yapmış olduğu hazırlıkların kurucu mecliste tartışılması neticesinde yeni bir anayasa taslağının meydana getirilmiş olduğu görülmektedir. Yeni anayasa taslağının 1924 tarihli anayasayla arasında ciddi farklar olduğu, bu taslağın MBK ve CHP'nin genel görüşünü yansıttığı söylenebilir. Öncelikle iktidarı ele alan partinin mutlak çoğunluğunu kullanarak sınırsız yetki durumu oluşturmasının önüne geçmek amacıyla "Cumhuriyet Senatosu" ismi verilen ikinci bir meclis kurulduğu anlaşılmaktadır. (Zührer, 2004, s. 356) Cumhuriyet senatosu için Cumhurbaşkanıya bir kısım senatörleri atama yetkisi verilirken kanunların ancak iki meclisin onaylaması durumunda yürürlüğe gireceği görülmektedir. Bununla birlikte her iki meclisten geçen kanunların anayasaya uygunluğunun kontrolü maksadıyla bir anayasa mahkemesinin kurum olarak anayasaya girmesi meclisin denetlenmesi anlamında önemli bir yenilik olduğu söylenebilir. İktidarın mutlak bir hakimiyet sağlamasını engellemek maksadıyla yapılan bir diğer yeniliğince seçim sisteminde yapılan değişiklik olduğu anlaşılmaktadır.

Yeni anayasaya göre seçimlerin nispi seçim sistemine göre yapılacağı görülmektedir. Bu çalışmalarda öne çıkan bir diğer yenilikse ordunun konumunda belirmiştir. Anayasada yer alan Milli Güvenlik Kurulu hükümete Ülke içerisinde ve dışarıdan gelecek tehditler konusunda tavsiyeler vermek üzere oluşturulduğu söylene de zaman içerisinde kurumun ülkenin yönetimi konusunda baskın bir güç olacağı görülecektir.

Aynı zamanda Türkiye siyasi tarihinde ilk halk oylaması da olan referandumun 9 Temmuz 1961 tarihinde yeni anayasanın kabulü için yapıldığı görülmektedir. (TUİK, 2008, s. VI) Halk oylaması sonuçları bakımından ne MBK'yı nede CHP'yi memnun etmediği anlaşılmaktadır. (Emre, 2015, s. 60) Halk oylamasına katılım %81 seviyesinde gerçekleştiği görülürken yeni anayasaya Hayır diyen seçmenlerin oranı %38,3 olmuştur. (Tablo 6)

1961 Yeni Anayasa Halk Oylaması Sonuçları

Sandık Sayısı	56.049
Kayıtlı Seçmen Sayısı	12.747.901
Oy Kullanan Seçmen Sayısı	10.321.111
Katılım Oranı	81,00%
Evet oyu/Oranı	61,70%
Hayır Oyu/Oranı	38,30%

Tablo 6 (TUİK, 2008, s. 197)

Her ne kadar %61,7 oranında bir Evet oyu kullanılmış olsa da 11 ilde Hayır oyunun çıkmış olması MBK için düşündürücü olmuştur. (Ahmad & Turgay, 1976, s. 234) Hayır oyu kullanan illere yakından bakıldığında bu illerden daha öncesinde Demokrat Partiye oy çıktığı görülmektedir. Demokrat Parti fiziki olarak kapatıldığı halde siyasette halen var olduğu bu sonuçlardan anlaşılmaktadır. (Emre, 2015, s. 60) Bir başka bakış açısıyla yapılan referandumun halk tarafından anayasayı kabul ya da ret şeklinde anlaşılmadığı söylenebilir. Halkın refleksi askeri yönetimin onaylanması ya da onaylanmaması şeklinde olduğu görülmektedir. (Weiker, 1967, s. 92) Referandumun olası sakıncalarıyla ilgili olarak Bülent Ecevit ulus gazetesindeki köşesinde Anayasanın teknik bir konu olduğunu halkın büyük çoğunluğunun okuma yazma bilmemesi sebebiyle konuyu tam olarak anlayamayacağını olası bir reddedilme durumunda yaşanacak sıkıntıları anlattığı görülmektedir. Ecevit'e göre bu oylamadan halkın neyi reddedip neyi kabul ettiği anlaşılamayacaktır. (Ecevit, 1960)

Referandum sonrası kurucu meclisin Eylül ayında feshedildiği ve 15 Ekim 1961 günü darbe sonrasında ilk genel seçimlerinin yapılacağı görülmektedir.

2.6. 1961 Anayasası Sonrasında Siyasal Ortam

1960 askeri darbesinin Türkiye'deki siyasal mimariyi bütünüyle değiştirdiği ortada olan bir gerçektir. Özgürlükler ve sivil haklar anlamında ortam yurttaştan yana bir hale gelmiş, üniversitelerin özerkliği eskiye nazaran ciddi oranda artış göstermiş, öğrencilerin dernek kurup faaliyet göstermelerinin önü açılmıştır. Bunlara ek olarak İşçilere grev ve sendikal haklar tanınmıştır. (Kasaba, 2016, s. 246) Darbe öncesi dönemde yaşanan plan ve programsız kalkınma yöntemlerine bir tepki olarak Devlet Planlama Teşkilatı kurum olarak anayasaya girerken 5 yıllık kalkınma planları yapılması dikkate değerdir. (Çiçek,

2016, s. 11) Siyasi ortamın uygunluğu sayesinde işçilerin ve köylülerin temsil edilmesi amacıyla bazı sendikacı ve aydınlar tarafından “Türkiye İşçi Partisi’nin” (TİP) kurulduğu görülmektedir. Demokrat Partinin kapatılmasıyla birlikte ortaya çıkan boşluğu doldurmak amacıyla merkez sağda peş peşe partiler kurulduğu görülmektedir. Bu partiler arasından iki partinin ön plana çıktığı anlaşılmaktadır. (Kasaba, 2016, s. 246) Bu siyasi partilerden biri darbe yönetimiyle sıkı ilişkileri olduğu gözlenen eski bir generalin kurduğu Adalet Partisi (AP) diğeryse Hürriyet Partisinin eski lideri olan Ekrem Alican’ın kurduğu Yeni Türkiye Partisidir (YTP).

Adalet Partisi kurulduktan hemen sonra öncülü olan Demokrat Parti gibi görünmeye başlamıştır. AP genel başkanı Ragıp Gümüşpala’nın yapmış olduğu konuşmalarda askeri yönetime karşı açık cephe almamasına karşın çok da sıcak yaklaşmadığı anlaşılmaktadır. Anayasa için yapılan halk oylamasında parti resmi yaklaşımı olarak evet oyu verilmesi noktasında duruyormuş gibi bir görüntü verse de partinin yetkililerinin yapmış oldukları toplantılarda ve açıklamalarında seçmenlerine hangi oyu atacaklarına dair herhangi bir yönlendirme yapmayacaklarını beyan ettikleri görülmektedir. (Weiker, 1967, s. 92-115) Yeni Türkiye Partisi ise içerisindeki siyasetçilerin genel yapısına bakıldığında liberal ekonomiden yana olanlar, ideolojik veya politik nedenlerle CHP karşıtlığı yürüten politikacılar ve bazı eski demokratlardan oluştuğu görülmektedir. YTP birçok açıdan Hürriyet Partisinin artçısı sayılabilir. 1961 seçimlerine gidilirken şehirli aydın kesim için Cumhuriyet Halk Partisinin ilericilik açısından alternatifsiz olduğu noktasında bir görüş belirdiği görülmekteydi. YTP bu görüşün karşısında CHP’nin alternatifsiz olmadığı üzerine kurduğu seçim kampanyasıyla başarılı olmaya çalıştığı anlaşılmaktadır.

Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi siyasi parti yelpazesi içerisindeki en muhafazakâr ve dinci parti denilebilir. Hem Demokrat Parti hem de Cumhuriyet Halk Partisi karşıtlığıyla

ün yapan partinin kuruluşu 1948 yılına dayansa da yöneticilerinin tecrübesizliği neticesinde 1961 seçimlerinde başarısız olduğu söylenebilir. Darbe sonrasında ayakta kalan iki partiden biri olması sebebiyle gereğinden fazla öneme sahip olduğu düşünülen CKMP'nin, kurucu mecliste 21 kişilik bir kota aldığı görülmektedir. Partinin gücünü karizmatik bir iki lideriyle toplumsal muhafazakarlıktan aldığı söylenebilirken Ankara'nın doğusunda kalan bazı aşırı muhafazakâr illerden ibaret olduğu görülmektedir. (Weiker, 1967, s. 119-120) CKMP nin 1961 seçimlerindeki ağırlıklı kampanyasının Cumhuriyet Halk Partisine çatmakla geçtiği söylenebilir. Bununla birlikte diğer partilerde CKMP sinin bu stratejisinden nasibini aldığı ve aynı saldırgan tutumu onlar içinde gösterdiği görülmektedir.

Halk oylamasının hemen sonrasında CHP 15. Olağan Kurultayını yapmak üzere hazırlıklarına başlamıştır. Bu kurultay Darbeden sonra yapılan ilk kurultay olması nedeniyle de ayrıca bir öneme sahip olduğu söylenebilir. Bu kurultayda artık DP yoktur dolayısıyla eleştirilecek ve kurultaya konu edilecek bir rakipte olmadığı görülmektedir. Bu durum CHP içerisinde var olan fakat ötelenen iç çekişmelerin de su yüzüne çıktığı bir kurultay olduğu anlaşılmaktadır. Genel sekreterlik için İsmet İnönü'nün desteklemediği Kasım Gülek adaydır ve delegelerin büyük çoğunluğunda da destek gördüğü izlenmektedir. Bununla birlikte İsmet İnönü kurultayın Kasım Gülek'ten yana tavır alması nedeniyle zor anlar yaşamaktadır. (Bila, 1999, s. 188-192) İnönü Gülek karşısında “ya o ya ben” restini çekerek ancak bu darboğazı aşabildiği görülmektedir. Genel sekreter seçimi ve tüzük tartışmalarıyla geçen 15. Kurultayda yeni anayasayla birlikte “ilk hedefler” beyannamesiyle varılmak istenen amaçlara ulaşıldığı açıklanarak yeni bir temel hedefler beyannamesi yayınlanmıştır. Bu beyannameye daha önce yayınlanmış olan ilk hedefler beyannamesiyle kıyaslandığında heyecandan uzak olduğu görülmektedir. 15.

Kurultayın çıktısında hemen hemen hiçbir somut öneri yoktur. Bununla birlikte içeriğinde geçmişte yaşanan kırılganlıkların ortadan kaldırılmasından, kalkınmaya, güler yüzlü idareye, refah devleti prensiplerine vurgu yapıldığı görülürken, şu öneri yapılmaktadır; Medeni hizmetlerin köylülere ulaştırılması için köy grupları içerisinde merkezler oluşturulması.

Bülent Ecevit'in bu kurultayda esnaf ve işçi sınıfını ilgilendiren bir önerge verdiği görülmektedir. Bu önergeye göre bu kesimlerin yoğun olarak yaşadığı illerde toplamda %15'i geçmemek koşuluyla bu sınıflardan aday gösterilmesi yetkisi Genel Merkezin üzerine alınıyordu. Ecevit vermiş olduğu bu önergeyi desteklemek maksadıyla yapmış olduğu konuşmada *“Biz Programımızda, parti olarak halkçı, devletçi ve sosyal parti olduğumuzu iddia ederiz. Sonrada işçinin yasama organında sesinin duyurma olanağını kendilerine vermeyiz.”* (Birgit, 2006, s. 340) Önergenin içeriğine bakıldığında Ecevit'in yaklaşımlarının henüz daha yolun başındayken sınıf temelli olduğu değerlendirilebilir.

15. Kurultay sonucunda parti meclisi ve yönetimi yeniden şekillenmiş ve Gülekçi'lerin partiden tasfiye edildiği görülmektedir. Buna göre oluşan yeni parti idare kurulları ve sekreterliklere şu isimler getirilmiştir; Genel sekreter İsmail Rüştü Aksal olurken yardımcılıklarına Orhan Öztrak ve Kemal Satır getirilmiştir. Merkez idare kuruluna ise şu isimler seçilmişlerdir; Ferit Melen, Kemali Beyazıt, Nüvit Yetkin, Turgut Göle, Bülent Ecevit, Turhan Feyzioğlu, Emin Paksüt, Turan Güneş. (CHP, Millet Hizmetinde 40 Yıl C.H.P., s. 73)

Bu kurultayda merkez idare kuruluna seçilen isimler partinin ileriki yıllarında partiye yön verecek programları yazacak kişiler olarak karşımıza çıktığı görülmektedir.

2.7. Darbe Sonrası İlk Genel Seçim ve Sonuçları

15 Eylül 1961 de Demokrat Parti üyelerinin yargılandığı “Yüksek Adalet Divanı” nihai kararları açıklandı. Bu kararlara göre 15 kişi için idam öngörülüyordu. İdam istenenler arasında Celal Bayar, Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan vardı. Bu kararın ardından MBK'nın aynı gün toplandığı ve kararların görüşülmeye başladığı anlaşılmaktadır. (Turan, 2003, s. 391-392) Yapılan görüşme neticesinde 11 kişiye ait verilmiş idam kararları MBK tarafından ömür boyu hapis cezasına çevrilirken 4 kişinin idam cezasının onaylandığı görülmektedir. (Resmi Gazete, 1961, s. 1) İdamı onaylanan bu 4 isimden Celal Bayar'ın 65 yaşını doldurmuş olması sebebiyle idam cezası uygulanmayacağını ve cezasının müebbet hapis olarak değiştirildiği anlaşılmaktadır. Kararın Resmî gazetede yayınlanmasının hemen akabinde aynı gece Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın idamlarının gerçekleştirildiği görülmektedir. Adnan Menderes'in ise hasta olması sebebiyle idamı gerçekleştirilememiş fakat ertesi gün 17 Eylül 1961 cezası infaz edilmiştir.

Seçim öncesi CHP'nin bir seçim beyannamesi yayınlarak vaatlerini bu beyanname vasıtasıyla duyurduğu görülmektedir. Beyannamede konular genel hatlarıyla şu şekilde yer almıştır; Rejimle ilgili sorunlar, CHP'nin plan yaklaşımı, Planlı kalkınma ve özel girişimle sosyal adalet, vergi sisteminde yapılacak düzenlemelerin genel hatları, ziraat ve köy kalkınmasıyla ilgili politikalar, sanayi politikası ve işçi sorunları, iç güvenlik ve dış güvenlik politikaları, uluslararası politika, sağlık ve eğitimle ilgili sorunlar. (CHP, 1961 CHP Seçim Beyannamesi, 1961) Planlı kalkınmayla ilgili bölümlerde devlet tarafından işletilecek kurumlar dışarısında kalan tüm işletmelerde özel girişimin destekleneceği belirtilirken sosyal adaleti sağlamak için farklı gelir grupları arasındaki imkanlardan yararlanma maksadının daraltılması için devletin müdahaleci bir tavır sergileyeceği

vurgulanmıştır. Ayrıca ziraat politikaları kısmında her çiftçi ailesinin yaşantısını sürdürmesi için gerekli olan toprağın, toprak reformundan bahisle sağlanacağını söylendiği görülmektedir.

15 Ekim 1961 de yapılan seçimlerin birçok ilki barındırdığı görülmektedir. Cumhuriyet tarihinde ilk kez nisbi seçim yapılırken yeni bir kurum olan cumhuriyet senatosunun da ilk kez oluşturulduğu görülmektedir.

15 Ekim 1961 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları

Seçim Sistemi: Nisbi

Partiler	Aldığı Oy	Milletvekili sayısı	Oranı (%)
AP	3.527.435	158	34,8
CHP	3.724.752	173	36,7
CKMP	1.415.390	54	14
YTP	1.391.934	65	13,7
Bağımsız	81.732		0,8

(Tablo 7) (Resmi Gazete, 1961, s. 7-13)

Tablo 7 ye bakıldığında CHP'nin en fazla oyu almasına karşın tek başına bir hükümet kuramayacağı anlaşılmaktadır. Buna karşılık Demokrat Partinin mirasına talip olarak ortaya çıkmış olan partilerin toplam oyları %62,5 seviyesindedir. 1957 seçimlerine bakıldığında (Tablo 5) CHP'nin oyunun %41,4'den %36,7'ye gerilediği görülmektedir. Bir önceki seçimden farklı olarak seçmen sayısındaki artış da dikkate alındığında CHP'deki ciddi oy kaybı hemen fark edilmektedir.

Milletvekili seçimlerinde nisbi seçim sistemi uygulanırken Senato seçimlerinde çoğunluk sisteminin uygulandığı görülmektedir. Bu nedenle de toplamda almış olduğu oy AP den yüksek olduğu halde ancak yarısı kadar senatör çıkartabilmiştir. (Tablo 8)

15 Ekim 1961 Cumhuriyet Senatosu Seçim Sonuçları

Seçim Sistemi: Çoğunluk Sistemi

Partiler	Aldığı Oy	Senatör Sayısı	Oranı (%)
AP	3.560.675	71	35,5
CHP	3.734.285	36	37,2
CKMP	1.350.892	16	13,5
YTP	1.401.637	27	14
Bağımsız	39.558		0,4

(Tablo 8) (Resmi Gazete, 1961, s. 3-6)

CHP'nin oy kaybetmesinde 27 Mayıs askeri darbesinin ve darbenin hakkaniyetten yoksun uygulamalarının etkilerini görmek mümkündür. Yassıda da kurulan mahkemelerin siyasallaşması, yargılamanın uzaması, bebek davası, köpek davası gibi uydurma olduğu izlenimi yaratan davalara öncelik verilmesi ve Anayasayı ihlal davasının çok sonra başlaması yargılanan politikacıları toplumun gözünde mağdur haline getirdiği görülmektedir. Oluşan bu genel algının üzerine gerçekleşen idamların da etkisi düşünülmelidir. (Uyar, 2017, s. 35) Sonuç olarak darbenin faturasının CHP ye kesildiği söylenebilir. Oysaki CHP'nin bir önceki seçimlerdeki dikkat çeken yükselişini sürdüreceğini öngörerek darbe yapılmıyorsa CHP iktidar olabilirdi varsayımı yapmak gerçekten çok uzak bir tahmin olmayacaktır. Bununla birlikte DP'nin seçimleri özgür bir ortamda halkın iradesinin sandığa yansıtacağı şekilde CHP'nin de içinde olduğu bir seçimin yapılmasına olanak sağlaması da mevcut gidişata bakarak çok mümkün görünmüyordu. Darbe öncesi mağdur edilip umut olmuş olan CHP darbeye birlikte toplum gözünde DP'ye haksızlık yapanlardan biri olarak algılandığı görülmektedir.

Seçim sonuçlarının Ordunun beklentileriyle de örtüşmediği anlaşılmaktadır. CHP'nin tek başına iktidara gelebilecek oyu toplayamaması üstüne üstlük yeni partilerin hem senatoda

hem de meclisteki ezici üstünlüğünün orduyu iyiden iyiye tedirgin ettiği değerlendirilebilir. Mevcut sonuç 27 Mayıs'ın halk nezdindeki siyasi yapıyı değiştiremediği anlaşılıyordu üstüne üstlük gelinen noktanın yurt içinde ve yurt dışında Adnan Menderesin bir zaferi olarak yorumlanması ve de halkın vermiş olduğu oyların darbeyi kınadığının söylenmesi ordunun kışlasına dönmesi önündeki en büyük engel olarak görülmektedir. (Ahmad, 2010, s. 222) Bu durumda komutanların olayları gelişimine bırakıp sadece izlemelerini beklemek hayatın olağan akışına aykırı olarak değerlendirilebilir.

Seçim sonuçlarının ortaya çıkmasıyla birlikte Cumhurbaşkanlığı seçiminin merkeze oturduğu görülmektedir. Sonuçların AP ve YTP ye hem mecliste hem senatoda vermiş olduğu güç nedeniyle istedikleri ismi Cumhurbaşkanı olarak seçtirebilme ihtimalini güçlendiriyordu. Aynı anda siyasi çevrelerde Cumhurbaşkanı adayı olarak Prof. Dr. Ali Fuat Başgil isminin ortaya çıkması daha öncesinde milliyetçi-muhafazakâr tavrıyla tanınan Başgil'in ordudaki memnuniyetsizliğin artmasına sebebiyet verdiği görülmektedir. (Turan, 2002, s. 83) Başgil'in olası Cumhurbaşkanlığında görevi CHP yerine AP ye vereceği düşüncesinin AP liler içerisinde yaygın kanı haline geldiği görülmektedir. Bu kanıyı kuvvetlendiren söylemler içerisinde olan AP yetkilileri CHP ile hiçbir şekilde koalisyon kurmayacaklarını her fırsatta dile getiriyorlardı. Bu durumun ordu içerisinde hareketliliği arttırdığı ve birtakım subayların konuyla ilgili toplantılar yaptıkları görülmektedir.

“Albaylar Cuntası” şeklinde isimlendirilen Ankara ve İstanbul dan bazı subayların bir araya gelerek kurmuş olduğu Silahlı Kuvvetler Birliği'nin 21 Ekim de seçim sonuçları üzerine bir toplantı düzenledikleri görülmektedir. (Cizre, 2014, s. 56-57) İstanbul'daki Harp Akademisinde düzenlenen bu toplantıda 28 Albay ve 10 General seçim sonrası

ortaya çıkan bu yeni tablonun müdahale gerektiren bir durum olduğu, seçim sonucu oluşan yeni meclisin açılmaması gerektiği ve MBK'nin fesih edilmesi konusunda karar aldıkları anlaşılmaktadır.

İstanbul Protokolü olarak da adlandırılan bu duruma Genel Kurmay Başkanı olan Cevdet Sunay ve Kuvvet Komutanları iştirak etmemiş, bu yeni girişimi gereksiz ve de yersiz bularak ortamı yumuşatma yoluna gitmişlerdir. Çözüm önerisi olarak da ortaya 4 maddeden oluşan yeni bir protokol çıkmıştır. (Turan, 2002, s. 84-86) Bu protokole göre;

- 1- Cumhurbaşkanı olarak Cemal Gürsel'in seçilmesi
- 2- Ordudan atılan subayların geri dönmeleri
- 3- Üniversiteden atılan 147 öğretim üyesinin geri dönmemesi
- 4- Yassıada mahkemeleri tarafından suçlu bulunanların af edilmemesi

23 Ekim de parti genel başkanları ve subayların katılımıyla yapılan toplantıda bu 4 madde görüşülmüş. İsmet İnönü'nün çabaları sayesinde öğretim üyeleriyle ilgili maddeler tamamen protokolden çıkartılırken ayla ilgili madde için "şimdilik" eklentisi yapılarak mutabakat sağlanmıştı. Ertesi gün Cemal Gürsel'inde imzasıyla yeni protokol imzalanmış ve darbe riski görünüşte ortadan kalkmıştır.

Feroz Ahmad'ın aktardığına göre 25 Ekim 1961 de meclisin açıldığı görülmektedir. Meclisin açılmasıyla birlikte Cumhurbaşkanlığı seçimi için yapılan tartışmaların devam ettiği anlaşılmaktadır. AP içerisinde bulunan bazı radikallerin Ali Fuat Başgil'in aday gösterilmesini istedikleri ortaya çıkarken aynı zamanda da CHP ile bir koalisyonda bulunmayacaklarını açıklıyorlardı, bunun karşısında ise Gümüşpala'nın Cemal Gürsel'i desteklediği ve de koalisyona hazır olduğu görülmektedir. Bu tartışmalar sonucunda koalisyon yanlısı olan Gümüşpala'nın baskın geldiği ve Ali Fuat Başgil'in Senatörlükten

de istifa ettiği görülmektedir. (Ahmad & Turgay, 1976, s. 240) Akabinde yapılan oylama neticesinde 607 oyun 434 ünü alan Cemal Gürsel Cumhurbaşkanı seçilmiştir.

10 Kasım 1961 günü Cemal Gürsel Hükümeti kurmak için İsmet İnönü'yü görevlendirdiği görülmektedir. (Bila, 1999, s. 194)

CHP 11 yıl sonra bu sefer bir koalisyonla iktidara tekrar gelme fırsatını yakalamıştır.

2.8. Koalisyonlar Dönemi ve CHP

CHP'nin meclisteki sandalye sayısının tek başına bir hükümet kurmaya yetmediği anlaşılmaktadır. Bunun sonucu olarak da mecburi bir koalisyon hükümeti kurulacaktır. İsmet İnönü tarafından meclisteki partilere koalisyon ortaklığı önerildiği anlaşılmaktadır. (Aydın & Taşkın, 2016, s. 102) AP Hükümete direk katılarak YTP ve CKMP ise dışarıdan destek vererek koalisyon hükümetinin kurulmasına olanak sağladıkları görülmektedir. 2 Aralık 1961 de meclisin güven oyu vermesiyle CHP-AP koalisyon hükümeti 20 bakanlığı 10 AP 10 CHP olacak şekilde paylaşarak göreve başlamışlardır.

Bu Hükümette Bülent Ecevit Çalışma Bakanı olarak görev almıştır. (Neziroğlu & Yılmaz, 2015, s. 3) Ecevit'in görev aldığı dönem İşçilerin haklarıyla ilgili konuların önemli olmaya başladığı döneme denk gelmektedir. Çalışma Bakanlığın önemiye bu haklarla ilgili olan kanunların, bu bakanlık eliyle yapılacak olmasından kaynaklanmaktadır. Bakanlığın önemi nedeniyle de CHP içerisinde kimin bakan olacağıyla ilgili fikir ayrılıkları olduğu görülmektedir. İsmet İnönü bu göreve CHP'nin ideolojisini taşıyan Dr. Kemali Beyazıt'ı getirmeyi planladığı anlaşılmaktadır. (Toker, 1969, s. 22) Fakat Beyazıt'ın yaşı itibariyle gelen tepkiler üzerine fikrinin değiştiği ve Bülent Ecevit'e bu görevi verdiği görülmektedir.

Hükümetin kurulması ve Hükümet programının açıklanmasıyla birlikte CHP'nin koalisyonu kurabilmek adına verdiği ödünlere gün yüzüne çıktığı anlaşılmaktadır. Hükümet programındaki en dikkat çekici durum "Atatürk Devrimleri" tanımının "Atatürk İslahatları" olarak değiştirilmesi olarak değerlendirilebilir. (Kili, 1976, s. 182-183) (Neziroğlu & Yılmaz, 2015, s. 6) CHP seçim öncesi yayınladığı beyannamede Devlet tarafından işletilecek alanlar dışında kalan işletmeler için özel teşebbüsü destekleyeceği vaadinde bulunmasına rağmen açıklanan hükümet programında eğitim ve sağlık alanlarında da özel teşebbüsün destekleneceği görülmektedir. (Neziroğlu & Yılmaz, 2015, s. 12) Beynamede yer alan ve fakat programda bahsedilmeyen diğer konularsa Petrol ve madenlerle ilgili kısımlar olduğu görülürken iş ve sendikalarla alakalı kanunlarda yapılacak değişiklik taahhütleriye hiç konu edilmemiştir.

Hükümet programının bu şekilde ortaya çıkması parti içi muhalefette hareketlenmesine sebebiyet verdiği anlaşılmaktadır. Parti içi muhalefette öne çıkan söylem CHP'nin hükümetin ödün veren kanadı olduğu yolundadır ve bazı bakanların istifa etmesi istenmektedir. (Bila, 1999, s. 195-196) Bu tartışmaların 1962 Mart'ında iyice şiddetlendiği ve muhalefetin söylemden eyleme geçtiği görülmektedir. Grup kararı olmasına karşın 3 milletvekilinin karara aykırı olarak tedbirler kanunu karşısında oy kullanması bu milletvekillerinin hakkında soruşturma açılmasına sebebiyet vermiştir. Sonrasında Yassıda da mahkûm edilen politikacıların affedilmesiyle ilgili ortaya çıkan tartışma Cumhuriyet tarihinin ilk koalisyon hükümetinin sonunu hazırladığı anlaşılmaktadır. CHP'li 63 milletvekilinin af konusundan önce "milli davaların" çözülmesiyle ilgili meclis gruplarına vermiş olduğu önergeyle İsmet İnönü üzerindeki baskının arttığı görülmektedir. Hem içeriden hem de dışarıdan af konusu üzerinden sıkıştırılan İsmet İnönü 30 Mayıs 1962 yılında Başbakanlıktan istifa etmiştir.

CHP’de oluşan bu muhalefetin parti içi iki kanadın belirmesine sebebiyet verdiği görülmektedir. Bu kanatlardan biri muhafazakâr duruş sergilerken diğer kanatsa reformist bir çizgide olduğu anlaşılmaktadır. Muhafazakâr kanadın önderleri olarak Emin Paksüt ve Fethi Çelikbaş ön plana çıkarken reformist kanatta ise Turan Güneş, İbrahim Öktem ve Bülent Ecevit’in isimleri dikkat çekiyordu. (Simav, 2009, s. 57-61)Bu iki kanadın çekişmesi parti meclisindeki tartışmalarda da gün yüzüne çıktığı görülmektedir. Parti meclisinde İbrahim Öktem’in CHP’nin yönünün belirlenmesi için bir komisyon kurulması teklifiyle vermiş olduğu önerge sonrasında ciddi tartışmalar olduğu görülmektedir. Buradaki tartışmanın merkezin de aslında “yön” kelimesi yatmaktadır. O yıllarda yön adında sol bir dergi yayınlanmaktadır ve döneme ciddi anlamda etki ettiği bilinmektedir. Tartışmalarda anlamlı olan kısım ise Turan Güneş tarafından önergenin savunulması maksadıyla söylemiş olduklarıdır. Turan Güneş; nisbi seçim sistemine dikkat çekerken sonuçları itibariyle her sınıfın artık temsilinin mümkün olmadığı ve çıkar çatışmaları olması nedeniyle aynı anda iki farklı kesimin savunulmasının mümkün görülmediğini söylemiştir. Ek olarak partinin hangi sosyal kesime yöneleceğinin belirlenmesi gerektiğinden hareketle önem verilmesi gereken kitlelerin işçi ve fakir köylü sınıf olduğunun altını çizdiği görülmektedir.

Parti meclisinde yapılan bu tartışmalara bakarak CHP’nin daha önce kabul etmediği sınıfsal yapının yavaş yavaş gündemine girdiği ve belli bir sosyal kesimin temsili üzerinden siyaset için ilk tohumların ekildiği söylenebilir.

Kurulan ilk hükümetin dağılması neticesinde Cumhurbaşkanı Gürsel tarafından yeni hükümetin kurulması görevi yine İsmet İnönü’ye verilmiştir. (Neziroğlu & Yılmaz, 2015, s. 160) İsmet İnönü görevi kabul ettikten sonra 16 Haziran 1962 itibariyle mecliste bulunan YTP, CKMP ve bağımsızlardan bir temsilciyle görüşmeler yapmaya başlamış

netice itibariyle bir koalisyon protokolü ortaya çıkartmışlardır. Bu protokol çerçevesinde partilerin yeni hükümetin kurulması noktasında anlaşmaları görülmektedir.

25 Haziran 1962 tarihinde yeniden koalisyonla kurulan 9. İnönü Hükümetinin görev süresi içerisinde ilk 5 yıllık kalkınma planını ve işçi haklarıyla ilgili kanunları yaptığı görülmektedir. Eski Demokrat partililerin bir kesiminin de yine bu hükümet zamanında affedildiği anlaşılmaktadır. (Kongar, 2006, s. 163) Yine bu hükümet zamanında meydana gelen önemli olaylardan bir diğeri ise Talat Aydemir tarafından denenen ikinci darbe girişimi olduğu görülmektedir. Darbe girişimi bastırıldığı halde hükümet üyeleri arasındaki derin fikir ayrılıkları nedeniyle meclise gelen hemen her kanun teklifinin ciddi tartışmalara sebep olduğu bununla birlikte bakanlıklar tarafından yapılmak istenen icraatlarda anlaşamadığı belli olmaktadır. Bu tartışmaların yaşandığı dönemde yapılan mahalli idareler seçim sonuçlarının ise AP'nin oylarını arttıracak şekilde sonuçlanması nedeniyle hükümet ortağı olan CKMP ve YTP iktidar olmanın kendilerinden oy kaybettirdiği kanısına vararak koalisyonu bozdukları görülmektedir.

1961 seçimleri sonrası kurulan 2. Koalisyon hükümeti sırasında CHP 16. Kurultayını toplamıştır. 14 Aralık 1962 yılında toplanan kurultaya genel olarak hizip çatışmalarının hâkim olduğu görülmektedir. Bu kurultayda 3 ayrı grubun ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. (Bila, 1999, s. 201-202) İnönü'nün ağırlığını koymasıyla genel merkezilerin ağırlıkta olduğu bir parti meclisinin oluşmasıyla Kurultay sona ermiştir. 16. Kurultayda genel sekreterin kongre tarafından seçilmesi kuralı değişmiş ve parti meclisi tarafından Kemal Satır yeniden genel sekreterliğe seçilmiştir.

Cumhurbaşkanı Gürsel son hükümetin düşmesiyle birlikte Büyük Millet Meclisindeki diğer partilerden bir hükümet kurulması amacıyla görüşmelere başladığı

görülmektedir. Bu görüşmelerden bir netice alamayan Gürsel yeni hükümetin kurulması görevini 6 Aralık 1963 de tekrar İnönü'ye verdiği anlaşılmaktadır. (Bakışık, 2009, s. 221-223) İsmet İnönü görevi aldıktan sonra parti meclisinde konuyu tartışmaya açtı. Parti meclisinin ve TBMM grubunun genel kanısı seçim sonuçlarının iktidarda olan CHP ye oy kaybettiği ve muhalefette olan partilere halkın teveccüh gösterdiği bu nedenle de seçimlere kadar muhalefette görev almanın parti menfaatlerine uygun olduğu yolundaydı. İsmet İnönü'nün parti meclisinin kararıyla görevi Gürsel'e iade ettiği görülmektedir. Cumhurbaşkanı hükümet kurma görevini bu sefer Gümüşpala'ya verdiği fakat AP ile meclisteki küçük partilerin koalisyon yapmaya sıcak bakmamaları nedeniyle görevin 14 Aralık 1963 tarihinde tekrar İnönü'ye verildiği görülmektedir. İsmet İnönü meclisteki partilerle yapmış olduğu görüşmeler sonucunda koalisyon kurmanın mümkün olmadığını anlayınca 33 bağımsız milletvekiliyle bir koalisyon kurma yoluna gittiği anlaşılmaktadır. Kıbrıs'ta o tarihte yaşanan sorunlar nedeniyle ülkede bir hükümet krizinin olmaması gerektiğini düşünen İnönü kendisiyle aynı fikri taşıyan YTP'nin dışarıdan desteğini alarak hükümeti kurduğu görülmektedir. Böylece 25 Aralık 1963 tarihinde darbe sonrasında 3. Koalisyon hükümeti CHP tarafından kurulmuştur. (Neziroğlu & Yılmaz, 2013, s. 1731-1733) Bülent Ecevit'in bu hükümette de çalışma bakanı olarak görev aldığı görülmektedir.

Bu hükümette yer alan bakanlıkların Başbakan dahil 18 tanesi CHP'li üyelere olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında mevcut hükümeti bir CHP azınlık hükümeti olarak da değerlendirmek yanlış olmayacaktır.

İsmet İnönü hükümet programını meclis onayına sunmak için yaptığı konuşmasında bu programın daha önceki iki karma hükümet programlarının devamı olduğundan bahsederken 5 yıllık kalkın planının tam olarak uygulanması amacını güttüklerini

söylemektedir. Daha önceki koalisyon hükümetleri zamanında hayata geçirilememiş olan tarım, toprak reformunun yapılacağı ve de köylülerin topyekûn kalkındırılması için çaba sarf edileceğini söylediği görülmektedir. (Neziroğlu & Yılmaz, 2013, s. 1749) Bunlara ek olarak vergi reformunda tamamlanamamış kısımların, sosyal adalet gözetilerek planlamanın finansmanını sağlayacak şekilde sonuca erdirileceği ve kamu hizmetlerinde yapılması gereken düzenlemelerin tamamlanacağını altını çizmektedir.

Demokrat partinin güçlenmesi karşısında bu hükümet zamanında “milli bakiye” sistemi seçim sistemine eklenen yeniliklerden biri olarak görülmektedir. (Kongar, 2006, s. 164) Bu sistem sayesinde küçük partilerin meclise millet vekilleri sokma olasılıkları artıyor ve böylece de iki parti üzerine kazanç sağlayan sistemin iyileştirilmesi öngörüldüğü söylenebilir.

1964 yılı boyunca koalisyon hükümetinin Kıbrıs sorunuyla uğraştığı bu nedenle programında vaat edilen reformlara yönelemediği anlaşılmaktadır. (Ahmad, 2010, s. 276-277) Kıbrıs sorunun yanı sıra meclisteki sağ partilerin reformlar konusundaki yaklaşımları nedeniyle hükümet planladığı reformları yapamamıştır. Şubat 1965’e gelindiğinde meclisteki bütçe oylamaları sırasından güven oyu alamayan 1965 bütçesi, seçimlere 8 ay kadar bir süre kala hükümetin düşmesine sebebiyet verdiği görülmektedir. Bu hükümet sonrasında ülkeyi seçimlere götürmek üzere 20 Şubat 1965 yılında Suat Hayri Ürgüplü hükümeti kurulmuştur. (Neziroğlu & Yılmaz, 2013, s. 1944)

3. BÖLÜM: ORTANIN SOLU VE CHP'DEKİ DEĞİŞİMLER

3.1. Ortanın Solu Söyleminin Çıkışı

İsmet İnönü tarafından “Reform Kabinesi” olarak isimlendirilen azınlık hükümetinin düşürülmesinin sonrasında bu duruşu muhalefet döneminde de göstermek istediği anlaşılmaktadır. TİP’in sosyal ve ekonomik sorunlar üzerine söylemlerini sol ideolojiye göre konumlandırması, açık açık sol bir parti olduğunu beyan etmesi CHP üzerinde bir baskı oluşturduğu ve İnönü’nün yeni bir davranış sergilemesi için zorlandığı düşünülebilir. (Kili, 1976, s. 211) Bu düşünceyi desteklemek gerekirse CHP’nin muhalefette olduğu dönemde kendine büyük destek bulduğu üniversite öğrencilerinin TİP’in söylemlerine ilgi duymaya başladığı ve desteğini TİP den yana çevirmeye başladığının görüldüğü söylenebilir. CHP ve İsmet İnönü’nün oluşan bu sempatiyi tekrar kendi partisi üzerine çekmek için bir mecburiyet içerisinde olduğu değerlendirilebilir.

Öte yandan CHP’nin örgüt yapısının çoğulcu demokrasiye uygun bir şekilde kurulmadığı görülmektedir. Tek parti döneminde şekillenen ve gelişen örgütle ideolojinin yeni duruma uygun olmadığı söylenebilir. Çok Partili döneme geçişle birlikte CHP’nin iki rekabetle birden kendini şekillendirdiği ve doğrultusunu bulduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. (Emre, 2015, s. 78-79) Bu rekabetlerden biri DP ile yaşamış olduğu siyasi rekabet olarak öne çıkarken diğer mücadelenin parti içerisinde gerçekleştiği görülmektedir. DP’nin tek başına iktidar olmasıyla kurmuş olduğu siyasi baskının yanı sıra üst üste gelen seçim yenilgileriyle partinin ulaştığı kesimleri daha da genişletme ihtiyacını ortaya çıkarttığı söylenebilir. Hem DP tarafından yapılan baskının hem de seçim mağlubiyetlerinin “ilk hedefler beyannamesini” ortaya çıkarttığı görülmektedir.

Ortanın solu söyleminin genel itibarıyla İsmet İnönü tarafından 1965 yılı seçimleri öncesinde ortaya atıldığı düşünülmektedir. Oysaki 1960 yılı akis dergisinde “*C.H.P. Alim + Politikacı=Program*” başlığıyla yayınlanan bir makalede Heybeliada’da yapılan bir toplantı neticesinde; CHP’nin ortanın solunda bir parti olduğu ve Amerika’daki demokrat parti benzetmesi yapılarak sınırlarının gösterildiği yazılmıştı. (Akis Dergisi, 1960, s. 26) Yazıda ayrıca CHP’nin ülkedeki sermaye dağılımıyla ilgili görüşlerinin bir “*sosyalizan*” partiyi yansıttığı yeni dönemde partinin istikametinin bu yolda daha da belirginleştiğini fakat bununla birlikte sosyalist ideallere özenmediğinin belirtildiği dikkati çekmektedir.

Daha öncesinde ortanın solu tabiri farklı isimler tarafından kullanılmış olsa da toplum tarafından tartışılıp konuşulmaya İsmet İnönü’nün Milliyet gazetesinde Abdi İpekçiye vermiş olduğu mülakattan sonra başladığı görülmektedir. Bu mülakatta İsmet İnönü; CHP’nin devletçi bir parti olmasından dolayı zaten ortanın solunda olduğunu söylediği anlaşılmaktadır. (İpekçi, 1965) Yazının devamında Cumhuriyetin kuruluşunda ekonomik kalkınma için tek çarenin devletçilik olduğunu ve ekonomik hayatta hala önemini koruduğunu söylediği görülmektedir.

Görüldüğü gibi İsmet İnönü Ortanın solu kavramını devletçilik üzerinden açıklamak istemektedir. 13 Ağustos’ta Kim dergisinde yayınlanan bir makaledeyse alanı biraz daha genişlettiği görülmektedir. Bu makalede İnönü devletçilik anlayışının ülkenin kalkınması için gerekli olduğundan bahsederken, Ortanın Solunu laiklik ve halkçılıkla da desteklediği, aslında partinin kırk yıldır ortanın solunda olduğunu söylediği anlaşılmaktadır. (Kim Dergisi, 1965) Ayrıca sosyal ve ekonomik anlamdaki kalkınmayı sağ ve sol kavramlar üzerinden belirlemek ve de ölçülendirmek istediğini söylediği görülmektedir.

Böylelikle İnönü'nün yeni söylemini Atatürk ilkelerine dayandırmaya çalıştığına dair bir çabası olduğunu söylemek çok da yanlış olmayacaktır. Aynı şekilde seçim öncesi mitinglerde söylemiş olduklarından yola çıkarak Ortanın solu için Anayasal bir tabanda oluşturmaya çalışıldığı görülmektedir. Öte yandan sağ ve sol olarak bir siyasi yelpaze tarifi yaparak bu yelpazede CHP'nin nerede durduğunu söylediği anlaşılmaktadır.

Samsun ve Trabzon mitinglerinde; Toplumun devletten beklentilerinin değiştiğini, vergilendirmede adalet beklediğini, eğitim konusunda fırsat eşitliği istediğini, sağlık konusunda toplumun devletten tedbirler almasını istediğini söylemektedir. Ortanın solunun bu beklentileri yerine getirmek olduğundan bahisle devletin anayasada sosyal devlet olarak geçtiğinin ve bunun anayasal bir hak olduğunu söylediği görülmektedir. Bu söylemden yola çıkarak Ortanın Solu için anayasal bir dayanak oluşturulmaya çalışıldığı söylenebilir. Öte yandan komünizm ve faşizm tehlikesinden bahsederek ülkeyi bu akımlardan koruyacak tek anlayışında ortanın solu olduğunu söylediği görülmektedir. (aktaran (Bila, 1999, s. 214-215)

İsmet İnönü Ortanın Solu söylemini ortaya attıktan sonra yapmış olduğu konuşma ve açıklamalardan görüldüğü üzere partinin gideceği yeni yolun Atatürk ilkeleriyle çelişmeyen ve anayasal bir dayanağı olan durum olarak izah etmeye çalışırken ülkede oluşan aşırı akımlara karşıda bir engelleyici unsur olarak öne çıkarttığı görülmektedir.

Seçimlerin hemen öncesi ortaya çıkan yeni söylem parti içerisinde yeterince tartışılmadığı ve parti üyelerinin yeni durumu halka nasıl anlatacaklarıyla ilgili pek bilgilerinin olmadığı anlaşılmaktadır.

Mitinglerde partinin önde gelen isimlerinin Ortanın Solunu anlatmaya çalışırken 3 parmağını kullanarak (İşaret, orta parmak ve yüzük parmağı) CHP'nin aslında nerede

bulduğunu göstermeye çalıştıkları görülmektedir. (Sağlamer, 1974, s. 185) Benzer örneklendirme çabalarının kalbin solda olması, abdest almaya soldan başlanması şeklinde ortaya çıktığı ve ortanın solunun gerçekte kötü bir şey olmadığı anlatılmaya çalışıldığı görülmektedir.

Süreç incelendiğinde Ortanın Solunun çıkış sebeplerini bir araya getirmek gerekirse 3 ana başlık altında toplamak mümkün olabilir. (Ağtaş, 2014, s. 199)

- a) CHP için siyasi yelpazede bulunduğu yeri konumlandırmak
- b) Aşırı sağ ve sol akımların önünü kesmek için bir alternatif oluşturmak.
- c) Sosyal refah devleti uygulamalarının ağırlıkta olduğu bir parti programını ortaya koymak.

İsmet İnönü'nün söylemleri üzerinden ortanın solunun çıkışına ve topluma sunuluşuna bakıldığında, geçirdiği dönüşümün birbiri ardına gelen redüksiyonlar nedeniyle bir belirsizlik hali aldığı söylenebilir. (Ağtaş, 2014, s. 200) Bu belirsizliğin sağlamış olduğu fayda ise ortanın solu kavramının ideolojik olarak güçlü bir alt yapıyla beslenmesini sağlayan durum olduğu görülmektedir.

3.2. 1965 Seçimleri Hezimet

Seçimlere gidilirken muhalefette olan CHP'nin hem darbeye birlikte anılmasının verdiği kötü algı hem de koalisyon hükümetleri döneminde iktidar olmanın yarattığı erozyonu üzerinde taşıdığı görülmektedir. (Uyar, 2017, s. 179) Toplum nezdinde oluşan bu algının yarattığı güçlükleri bir nebze olsun aşabilmek için parti içi hiziplerden doğan sorunları çözerek seçimlere gitmek istediği daha önce partiden ihraç edilen Kasım Gülek'in affedilerek partiye dönmesinden anlaşılmaktadır. (Gülek Dün Affedildi, 1965) Böylelikle

parti içi bir barışın sağlanarak seçimlere giderken tabanda bulunan küskün üyelerin konsolide edilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Seçimlere giderken hazırlanan seçim bildirgesinin Turhan Feyzioğlu ve Bülent Ecevit tarafından hazırlandığı anlaşılmaktadır. Bu bildirmede açıkça bir sosyalist çağrı yapılmamış olmasına karşın sosyalizmin barındırdığı sosyal adalet ve sosyal güvenlik gibi hususların anlatıldığı bildirmede Ortanın Solunun tanımlamasının yapıldığı görülmektedir. (İnan, 2017, s. 476) İsmet İnönü'nün Ortanın Solu çıkışını bu bildirme hazırlandıktan sonra ikna olmasıyla birlikte yaptığı düşünülmektedir.

CHP'nin 1965 yılı seçimleri için hazırladığı bildirgenin oldukça kapsamlı olduğu toplumun sorunlarının neredeyse tamamı için bir çözüm önerisi içerdiği anlaşılmaktadır. Bildirmeye ek olarak yapılan 3 ayrı broşürle seçim bildirgesinin desteklendiği görülmektedir. (CHP, 1965, s. 1) Bu broşürlerden birincisi “20 Kasım 1961 – 18 Şubat 1965 arasında, CHP Halk Hizmetinde Neler Yaptı” Broşürde koalisyon hükümetleri döneminde CHP'nin yapmış olduğu icraatlar halka anlatılarak iktidar döneminde oluşan yıpranmanın giderilmesinin amaçlandığı düşünülebilir. İkinci broşürse “CHP'nin Devletçilik ve Halkçılık İlkeleri” başlığı altında çıkarken bu broşürde sosyoekonomik sorunlara yaklaşımlar ve kültürel sorunların çözümlerine yer verildiği görülmektedir. Üçüncü broşür ise “CHP'nin Çalışma ve Sosyal Güvenlik Alanında Halkçı Politikası” başlığıyla çıkmıştır. Bu broşürde sosyal güvenlik alanındaki halkçı yaklaşımları anlatılarak, işçi hakları konusunda yaptıkları ve işçi-işveren ilişkilerinde halktan yana tavır takınarak ortaya koyduğu icraatlar ve yapmayı taahhüt ettiği hizmetlerin bulunduğu görülmektedir.

Sözü edilen broşürlerde CHP'nin daha önce yapmış olduğu hizmetler, başarmış olduğu işler, halkçı ve devletçi tavrı genişçe anlatılırken seçim bildirgesi olarak da “*Cumhuriyet Halk Partisi Söz Veriyor*” başlıklı yayını ortaya koyduğu görülmektedir. (CHP, 1965, s. 1)

Seçim bildirgesini daha önceki bildirelerle karşılaştırmak gerekirse sosyoekonomik konularda daha önde, daha fazla devletçi ve daha fazla halka dönük öneriler barındırdığı söylenebilir. Bununla birlikte bildirgenin sorunların çözümü için cesur önerilerden yoksun ve net çözüm yolları getirmekten uzak olduğu görülmektedir. (Kili, 1976, s. 218)

Bildirge içerisinde göze çarpan kısımlar şöyle özetlenebilir; Genel planlama yapılması toplumun tüm kesimlerinin kalkındırılması esnasında köy kalkınmasının da uyumlu bir şekilde hayata geçirilmesi, kalkınma planında yer alan önceliklerin uygulanması esnasında kalkınmada geri kalmış bölgelere öncelik verilmesi ve doğu Anadolu bölgesine yatırımların kaydırılması. Vergi sisteminin getirmiş olduğu adaletsizliklerin sosyal adalet merkezinde giderileceği ve “*az kazanandan az çok kazanandan çok*” vergi alınması üzerine yeni sistemin kurulacağı. Büyük ölçekteki işlerin yapılabilmesi için ufak halk birikimleriyle anonim şirketlerin kurulması ve bu şirketlerin bilançolarının halka açık ve denetlenebilir olmalarının sağlanması. Özellikle tarım alanında kredi kullanmanın yollarının kolaylaştırılacağı ve toplumun her kesiminin krediye kolay erişiminin sağlanması. Kooperatifçiliğin teşvik edilerek yaygınlaştırılması ve toprak reformunun yapılması. Sosyal sigortaların kapsamının genişletilerek esnaf, zanaatkar ve serbest meslek erbaplarının da kapsam dahiline alınması. Sanayileşme konusunun öncelikler arasında olduğu özel teşebbüse her türlü imkânın sağlanacağı ve yurt dışında bulunan vatandaşların birikimlerinin sanayiye kaydırılması için gerekli önlemlerin alınacağı. İmam hatip okullarının geliştirileceği ve bu geliştirmenin anayasal ilkelerle Atatürk

devrimleri temelinde yapılacağı. Dış politikada kişilikli ve onurlu duruş sergileneceği. Hastanelerin yaygınlaştırılması ve ilaç sanayinin geliştirilmesi için özel sektörün teşvik edilmesi. (CHP, 1965)

AP'nin ise seçim öncesi dönemde öncelikle parti ambleminde değişikliğe gittiği görülmektedir. Eski amblemin yerine kırmızı üzerine şaha kalkmış bir kır at olan yeni amblem gelmişti. Bu değişikliğin temel sebebinin parti bayrağının olduğu her yerde DP'nin ardılı olduğu algısının oluşturulmak olduğu düşünülmektedir. (Turan, 2002, s. 128-129) AP seçim bildirgesinin başlığını ise “*Vatan için Elele Verelim!*” şeklinde belirlemiştir. Bildirge içeriğinde işlenen temel vaatlerinse milli iradenin sağlanacağı, seçim kanununun değiştirileceği ve devletin güçlendirileceği şeklinde olduğu görülmektedir. TİP tarafından tercih edilen slogan ise zamanın koşulları içerisinde seçmen duygularını harekete geçirecek “*Tam Bağımsız Türkiye! İkinci Kurtuluş Savaşı!*” olduğu görülmektedir.

10 Ekim’de yapılacak olan seçimlere 6 siyasi parti katılmıştır. Seçim çalışmaları boyunca AP milli iradenin iktidar olacağını CHP’nin seçkinlere hitap eden bir parti olduğunu ve halkla ilgili söylemi olmadığını dile getirdiği görülmektedir. Buna karşılık İnönü AP için DP’nin mirasına oturmak isteyenlerden kurulu olduğunu ve olası bir AP zaferinin ancak geçmişle ilintili olabileceğini söylediği anlaşılmaktadır. YTP’nin de seçim propagandalarını AP’nin ekonomi politikalarına yönelttikleri ve ülkeyi enflasyonist bir ortama sürükledikleri yolunda eleştirdiği görülmektedir. (Turan, 2002, s. 129) Seçimlere giderken TİP ve CKMP arasında başka bir tartışma geçtiği anlaşılmaktadır. TİP söylemlerinde Amerika’ya karşı yapılacak bir kurtuluş savaşına toplumu davet ederken. CKMP ise TİP’i Rusya’ya bağlı beşinci bir kol olarak nitelendiriyordu. Karşılıklı bu söylemler devam ederken Ankara’da uçaktan atılan “*Milleti Satanlara İhtar*” başlığı

taşıyan ve “Devrimci Subaylar Komitesi” imzalı bir bildirin yeni bir darbenin olma ihtimaline karşı herkesi tedirgin ettiği görülmektedir. Fakat Hava Kuvvetleri Komutanının bildiriyle alakalarının olmamasını açıklamasının ardından tedirginliğin ortadan kalktığı anlaşılmaktadır.

Bu ortam içerisinde gidilen 1965 genel seçimlerinin AP'nin kesin bir zaferiyle sonuçlandığı görülmektedir. (Tablo 9)

10 Ekim 1965 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları

Seçim Sistemi: Nisbi + Milli Bakiye

Partiler	Aldığı Oy	Milletvekili Sayısı	Oranı (%)
AP	4.921.235	240	52,9
CHP	2.675.785	134	28,7
MP	582.704	31	6,3
YTP	346.514	19	3,7
TİP	276.101	14	3
CKMP	208.696	11	2,2
Bağımsız	296.528	1	3,2

(Tablo 9) (<http://www.ysk.gov.tr>, tarih yok)

CHP için bu seçim sonuçları beklentilerin çok uzağında olmakla birlikte bir önceki seçimle kıyaslandığında ciddi bir oy kaybı olduğu da görülmektedir. (Tablo 7)

Yüzde 8 oranında oy kaybeden CHP'nin 173 olan milletvekili sayısı 134'e gerilemiştir. Bununla birlikte oylarını yüzde 18'in üzerinde arttırmayı başaran AP ise 240

milletvekilliği kazanarak tek başına hükümet kurabilme imkânı sağladığı görülmektedir.
(Tablo 9)

Yine bu tablodan gözümüze çarpan YTP ve CKMP oylarında gerçekleşen ciddi düşüşler olmaktadır. Bunun yanı sıra seçimlere ilk kez girmiş olan Millet Partisi ve TİP ise mecliste temsil edilmek için yeterli sayıda oy almışlardır. Şüphesiz bu durum CHP'nin azınlık hükümeti döneminde seçim yasasına eklenen milli bakiye sisteminin sonuçları olarak değerlendirilmelidir.

1965 yılı seçimleri iki özelliği sayesinde diğer seçimlerden ayrı değerlendirilebilir. Bunlardan biri milli bakiye sisteminin getirisi olarak Cumhuriyet tarihinde ilk kez kendisini “*Sosyalist*” olarak tanımlayan bir parti meclise 14 milletvekiliyle girmiştir. Diğer bir ayraç ise halkın seçime katılım oranıyla alakalıdır. 1961 seçimlerine kıyasla 1965 seçimlerine katılım yüzde 10 oranında daha düşük gerçekleşmiştir. (Kili, 1976, s. 220-221) Sandığa giden seçmen sayısının sadece %71,3 olduğu görülmektedir.

3.3. Ortanın Solunun Gelişimi

Seçimlerde CHP'nin bu kadar ağır bir mağlubiyet almasının birçok farklı nedeni olduğu bilinmektedir. CHP'nin 27 Mayıs darbesinin açık bir destekçisi olması nedeniyle partiyi askerinin yardımıyla kendine güç arayan bir konumunda göstermiştir. Bununla birlikte karma hükümetlerde yaşanan tüm sorunların kaynağının CHP olduğu algısının da halk arasında yaygın olduğu görülmektedir. (Ayata, 2010, s. 82) Bilinen bu gerçeklere rağmen seçim mağlubiyetinin faturasının “*Ortanın Solu*” söylemine çıkartıldığı anlaşılmaktadır. Seçimlerden az bir zaman önce CHP'nin lider kadrosu ve İnönü tarafından partinin ideolojisinde yapılan bu tanımlamanın aslında bir değişiklik olarak görülmediği sadece partinin programında zaten bulunan devletçilik ve devletçi kalkınma, planlı ekonomi,

cumhuriyetçilik ve demokrasi, sosyal adalet ve devrimciliğe dayanan parti programının ideolojiler skalasındaki yerini belirleme maksatlı kullanıldığı görülmektedir.

Partide yapılan bu yeni tanımlamanın seçmenlerin hoşuna gitmediği ve parti üyelerinin de aslında bunun ne demek olduğunu bilmemesinin seçim sonuçlarına yansıdığı anlaşılmaktadır. Seçim çalışmaları esnasında sağ kanat partilerinin öne sürmüş olduğu ortanın solu komünizmden başka bir şey değildir tezine karşılık etkili bir mücadele ortaya koyamamalarının sebebini bu bilgi eksikliğinde bulmak mümkün görülmektedir. CHP tabanının bu geçiş sürecinde kavram üzerinde yapılan herhangi bir tartışmanın içerisinde olmaması nedeniyle mücadeleden yoksun kalmaları alınan seçim yenilgisinin müsebbibi olarak ortanın solunu suçlamalarına sebebiyet verdiği görülmektedir. (Abadan, 1966, s. 179-181) Seçim sonuçlarının alınmasıyla birlikte parti içerisinde tartışılmaya başlayan ortanın solu söyleminin, bir ideolojik değişiklik olup olmaması merkezine oturduğu anlaşılmaktadır. Bu tartışmalar içerisinde ortanın solundan vazgeçilmesini isteyen grubun parti içerisinde geniş bir grup olduğu görülmektedir.

Parti tabanından yukarı doğru hareketlenen ve yönetim organlarında şiddetli çatışmalara sebebiyet veren ortanın solu muhalefetinin 1966 yılı başlarında iyice hareketlendiği görülmektedir. Muhalefet grubuna Turhan Feyzioğlu'nun önderlik ettiği ve 1966 senato seçimlerine kadar ortanın soluna karşı sistematik saldırıların yapıldığı izlenmektedir. Bu saldırılar neticesinde kısmi senato seçimlerinin yapılacağı tarihe kadar Ecevit dışında kalan partinin önde gelenleri Ortanın solu deyiminden neredeyse hiç bahsetmedikleri görülmektedir. (Bila, 1999, s. 220) Bülent Ecevit'in ortanın solunu savunmaya ve anlatmaya devam ettiği bu dönemde yapılan muhalefetin şekli söylemden çok Ecevit'in şahsı üzerine yoğunlaştığı görülürken ortaya "Ecevit Solculuğu" tanımlaması çıkmıştır. Bu tartışma ortamının oluşması CHP de iki ayrı grubun ortaya çıkmasına neden olduğu

değerlendirilmektedir. Ortanın solunun yanında olanlar ve Ortanın solunun karşısında olanlar. CHP’de oluşan bu kutuplaşma neticesinde herkesin tarafını belli etmesi gerekliliği Ecevit tarafından dile getirilmiştir. Ecevit; CHP’nin bir dönüm noktasında olduğundan bahsederken herkesin tavrını açıkça ortaya koymasının gerekliliğini dile getirmiştir. Bununla birlikte parti içerisindeki dayanışmanın zarar görmemesi adına devrimcilikten vazgeçilemeyeceğini, dayanışma içerisinde erimiz dediği görülmektedir.

Bülent Ecevit tarafından sürüklenen ortanın solu akımının parti içerisinde 35-40 kişilik bir grubun oluşturduğu ve bu grubun Türkiye’nin gerçeklerini kavramış batı tipi bir Sosyal Demokrat Parti dönüşümü için çalıştıkları anlaşılmaktadır. (Bila, 1999, s. 221) Ortanın solu aleyhinde sürekli toplantılar düzenlenirken Genel Sekreter ve Genel Başkan baskı altına alınmaya çalışılmaktadır. Bülent Ecevit’in partinin il ve ilçe kongrelerine mesajlar gönderdiği bu kongrelere katılarak ortanın solunu hararetle savunduğu görülmektedir. Ağustos ayının 9 unda başlayan parti meclisi toplantısının sonuç bildirgesinde ortanın solu kavramına yer verilmesi neticesinde Feyzioğlu ve desteğini aldığı diğer üyelerin bu duruma itiraz ettikleri anlaşılmaktadır. Şiddetli muhalefete rağmen ortanın solu kavramı sonuç bildirgesinde kalarak küçük bir eklentiyle- isteyen partililerin “*gerek gördüğü ölçüde dile getirmesi*”- sorunun aşıldığı görülmektedir.

Bu tartışmalar sürerken CHP 18. Kurultayını yapmak için toplanmıştır. 18 Ekim 1966 tarihinde başlayan kurultayın iki cepheye ayrıldığı anlaşılmaktadır. Ortanın solunun savunucusu olan Ecevit ve arkadaşlarına “*Yeni Hareketçiler*” ismi takılırken Feyzioğlu ve arkadaşlarıysa “*76’lar*” dendiği görülmektedir. Ecevit’in bu kurultaya “*Ortanın Solu*” adını verdiği mevcut söylemin ideolojik alt yapısını hazırlayan yeni kitabıyla katıldığı anlaşılmaktadır. (Turan, 2002, s. 134) Kurultayın başlamasıyla birlikte kurultay başkanlığına Ecevitçi olarak tanınan Muammer Aksoy’un getirilmesi zaferin kime daha

yakın olduğunun göstergesi olarak algılanmaktadır. Ecevit'in genel ve senato seçimlerinde yaşanan oy kayıplarını, küserek sandığa gitmeyen seçmenler üzerinden açıklamaya çalıştığı, “*Ortanın Solu*” söyleminin bu kayıplarda payı olmadığını savunduğu görülmektedir.

Kurultay sonucunda ortanın solu kavramının resmi olarak kabulü sağlanmış ve parti yetkili organları ortanın solunun destekçilerinden oluşmuştur. Bu durumun parti içerisindeki çatışma ortamını arttırdığı görülmektedir. Turhan Feyzioğlu tarafından liderliği yapılan parti içi sağ kanatın söylemi “Yeni Hareketçileri” sosyalist ve solcu olarak tanımlamış ve saldırılarını bu merkezden sürdürmüştür. (Ahmad, 2010, s. 321) Takip eden süreçte partiden ihraçlar başlamış ihraç edilenlerin CHP'yi Atatürk ilkelerinden sapmakla, partiyi sosyalist bir partiye dönüştürmekle suçladıkları görülmüştür.

Kurultayın sonunda Genel Sekreter olarak Bülent Ecevit seçilmiştir. Genel sekreterliğin yeni akımın savunucularının eline geçmesiyle birlikte bir slogan olarak ortaya çıkan “*Ortanın Solu'nun*” fikri ve siyasi anlamdaki gelişiminin hız kazandığı görülmektedir. Ortanın solunun gelişimine yakından bakıldığında bir ekip çalışması olduğu anlaşılmaktadır. Bülent Ecevit Siyasi etkinlik ve sözcülük bakımından söylemin lideri olarak ortaya çıkarken, fikri anlamdaki liderliğini ise Turan Güneş'in üstlendiği görülmektedir. (Sağlamer, 1974, s. 205-206) Turan Güneş'in yanına 4 kişi daha alarak bir beyin takımı oluşturduğu ve fikri çalışmalarının bu takım tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır. Ağırlıklı olarak Mülkiye kökenli isimlerden oluşan bu takımda Deniz Baykal, Haluk Ülman, Besim Üstünel ve Ahmet Yücekök bulunmaktadır. Slogan olarak ortaya çıkan “*Ortanın Solu*”, “*Yüksek Danışma Kurulu*” ismiyle yeni oluşturulan kurulun içerisinde sosyal demokrasinin çağdaş ilkeleriyle anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

Mülkiye kökenli bir ağırlığa sahip olan bu takım için muhalif gruplar tarafından “*Mülkiye Cuntası*” denildiği görülmektedir.

Kurultayda her ne kadar parti meclisinin ağırlığı ve genel sekreter ortanın solunun savunucularından seçilmiş olsa da Senato ve Millet Meclisinde bulunan bir grubun ortanın solunun karşısında olduğu görülmektedir. Bu grubun haricinde 8 kişinin de parti meclisinde sağ kanadı temsilen mücadele verdikleri anlaşılmaktadır. Turhan Feyzioğlu'nun önderliğini yaptığı bu 8 kişinin temeldeki istekleri partinin sosyalist bir parti olmadığının yayınlanacak bildirimlere yazılmasını talep etmesi olduğu görülmektedir. Bu konu üzerinde yapılan tartışmalarda İsmet İnönü böyle bir açıklamanın yazılmasını sakıncalı olarak görmüş ve açıkça ortanın solunun yanında yer almıştır. Parti içi çekişmelerin hız kesmemesi ve ortaya çıkan sürekli çatışma ortamı neticesinde Nisan 1967 de 4. Olağan üstü kurultaya gidildiği görülmektedir. (Kili, 1976, s. 232-240) Olağan üstü kurultayın temelde tek bir gündemi olduğu anlaşılmaktadır. Bu gündem 8'ler hareketi olarak da adlandırılan hareketin tartışılması ve bir sonuca bağlanması, aynı zamanda bu konu nedeniyle yaşanan sorunların ortadan kalkmasını sağlayacak bazı tüzük değişikliklerinin yapılması olarak görülmektedir. Kurultay sonucunda tüzük değişikliği parti meclisine, kendi üyelerini ve yüksek disiplin kurulu üyelerini yine yüksek disiplin kuruluna doğrudan doğruya sevk yetkisi verilmesiyle sonuçlanmıştır. Bu durum 8'ler için ihraç kapısının açılması manasına geliyordu. Komisyon tarafından önerilen bu değişiklik kurultay tarafından onaylandığında CHP kurultayının 8'leri davalarında haklı görmediği sonucu çıkartılabilir. Bu sonuca bağlı olarak bundan sonraki süreçte partiden istifalar başlayacak ve siyaset hayatına yeni bir parti katılacaktır.

3.4. Ecevit ve Ortanın Solu Yorumu

18. Kurultayda “ortanın solu” söyleminin partililere ve halka daha iyi anlatılabilmesi için Ecevit tarafından bir kitapçık hazırlandığını biliyoruz. Bu kitapçık üzerinden Ecevit’in “ortanın solu” na yaklaşımı ve partiyi taşıyacağı zemin anlamlandırılabilir.

Ecevit “ortanın solu” kavramını açıklamaya başlarken seçimlerle alakalı tespitlerini yaparak başladığı görülmektedir. Ecevit’in bakış açısına göre seçimleri kaybetmenin “ortanın solu” sloganı ile alakası yoktur. Programıyla ortaya koymuş olduğu halkçı ve reformist yaklaşımlar nedeniyle işçi haklarını önceleyen politikalar oluşturmak istemesi bu politikalar karşısında imtiyazlı durumlarını kaybedecek olan kitleler ve bu kitlelerin desteğini alan partiler tarafından manipülatif bir şekilde kullanılarak büyük halk kitlelerinin kafası karıştırılmıştır. (Ecevit, 1966, s. 7) Ecevit’e göre bu program içeriği ortada duruyorken CHP ortanın sağında olduğunu dahi söylese komünizm benzetmeleri ve halkı bu söylemler üzerinden CHP aleyhtarı bir hale getirmek mümkündür.

Seçimle ilgili tespitlerini bu yönde yaptıktan sonra bir siyasi yelpaze oluşturduğu ve ortanın solunun bu yelpazede nerede durduğunu anlattığı görülmektedir. Yelpazenin dilimleri şöyle tanımlanmaktadır; Aşırı sağ, ortanın sağ, merkez veya orta, ortanın solu, aşırı sol. Tanımlama sonrası yapmış olduğu açıklamalarda Aşırı sağ için: Gerici tanımlaması yaparken toplumu bulunduğu noktadan geri çekmeye çalıştıklarını söylemektedir. Bu grupları demokrasiden ürken ve kendi çıkarlarının tersi yönünde halkın bilinçlenip aydınlanmasını sağlamasına sebebiyet vereceği için demokrasiyi istemedikleri tespitini yapmaktadır. (Ecevit, 1966, s. 10) Irkçılık temelli bir toplum oluşturmak ve imparatorluk döneminin dinsel taassup merkezli idarelerini hayata geçirmek isteyen fikirlerinde yelpazenin bu kanadından çıktığını söylediği görülmektedir.

Ortanın sağını tarif ederken bu kısımda muhafazakâr akımların bulunduğunu söylemektedir. Ecevit'e göre muhafazakâr kesim her türlü değişikliğe ve yeniliğe karşı olanlardan müteşekkildir. Bu kesimin sosyal adalete yaklaşımı ekonominin üzerinde bir yük oluşturduğu ve bu yükünde gelişmenin önünde ciddi bir engel teşkil ettiği şeklinde anlatmaktadır. Devlete yaklaşımlarının sosyal ve ekonomik alanda aldığı rollerin çok az olması gerektiği gibi eğer müdahale gerekiyorsa bunu küçük bir zümrenin lehine olacak şekilde konumlandıklarılarının altını çizmektedir. (Ecevit, 1966, s. 11) Aşırı sağ ile farklarını ise toplumu mevcut noktasından daha geriye çekmeye çalışmadıkları yönünde ortaya koyarken toplumun doğal evrimine de aşırı sağ kadar direnç gösterdiklerini söylediği görülmektedir.

Yelpazenin merkezi için “ortadakiler” veya “merkez partisi” tanımlamasını yaparken burada duran partilerin devrimden yana olmadıklarını hatta reformist yaklaşımda göstermediklerini söylemektedir. Toplum yararına olsun ya da olmasın tüm değişimlerin kendiliğinden olması yolunda bir tutum izlediklerini, kalkınmayı özel sermayenin desteklenmesiyle mümkün olabileceğini düşündüklerini, sosyal adalet konusunda devletin görevlerinin düşük frekansta olmasını beklediklerini sosyal adaletinde kendi oluşumu içerisinde gerçekleşmesini yeğlediklerini söylediği görülmektedir. (Ecevit, 1966, s. 12)

Ecevit'in anlattığı siyasi parti yelpazesinin sağ kanatta kalan iki akım ve merkez akımına bakıldığında üç akımında devrimcilik ve reformlar konusunda toplumu ileriye taşımayacağını söylediği anlaşılmaktadır. Sosyal adalet konusunda devletin ana aktör olmadığı ve insanı merkeze taşımadığı fikrinin ön plana çıktığı söylenebilir.

Ortanın solunu tanımlamaya insani değerlerden başlayan Ecevit'in sırasıyla şu alt başlıkları ön plana çıkarttığı görülmektedir. Hümanizm, halkçılık, sosyal adalet ve sosyal güvenlikçilik, ilerici devrimci ve reformist, devletçilik, özgürlükçülük ve sosyal demokratlık. Hümanizm alt başlığını açıklarken insanı hayatın merkezine koyduğu ve toplumun her kesiminde fırsat eşitliğini öncelediği anlaşılmaktadır. Toplum düzeninin insanın serbest ve eşit şekilde kendini geliştirebilecek şekilde oluşturulması gerektiğini anlattığı görülmektedir. Ortanın solunun halkçılığa yaklaşımıyla ilgili bölümde toplum içerisindeki sınıflarla ilgili yaptığı tanımlama ilgi çekici olarak değerlendirilebilir. Ecevit'e göre toplum içerisindeki sınıflar çıkar üzerinden birbirlerini yok etmeye yönelik değil sınıflar arası kaynaşma sağlanarak, sınıf ayrılıklarını yok edilmesi gerekliliğini söylemektedir. (Ecevit, 1966, s. 12-14) Bunu sağlayacak yol olarak toplumdaki bütün sömürü yollarının kapanması, toplumun genel yararını dar kesimlerin yararından üstün tutmakla, toplumdaki her türlü ayrıcalığın kaldırılarak her kademede fırsat eşitliği yaratmakla mümkün olacağını söylediği görülmektedir.

Bu tanımlamadan yola çıkarak toplumdaki sınıfların kabul edildiği ve fakat bu sınıflar arasındaki mücadelenin çıkar çatışmaları üzerinden değil genel faydanın görece bir eşitlik üzerinden dağıtılarak aşılmaya çalışılacağı anlaşılmaktadır. Ecevit halkçılık tanımlamasını ortanın solu üzerinden yaparken CHP'nin tarihsel olarak toplum içerisindeki sınıfları kabul etmeyen bunu ayrımcılık olarak gören siyasi yaklaşımından farklı bir davranış sergilediği anlaşılmaktadır.

Ortanın solundakileri sosyal adaletçi ve sosyal güvenlikçi olarak tanımlayan Ecevit toplumun yaşadığı gelecek kaygısının bireyleri bencillığe sürüklediğini ileri sürmektedir. Bu durumunda çatışmalara ve sömürüye imkân sağlayan ortamı oluşturduğunu söylemektedir. Böyle bir ortamın oluşmaması için toplumdaki gelecek kaygısının ortadan

kaldırılması gerekmektedir. (Ecevit, 1966, s. 13) Halkın refah düzeyinin artması için öncelikle özel teşebbüsün yeterli büyüklüğe ulaşmasının beklenmesini sadece gereksiz bir erteleme olarak değerlendirirken bunu toplumdaki uyumu engelleyerek, ahlaki erozyona uğratan adaletsiz bir uygulama olarak görmektedir.

Ecevit'in Bakanlık yaptığı dönemde işçi hakları ve sendikal haklar konusunda hayata geçirdiği kanunlara bakarak “ortanın solu” söylemi CHP için kullanılmadan öncede aslında politik anlamda hayatta olduğu değerlendirilebilir.

Toplumun yapısını olabilecek en kısa zamanda değiştirmeyi ve ortanın solu anlayışına göre insanlık ve halkçılık prensiplerine uygun olarak yeniden şekillendirmeyi, toplumun maddi ve de manevi gücünü bu şekilde arttırma yoluna ilerici reformist ve devrimcilik olarak yaklaştığı anlaşılmaktadır. (Ecevit, 1966, s. 13) Sosyokültürel kurumların düzenlenmesini ve ekonomik olarak dar gelir grubundan halkın daha çok faydalanabileceği hale gelmesini toplumun doğal gelişimine bırakmaktan ziyade müdahale ederek hızlandırmayı ortanın solunun ilkelerinden biri olarak anlattığı görülmektedir.

Ecevit Devletçiliği anlatırken halkın merkeze alındığı bir devletçiliği tarif ettiği anlaşılmaktadır. Ortanın solunun halkı devletin hizmetinden çıkartarak devleti halkın hizmetine sunacağını söylemektedir. Bu anlayışa göre devlet halkın yararına müdahaleci bir tavır takınmaktadır. Özel mülkiyet karşısında ölçülü bir yaklaşım sergilerken karma ekonomi taraftarı olarak görünmektedir. Özel teşebbüsün tamamen ortadan kaldırılması yolunda bir yaklaşımı olmadığını söylerken kamu yararıyla çatışma yaşanması halinde bazı sınırlamaların olabileceğini söylediği görülmektedir. Bununla birlikte özel girişimden ziyade halk girişimlerinin destekleneceğini devletin bir görevi olarak

yansıttığı anlaşılmaktadır. (Ecevit, 1966, s. 13-14) Bunu sağlayabilmek adına da Planlamacı yaklaşımların ortaya koyulması gerektiğini söylemektedir. Sosyal ve ekonomik gelişmelerin tesadüfler eseri ortaya çıkmasının beklenemeyeceğini, planlamayla sosyal adalet ve amaçları belli olan bir hedefe tüm toplumun yararına olacak şekilde ulaşılmasının sağlanması gerektiğini söylediği anlaşılmaktadır. Gelişmeyi hızlandırabilmek için sosyal adaletin beklentilerine uygun ekonomik bir planlamanın imkanları en iyi değerlendirme yolu olduğunun altını çizdiği söylenebilir.

Özgürlük ve sosyal demokrasi alanındaki düşünceler ise şu şekilde ifade edilmiştir. Ortanın solunun amaçlarına ulaşırken hiçbir şekilde özgürlükleri kısıtlamayacağı ve demokrasiyi bu amaçlara ulaşabilmek adına vazgeçilmez bir unsur olarak gördüklerini söylemektedir. Hatta bu durumu bir seviye yukarıya taşıyarak gelecek kuşakların mutluluklarını sağlamak adına dahi özgürlüklerden ödün vermeyeceğini söylemektedir. (Ecevit, 1966, s. 14) Demokrasinin halk yararına olabilmesi için halkın ekonomik özgürlüğünün sağlanması gerektiğinden bahisle sosyal baskılardan da kurtarılması gerektiğini söylediği görülmektedir. Bu nedenle de demokrasinin gerçek anlamda hayat bulabilmesi için sosyal kısmının da önemsenmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

Siyasi partiler yelpazesinde ortanın solundan sonra aşırı solun olduğu belirten Ecevit akımı tanımlarken dogmacı, katı doktrinler içeren ve komünizme varacak sonuçları hedeflediği için ortanın solundan ayrıştığını ortaya koymaktadır. Bu akımın girişimsel özgürlüğü kabul etmediğini ve özel mülkiyet hakkını ise temelden reddettiğini anlatmaktadır. Aşırı solu ihtilalci ve ihtilalci olmayan olarak ikiye ayırdıktan sonra iki akımında nihayetinde özgürlükleri engellediğini söylemektedir. Bununla birlikte aşırı sağ ve aşırı sol arasında bir benzerlik kurarak demokrasi yaklaşımlarının ancak amaçlarına ulaşabilmek adına araç olarak gördüklerini nihayetinde amaçlarına ulaşıncaya demokrasinin

ortadan kalkacağını iddia eder. (Ecevit, 1966, s. 14-15) Aşırı sol içerisinde devletin zamanla ortadan kalkmasıyla tam bir halk egemenliği hedefleyenler olduğunu söylerken bunu uygulamada hayata geçiremediklerini söylemektedir. Tüm bunlara ek olarak aşırı sol için gelecekte sağlanacak bir iyilik uğruna mevcut kuşakları dogmatik yol ve yöntemler kullanarak feda ettiklerini söylediği anlaşılmaktadır.

Siyasi parti yelpazesinde yapmış olduğu tanımların akabinde mevcut siyasi partilerin yelpazedeki yerlerine işaret eden Ecevit sadece üç partinin yerinin tam olarak belli olduğunu söylemektedir. Bunlardan AP 'nin yerini her ne kadar ortanın sağı olarak tarif etmiş olsa da AP içerisinde geniş bir akımın mevcut olduğunu ve bu akımların aşırı sağa doğru partiyi çektiğini söylemektedir. (Ecevit, 1966, s. 16) Demokrat Parti içerisinde AP ye kıyasla aşırı sağ akımların hiçbir zaman bu kadar etkin olmadığına dikkat çeken Ecevit partinin zaman içerisinde aşırı sağa kayma tehlikesi olduğunu söylediği görülmektedir.

TİP'in yelpazedeki yerini tarif ederken CHP'nin daha solunda olduğunu söyleyen Ecevit benzer bir görüşü de TİP'in durumunu anlatırken kullanmıştır. Ecevit'e göre TİP in içerisinde de aşırı sol akımlar vardır ve partiyi zaman içerisinde aşırı sola çekebileceğini söylemektedir.

Partilerin ve yelpazedeki yerlerinin tarifinin temel nedeninin hangi partinin nerede durduğundan ziyade hangi akımın hangi yöntemleri kullanarak iş yaptığının anlaşılması amacını taşıdığı düşünülebilir. Zira Ecevit tanımlamasını yaptıktan hemen sonra aşırı sağ, sağ ve merkez partiler ülkeyi geriletecek veya yerinde saymasına sebebiyet verecektir demektedir. Türk toplumunun ilerlemekte olduğu düşünüldüğünde halkın tercihinin sağ veya sol arasında değil sol akımlar arasından yapmak durumunda olduğu sonucuna varmaktadır. Yani Ecevit'e göre toplumun ideolojisi SOL bir ideoloji olmalıdır. Ülke dört

tarafından gelen sol basınçların altındadır ve bu sol basınçlar arasında batıdan gelen sosyal demokrasi seçilmelidir. (Ecevit, 1966, s. 23-27) Bu bağlamda 27 Mayıs anayasasının gereği olarak da sosyal demokrasiyi işaret eden Ecevit CHP'nin yolunun çağdaş sosyal demokrasi anlamıyla örtüşen Demokratik Sol olduğunu söylediği görülmektedir.

Ortanın solunun CHP içerisinde yaratacağı yeni hareket şeklinin halka gitmek olduğu açıkça ortaya konmaktadır. Ecevit'e göre CHP için halka inmek demek sadece halkın yanında olup elini sıkmak olmamalıdır aynı zamanda söylenecek sözleri de olmalıdır. Halkı umutlandırmalı ve inancını yükseltmelidir. Bu noktada yapılması gereken ortak dilin kullanılması her partinin bir uyum içerisinde yapılan anti propagandaya karşı daha inandırıcı davranışlar içerisinde olarak doğru bilginin aktarılmasıdır.

Halka gitmenin gerekliliğini temellendirirken geçmişle bağlantı kurduğu görülen Ecevit'in CHP'yi halka uzak olarak tanımladığı anlaşılmaktadır. Bu tanımlamanın çıkış noktasıysa cumhuriyetin başlangıç yıllarından kalan devlet partisi imajının yarattığı halkla aradaki kopukluk ve bu nedenle ortaya çıkan halktan uzak parti görüntüsüdür.

Halka uzak parti imajının yıkılmasını gençlik ve kadın kolları vasıtasıyla aşmanın planlandığı bunu yaparken "*Halk Gönüllüleri*" diye yeni bir örgüt önerisinde bulunduğu anlaşılmaktadır. (Ecevit, 1966, s. 77-78) Halk gönüllülerinin temeldeki amacını iktidarı beklemeden sosyal hizmet alanında çalışmalar olarak belirleyen Ecevit, konuyu sosyal yardımla karıştırılmaması için ayrı bir özen göstermektedir. Gönüllülerin çalışma alanını toplumun fakir kesimleri olarak belirtirken yapılması gerekenlerin ise dayanışma kültürünü arttırmak, sömürü alanlarının daraltılmasını sağlamak amacıyla kültürel ve mesleki eğitimlerin alınması olarak anlatılmaktadır. CHP'nin geçmişte yapmış olduğu hizmetleri devlet eliyle gerçekleştirmesinden dolayı Devlet = CHP algısının da

oluşturduğunu öne süren Ecevit bu algının yıkılmasını sağlayacak olan yöntemin muhalefetteyken halka hizmet götürmekten geçtiğini söylemektedir.

3.5. 1969 Seçimleri ve Ortanın Solunun Durumu

CHP'nin 1969 seçimlerine Halktan yetki istiyoruz sloganı ve bu sloganı destekleyen bir seçim bildirgesiyle gittiği görülmektedir. (CHP, 1969) Bildirgenin hemen önsözünde 1969 seçim bildirgesinin bir "Düzen Değişikliği Programı" olduğu ilan edilmiştir. CHP bu seçime girerken artık öngördüğü tedbirleri anlatmaktan vazgeçerek bozuk olarak tanımladığı düzeni nasıl değiştireceğini anlattığı anlaşılmaktadır.

Bu seçim bildirgesinin oluşturulması 1965 seçimleriyle birlikte başlamış olan ortanın solu hareketinin 1969 yılına gelene kadar geçirdiği tartışma ortamında yaşadığı gelişimin sonucu olduğu değerlendirilmektedir. (Kili, 1976, s. 247) Bildirgenin ortaya çıkması bilim adamlarının da katkısıyla uzun bir çalışma dönemi sonrasını işaret etmektedir.

Bildirgenin toplam 17 ana başlık altında ifadesini bulduğu görülürken seçim öncesi dönemde her bölümün ayrı bir broşür halinde dağıtıldığı ve seçime girerken toplanıp kitap haline getirildiği anlaşılmaktadır. CHP tüm bölümlerin bir araya gelmesiyle oluşan bütünün bir kalkınma modeli olduğunu iddia etmektedir. (CHP, 1969, s. III) Bu bölümlere bakıldığında CHP'nin daha önceki seçim bildirelerinde değinmediği kadar geniş bir alanda fikir beyan ettiği ve çözüm sunduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç kısmına bakıldığında bildirgenin bilimsel, halkçı ve toplumun gerçeklerine dayanan bir program olduğu ve bu anlamıyla ulusaldır denildiği görülmektedir. Programın demokratik bir kalkınma modeli olduğu iddiasının bir adım öteye taşınarak az gelişmiş ülkeler veya gelişmekte olan ülkeler içinde demokratik sınırlar içerisinde kalarak bir çözüm sunduğunu söylemektedir. (CHP, 1969, s. 133) Programın evrensel yönünün

desteklenmesi için kurtuluş savaşının bağımsızlık savaşı veren diğer ülkelere vermiş olduğu ilham ile bir benzetme yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu bakımdan CHP'nin seçim öncesi bildirgesiyle seçime girerken duyduğu özgüven anlamlandırılabilir.

Seçimlere giderken propaganda açısından iki farklı davranışın ortaya çıktığı görülmektedir. İnönü ve muhafazakâr kanat radikal bir dil kullanmaktan kaçınarak daha ılımlı söylemler içerisindeyken Ecevit ve taraftarları ise daha keskin bir tavır almışlardır. (Ayata, 2010, s. 84) Genel olarak İnönü stratejik olarak çatışmalardan kaçınma yolunu seçmişti. Söylemlerinde sosyoekonomik reformlardan bahsederken ilerici tabirini kullanmamaya özen gösterdiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte tartışmayı kabul etmediği konuların başında Atatürk, din ve laiklik konuları geliyordu. Oysaki Ecevit'in "*toprak işleyenin, su kullananın*" sloganıyla oldukça radikal sözler verdiği görülmektedir. Son derece iddialı olan bu slogan geniş bir kesim tarafından kişisel mülkiyet hakkının karşısında duran bir tehlike olarak yorumlanmaktadır. Buna ek olarak Ecevit Atatürk devrimlerine eleştiri getiriyor, devrimlerin yeterince radikal olmadığını söylerken halka da inemediğini iddia ediyordu. (Ecevit, 2017, s. 13-16) Söylemlerden bir diğeri inanç özgürlüğüyle alakalı olarak insanların inançlarını açık olarak uygulamaya sokabilmeleri idi bu söylemin laiklikle direkt olarak çatıştığı algısının geniş bir kitlede oluştuğu görülmektedir. (Ayata, 2010, s. 84) Seçim propagandaları esnasında yaşanan bu ayrılıkların seçim sonrasında parti içi yeni çatışmalara sebebiyet vereceğini söylemek çok yanlış olmayacaktır.

CHP seçimlere ciddi bir hazırlıkla giderken parti söylemini mevcut düzenin bozukluğu üzerinden kurgulayıp anayasanın öngördüğü sosyal devlet ilkeleri temelinde yeni bir düzen kurma vaadiyle gittiği görülmektedir. Her ne kadar uzunca bir süre parti kurullarında ve örgütte ortanın solu tartışılmış ve hedefleri belli olan ideolojik bir

düzeleme oturtulmuş olsa da parti ileri gelenleri arasında bir ayrışmanın da olduğu aşikardır. İsmet İnönü'nün liderliğinde toparlanan bir muhafazakârlar grubu değişimi kabul etmekle birlikte sınırları çizilmiş bir değişime açık oldukları değerlendirilebilir. Öte taraftan Ecevit'in önderliğinde oluşan grubunsa değişime daha geniş bir perspektiften baktığı ve Atatürk devrimleri de dahil olmak üzere her konuda değişim için cesursa davrandığı anlaşılmaktadır.

Seçim kampanyası süresince CHP ileri gelenlerinin bildirmede yazan hususları halka anlatmaya çalıştıkları görülmektedir. Kampanya esnasında İsmet İnönü'nü yurt gezisine çıkmamış ve sadece radyo konuşmalarıyla kampanyaya destek vermiştir. (Bila, 1999, s. 236)

Yapılan tüm çalışmalara ve hazırlanan dokümanlara rağmen CHP'nin 1965 seçimlerine göre almış olduğu oyda bir düşüş görülmektedir. (Tablo 10) 1965 seçimlerinde %28,70 oranında oy aldığı görülen CHP'nin (Tablo 9) bu seçimlerde %27,40 oranında kalmıştır. Bununla birlikte seçim sisteminde yapılan değişikliklerle milli bakiye sisteminin kaldırılması, daha az oy almasına karşın meclisteki sandalye sayısında bir artışa sebebiyet vermiştir. İlk bakışta oransal olarak bir geri gidiş görünse de %6'nin üzerinde bir kayıp yaşayan AP ile kıyaslandığında bu oran çok düşük kabul edilebilir. Üstelik 1967 de gerçekleşen ayrılıklar nedeniyle bir bölünme yaşayan ve içerisinden yeni parti daha çıkartan CHP'nin bu kaybı önemsiz olarak bile değerlendirilebilir. AP ise seçim sisteminin avantajı nedeniyle 256 milletvekili çıkartmayı başararak tek başına hükümet kurabilecek sayıya ulaşmıştır. Bu durum şüphesiz CHP için bir başarısızlık olarak görülecek ve daha önce ortaya koyulan parti içi devrimci-muhafazakâr çekişmesini ortanın solunun sınırları üzerinden tartışmaya açacaktır.

12 Ekim 1969 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları

Seçim Sistemi: dHondt

Partiler	Aldığı Oy	Milletvekili Sayısı	Oranı (%)
AP	4.229.712	256	46,6
CHP	2.487.006	143	27,4
GP	597.818	15	6,6
BP	254.695	8	2,8
MP	292.961	6	3,2
YTP	197.929	6	2,2
TİP	243.631	2	2,7
MHP	275.091	1	3
Bağımsız	511.023	13	5,6

(Tablo 10) (<http://www.ysk.gov.tr>, tarih yok)

Seçim sonuçlarının beklentilerin çok uzağında kalması nedeniyle başlayan eleştiriler düzen değişikliği programının önderliğini yapan Ecevit üzerinde yoğunlaşmıştır. Ecevit'in Atatürk devrimleri üzerine getirmiş olduğu eleştiri üzerinden yürüyen parti içi muhalefetin söylemi Atatürk ve İnönü'yü reddederek devrimci olunmaz saldırısı altına girmiştir. Buna karşılık sözlerinin arkasında olduğunu tekrarlayan Ecevit Atatürk'ün ömrünün altyapı devrimlerini tamamlamaya yetmediğini eğer ömrü yetseydi yapmış olduğu devrimlerden daha ileri devrimler yapacağını söylerken Atatürk'ün yapamadığı alt yapı devrimlerini kendilerinin yapacağını söylemektedir. (Turan, 2002, s. 177)

Tartışmaların şiddetlenmesi üzerine gerilen ortamın normale dönmesi için parti kurultayının 4 ay daha erkene alınarak yapılması planlanmıştır. Bunun üzerine 3 Temmuz 1970 yılında toplanan 20. Olağan kurultayın açılış konuşmasında İsmet İnönü'nün 1960 sonrasında ortaya çıktığı görülen ekonomik ve sosyal sorunlardan bahsettikten sonra Ecevit ve karşıtlarının daha sakin olmalarını sağlayacak bir lisanla kurultayın gürültüsüz bir şekilde tamamlanmasını istediği görülmektedir. İki tarafında beklentilerini

karşılacak bir denge politikası götüğü görülen İnönü'nün Parti merkezi ile meclis grubunun arasındaki fikir ayrılıklarını yönetim ve denetim mekanizmalarının iki ayrı görüşün elinde olması önerisiyle gidermeye çalıştığı görülmektedir. İnönü'nün bu çabalarına rağmen karşılıklı laf atmaların görüldüğü kurultayda Ecevit kendisine yönelen eleştirilere yanıt verirken “*Kadro değişikliği olmuştur. Bu kadro değişikliğini siz yapıyorsunuz. Tükenenler kendi kendilerini tasfiye ediyorlar!*” şeklinde konuştuğu görülmektedir. Bu konuşmaya bakarak kadrolardaki değişimin devam ettiğini ve ortanın solu mücadelesinde yeni tasfiyelerin olacağını söylemek çok da yanlış olmayacaktır. Kurultayda yarışan iki listeden Ecevit'in listesi ezici bir çoğunlukla seçilirken, Ecevit yeniden genel sekreter olmuştur.

3.6. 12 Mart 1971 Muhtırası ve CHP Dönüşümü

1971 yılının hemen başlarında hükümette olan AP'nin ülke içerisinde yaşanan karışıklıklar ve dışarıdan gelen baskılar karşısında zor günler geçirdiği görülmektedir. 1961 anayasasının sağlamış olduğu fikri özgürlükler neticesinde son 10 yılda TİP'in mecliste temsil ediliyor olması güçlenen sendikal hareketler, meydanlarda ve özellikle üniversitelerde görülen şiddet temelli olaylar ülke içerisindeki karışıklığın nedenleriyken Amerika'nın haşhaş üretimi üzerinden yaratmış olduğu baskılarda hükümetin rahat hareket etmesini engellediği görülmektedir. (Ertem, 2018, s. 1-2) Bu gelişmeler yaşanırken ordu içerisinde tam bir fikir birliği olmamasına rağmen komuta kademesinde bir huzursuzluk olduğu anlaşılmaktadır. Darbe konusunda fikir birliğine varamayan ordunun 12 Mart 1971 tarihinde bir muhtıra ile sivil yönetime müdahale etmiştir. Genel kurmay başkanı ve kuvvet komutanlarının imzasıyla yayınlanan 3 maddelik kısa bir muhtırayla AP hükümeti istifaya davet edilmiş ve eğer istifa gerçekleşmezse darbe yapılacağı ilan edilmiştir.

Özetle muhtıranın içeriği ülkenin geleceğinin tehdit altında olduğunu, icraat ve davranışlarıyla mevcut hükümetle birlikte meclisin ülkede karışıklığa sebebiyet verdiğini, bu idarenin bu durumu düzeltme ihtimali olmadığının halk tarafından düşünüldüğünü söylemiştir. Çağdaş uygarlık seviyesine ulaşılabilmesi için gerekli olan reformların yapılamadığının ve yapılmasının mümkün görülmediğinin de muhtıraya gerekçe yaptığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte ordunun talebinin partiler üstü bir hükümetin kurulması ve bu partiler üstü hükümet sayesinde mevcut kargaşanın giderilebileceği, anayasada işaret edilen reformların yapılarak ülkenin tekrar huzur ve güven ortamına ulaştırabileceği açıklanmıştır. (Hürriyet Gazetesi, 1971) Ordu taleplerinin karşılanmaması durumunda anayasadan kaynaklanan görevini kullanacağını ve idareyi ele alacağını söyleyerek bildiriye bitirmiştir.

1960 darbesinden farklı olarak ordunun siyasi partilerin faaliyetlerine son vermediği ve meclisi kapatmadığı görülmektedir. Muhtıranın direk hükümete yapıldığı ve meclisteki siyasi partilerin temsilcilerinden oluşmayan bir hükümet kurulmasını istediği anlaşılmıştır.

Muhtıranın yayınlanmasıyla birlikte AP hükümeti bakanlar kurulunu hızlıca toplantıya çağırarak, muhtırayı tartışarak hükümetin istifası kararlaştırılmıştır. Aynı gün Başbakan Süleyman Demirel tarafından bir istifa mektubu Cumhurbaşkanına gönderilerek hükümetin istifa ettiği bildirilmiştir. Demirel istifa mektubunda kuvvet komutanları tarafından yapılan bu müdahalenin demokrasi ve hukuk devleti anlayışıyla bağdaşmadığını bu nedenle hükümetin istifa ettiğini söylediği görülmektedir. (Cumhuriyet Gazetesi, 1971)

Muhtırayla birlikte gelişen olaylar CHP içerisinde ciddi ayrılıklara ve kırılmalara sebebiyet verdiği görülmektedir. Genel sekreter Bülent Ecevit ve Genel Başkan İsmet İnönü'nün muhtıraya yaklaşımları taban tabana zıt bir merkezden hareket ettiği anlaşılmaktadır. İnönü'nün darbeye karşı durmadığını hatta destekler bir tavır aldığını basına yaptığı açıklamalardan belli olmaktadır. İnönü hükümetin istifasını demokratik bir durum olarak izah ederken, zamana ihtiyaç olduğunu ve işleyen sürecin de demokratik bir süreç olduğunu söylemiştir. (Cumhuriyet Gazetesi, 1971) 19 Mart'ta basında yayınlanan açıklamasında memleketin içerisinde bulunduğu durumu çözmek için herkesin elini taşın altına koyması gerektiğini söyleyen İnönü'nün kurulacak hükümete bakan verme niyetinde olduğu anlaşılmaktadır. (Milliyet Gazetesi, 1971)

İsmet İnönü'nün muhtıra yanlısı tavrı karşısında Ecevit tutumunu gittikçe sertleştirdiği görülmektedir. Meclis grubunda müzakeresiz bir toplantı düzenlenerek İsmet İnönü kabineye bakan vereceğini açıklamıştır. Genel Başkanın konuşmasından sonra yapılan oylamada 45 ret oyuna karşılık 100 oyla kabineye bakan verilmesi kabul edilmiştir. (Milliyet Gazetesi, 1971, s. 1) Bu kararın çıkmasının hemen akabinde Ecevit'in Genel sekreterlik görevinden istifa ettiği görülmektedir. Ecevit istifa sonrası basına yaptığı açıklamada; *“Hükümete katılmama kararı alınabilseydi bazı şeyler kurtarılabilirdi. Sayın Genel Başkan böyle düşünmüyor. Ona rağmen onunla karşı karşıya partiyi yönetemem.”* (Milliyet Gazetesi, 1971, s. 1) Muhtıra karşısında İnönü – Ecevit ayrışması genel sekreterin istifasıyla sonuçlanmıştır. Ecevit'le birlikte yürütme kurulu üyesi 15 kişinin de istifalarını verdiği görülmektedir.

Ecevit'in inancına göre muhtıra hükümete verilmemişti. Muhtırayı kendisine ve ortanın solunun yükselişine karşı yapılmış bir müdahale olarak görmüştür.

“Ortanın Solu hareketinin ve benim demokrasi kuralları içerisinde yenilmeyeceğimiz anlaşılmıştır. Demokratik kurallar dışına çıkılarak yenilgimiz sağlanmıştır.” (Milliyet Gazetesi, 1971, s. 1)

İsmet İnönü ise Ecevit’in konuyu abarttığı düşüncesini taşıdığı anlaşılmaktadır. Ortanın solunun Ecevit yokken kendisinin ortaya attığını söyleyen İnönü gelişmelerin ortanın soluna müdahale olduğunu söylemeyi mübalağa olarak nitelendirmektedir. (Milliyet Gazetesi, 1971, s. 1) İstifalar nedeniyle boşalan parti yönetim kuruluyla ilgili de konuşan Genel Başkan’ın iki gün içerisinde yeni bir düzen kuracağını söylediği görülmektedir.

Ecevit’in muhtıraya karşı sergilemiş olduğu duruş ve parti yönetiminde kendisiyle aynı fikirde olan kişilerin sayısının azımsanmayacak kadar çok oluşu parti içerisindeki iktidar mücadelesinin ilerleyen dönemde Ecevit’i genel başkanlığa taşıyabilecek bir durum alacağının izlerini taşımaktadır.

CHP de bu gelişmeler yaşanırken muhtıranın hedefinin ülkede kendine geniş bir alan bulan Sol akımlara karşı yapıldığı açıkça belli olmuştur. Askeri yönetim tarafından yapılan baskılar artmış birçok sol görüşlü yazar ve aydının tutuklandığı görülmüştür. (Ertem, 2018, s. 5) TİP in kapatılması ve Sol görüşlü olan derneklerin faaliyetlerinin engellenmesiyle birlikte açığa çıkanlar Ecevit’in özendirmesiyle CHP ye üye ya da delege yapılmıştır.

Muhtıra üzerinden ayrışan İnönü ve Ecevit tartışması partinin il ve ilçe kurultaylarında da Ecevit ve İnönü taraftarlarının mücadelesi halini aldığı İsmet İnönü’nün Şubat 1972 de CHP Ortak Grup toplantısında yaptığı konuşmadan anlaşılmaktadır. (Turan İ. , 2004)

Bu konuşmada İsmet İnönü şöyle demektedir:

“Biliyorsunuz ki son günlerde yakın ve uzak dostlar tarafından üzerine dikkat çekilmek istenilen başlıca olay, çeşitli bölgelerdeki CHP kongrelerinde kendilerine “Ecevitçi” diyen veya denilen partililerin kazandıkları muvaffakiyetlerdir. Bu dikkat çekme gayreti, tabiatıyla, CHP içindeki ihtilâf ve onun muhtemel sonuçları hakkında türlü tefsirler uyandırmaktadır.”

İsmet İnönü’ye gelen bilgilerin Ecevit taraftarlarının kongrelerde başarı sağladığı yolunda olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumun parti içerisinde tüm kongrelerde aynı başarının alınabilmesi olarak yorumlandığı ve olağan kongreye kadar tamamlanacak olan yeni delegasyonun Ecevit etrafında toplanacağı kanısını yarattığı düşünülebilir. Bu nedenle de olağan kongreye gidilmeden olağan üstü bir kongreyle tarih erkene çekilerek eski delegasyonla İnönü’nün Ecevit ve arkadaşlarını partiden tasfiye etmek istediği görülmektedir.

Parti içerisindeki bu mücadele sonucunda Kemal Satır tarafından olağan üstü kongre için imza toplanmış ve bu imzalar kongre kararı alınmak üzere İsmet İnönü’ye 16 Nisan 1972 günü teslim edilmiştir. Bu hareket basında da bir tasfiye planı olarak yer almıştır. (Son Havadis, 1972, s. 1)

İsmet İnönü Olağan üstü kurultay talebini içeren dilekçeyi kabulünden sonra bu talebi parti meclisine taşıdığı görülmektedir. Parti meclisinde olağan üstü kurultay hakkında konuşması esnasında talebi yapan grup yanlısı bir tavır sergilediği görülürken Ecevit ve taraftarlarının da muhalifi olduğunu açıkça belli ettiği değerlendirilmektedir. (Ertem, 2018, s. 8) Ecevit taraftarlarının olağan üstü kurultayın tarihi ve oy kullanacak delegasyonla ilgili yapmış olduğu itirazları dikkate almayan İnönü kurultay tarihini 5 Mayıs 1972 olarak açıklamıştır.

3.7. Olağanüstü Kurultay ve Ecevit'in Genel Başkan Olması

Kurultay gününün ülkede olağan üstü olayların olduğu bir zamana denk geldiği görülmektedir. 5 gün öncesinde Kızıldere de baskın gerçekleşmiş, bir uçak kaçırma olayı olmuş, 4 Mayıs günü Jandarma Genel Komutanına suikast düzenlenmişti. Ayrıca 6 Mayıs sabaha karşı Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan ve Yusuf Aslan idam edilmişlerdir. (Yeni İstanbul Gazetesi, 1972, s. 1) Ordu bu gelişmeler üzerine teyakkuz haline geçmiş ve Ankara için sokağa çıkma yasağının saatlerini uzatmıştı. Tüm hadiseler içerisinde kongre için parti delegelerinin salonda toplanmaya başladığı anda Genel Başkanın kalp krizi geçirdiği ve kurultayın ertesi günü yapılacağı haberleri delegelere verilmiştir. İsmet İnönü'nün hastalanmasıyla ilgili olarak bir gazetenin kurultay sabahı eski bir fotoğrafla birlikte sanki ölüm döşeğindeymiş gibi haber yapması kurultayın kazanılmasıyla ilgili her yolun deneneceğini düşündürdüğü anlaşılmaktadır. (Bila, 1999, s. 262-263) 6 Mayıs'ta bir doktor ve hemşirenin eşliğinde İnönü'nün salona gelmesiyle kurultay başlamıştır. Daha önceki kurultaylarda olduğu gibi Divan Başkanlığı seçimi taraflar arasındaki güç dengesini ortaya koyduğu anlaşılmaktadır. Divan başkanlığını her ne kadar Ecevit taraftarları kazanmış olsa da ortaya çıkan sayılar kesin bir zafer alınması için yeterli görünmemektedir.

Divan başkanı seçiminden sonra ilk kavganın oy kullanacak delegasyonun kimler olacağıyla ilgili verildiği görülmektedir. İsmet İnönü 20. Kurultayda oluşan delegasyonla olağan üstü kurultaya gitmek isterken Ecevit taraftarlarının buna itiraz ettikleri ve yenilenen delegasyonun kurultayı oluşturması gerektiğini söylediği görülmektedir. Bununla ilgili olarak verilmiş olan bir önerge İsmet İnönü'nün kurultayı dağıtma ve partiyi kapatma tehdidi nedeniyle işleme alınmamış ve 20.kurultayın delegasyonuyla olağan üstü kurultayın yapılma kararı alınmıştır. (Kili, 1976, s. 316) Kurultay açılış

konusmasında İsmet İnönü bir değerlendirme yaparak ortanın solu, 1965 seçimi sonrasında yaşananlarla ilgili süreci kendi penceresinden ortaya koymuştur. Konuşma içerisinde yer yer Ecevit'in hizip yarattığını söyleyerek parti meclisinin kendisiyle uyum içerisinde çalışmadığını anlattığı görülmektedir. (Turan İ. , 2004) İsmet İnönü bu konuşmasıyla açıkça kurultaydan Ecevit'in tasfiyesini istediği anlaşılmaktadır.

İsmet İnönü'nün Parti açısında gelecek tehlikesi olarak gördüğü Ecevit için kurultaydan tasfiye talebine karşılık Ecevit konuyu sorunun farklı olduğu noktasına getirip partinin öncelikli sorununun "*hukukla mı yoksa buyrukla mı?*" yönetilmek olduğunu söylemiştir. Daha sonra tarihe geçen "*Demokratik bir partinin kanunlara saygılı özgür bireyleri mi olacağız, yoksa kapı kulları mı olacağız?*" sorusunu sorduğu görülmektedir. (Kili, 1976, s. 320-321)

Ecevit'in konuşmasının ardından İsmet İnönü tekrar söz almış ve kurultayda çıkacak olan kararı sakince bekleyeceğini söylerken Parti meclisi ve merkez yönetim kurulunun kesinlikle değişmesi gerektiği tekrarlamıştır. Kısa bir konuşma yaptığı görülen İnönü'nün kurultayın aksi yönde karar alması durumunda hata yapacağını ve Ecevit'in kazanmasıyla sonuçlanacak bir oylamanın bunalımı arttıracığını söylemiştir. (Turan İ. , 2004)

Tamamlanan konuşmalar neticesinde kurultayın son günü oylamalara geçildiği görülmektedir. Yapılan oylama neticesinde 507 oya karşılık 709 oy alan Ecevit'in parti meclisi İnönü karşısında kesin bir zafer kazandığı anlaşılmaktadır. (Bila, 1999, s. 266)

Bu sonuca bakarak aslında İsmet İnönü'nün kurultay boyunca yapmış olduğu söylemler ve takınmış olduğu tavır neticesinde Genel Başkanlığı kaybettiği değerlendirilebilir. Kurultay İsmet İnönü'ye rağmen Ecevit yanlısı tavır takınmıştır.

Ertesi gün 8 Mayıs 1972 de İsmet İnönü CHP Merkez Yönetim Kuruluna Genel Başkanlıktan çekildiğini bildiren yazısını ulaştırırken tüzüğün 28. maddesinin işletilmesini istemiştir. (Turan İ. , 2004)

İsmet İnönü'nün istifasıyla birlikte boşalan Genel Başkanlık koltuğuna seçim yapılması adına 14 Mayıs 1972'de kurultayın tekrar toplandığı görülmektedir. Yapılan bu kurultayda İsmet İnönü aday olmamış ve kurultaya katılmamıştır. Kurultaya tek aday olarak giren Bülent Ecevit 826 oy alarak CHP'nin 3. Genel Başkanı seçilmiştir. (Cumhuriyet Gazetesi, 1972, s. 1)

Genel Başkan olarak seçilen Ecevit yapmış olduğu açıklamalarda CHP'nin faşizm ve komünizmi önleyecek düzeni kuracağını ve sömürü ve yoksulluğu ortadan kaldıracak bir düzen gerçekleştireceklerini söylediği görülmektedir. (Cumhuriyet Gazetesi, 1972, s. 1)

Ecevit'in genel başkan seçilmesiyle birlikte CHP Atatürk ve İsmet İnönü'den sonra kurtuluş savaşı kahramanı olmayan bir politikacı tarafından yönetilecektir. Şüphesiz bu yeni dönem partinin geleceği açısından önem teşkil etmektedir. Ortanın solu söylemi ile yaşanan değişimle birlikte parti içerisinde ortanın solunun devletçi yorumuyla halkçı yorumu arasında geçen mücadelenin Ecevit'in temsil ettiği halkçı yorum tarafından kazanılmasının bu önemi daha da arttırdığı değerlendirilebilir.

3.8. Ortanın Solundan Demokratik Sola 1973 Seçimleri

Bülent Ecevit'in Genel Başkan olmasından kısa bir süre sonra ortanın solu tanımlamasının yerini "*Demokratik Sol*" kavramının aldığı görülmektedir. Her iki tanımlamanın da manasının sosyal demokrasi olduğunu söylemek çok yanlış olmayacaktır. (Ayata, 2010, s. 87-88) Partinin 21. Kurultayında yapılan değişikliklerden en göze çarpanının, halkçılık tanımlamasında yapılan değişiklik olduğu görülmektedir.

Daha öncesinde sınıfsız bir toplum iddiasında olan partinin, halkçılık anlayışı sınıfların varlığını kabul etmiş, sosyal adaletin tesis edilememesi problemini sınıflar arasında bulunan eşitsizliklerin doğurduğunu söylemiştir.

Parti içi çekişmelerden uzak geçen 21. Kurultayda CHP yönetim kadrolarını yenilemiş kurultay sonrası yayınlamış olduğu bildirgeyle ülke sorunlarına farklı bir pencereden baktığını göstermiştir. (Bila, 1999, s. 274-275) Bildirgede özetle şöyle denilmektedir. Halka rağmen halk için devrim yapmaya inanların artık CHP de yeri yoktur. CHP devrimi halkla birlikte yapacaktır. Devrime bakışları halkçılığın bu çeşit bir yorumuna dayanmayanlar bürokratik devrimcilerdir ve bugünün CHP'sine yabancı kalmaktadırlar. Kurultayda yapılan bu anlayış değişikliği ve gösterilen kesin tavır partiden istifaları da beraberinde getirmiştir.

Ecevit'le birlikte siyasi hayatımıza girdiği görülen Demokratik Sol kavramı iki açıdan özgün olarak değerlendirilebilir. Küçük mülkiyet üzerinde durması ve köycülüğe önem vermesidir. Ecevit'in "*Demokratik Sol*" düzeninde tek nihai hedefinin topraksız köylülerin küçük ölçekli toprak sahibi olması üzerine kurulu olmadığı anlaşılmaktadır. Sanayi kesiminde de mülkiyetin tabana yayılması hedeflerden biri olarak görülmektedir. Her iki alanda mülkiyetin tabana yayılması sağlanırken diğer yandan kooperatifçilik ve örgütlülük geliştirilecektir. (Alper, 2014, s. 206-207) Örneklendirmek gerekirse ülke genelinde toprağı olmayan tüm köylülerin toprak sahibi olması sağlanacak, devamında ortaya çıkabilecek verimsizlik problemlerinin giderilebilmesi içinse örgütlenme teşvik edilecek ve kurulacak kooperatifler sayesinde verimli olacaklardır. Kooperatifler köylünün üzerinde bulunan iki baskının ortadan kalkmasını sağlayacaktır. Bunlardan biri yapılan üretimin doğrudan tüketiciye ulaştırılarak aracılardan ortadan kaldırılması ve karlılığın üreticiye yansması, diğeryse köylünün ihtiyacı olan finansmanı kooperatifler

aracıyla düşük maliyetle sağlayarak tefecilerin ellerinden kurtarılmalardır. Sanayi örneğinde tabana yayılmanın “*Halk Sektörü*” nün inşa edilmesiyle sağlanacağı anlaşılmaktadır. Küçük işletmeler için hızlı kapitalistleşmelerin sonucu olarak ortadan kalkma tehlikesinin önüne geçileceği görülmektedir. Bu tip işletmelerin ihtiyaç duydukları eğitim, teknik bilgi ve finansman imkanları sağlayarak birleşmeleri teşvik edilecek, ortak sermaye yapıları oluşturularak büyümeleri sağlanacaktır. Mevcut fabrikalar da ise teşvik programları oluşturularak hisselerinin sermayeleri ölçüsünde çalışanlara dağıtılmaları sağlanacak, buradan elde edilecek yeni sermaye ile farklı sanayi yatırımlarına imkân bulunacaktır. Kendi çalıştıkları işyerine aynı zamanda ortak olan işçiler de artan motivasyonla sanayide verimliliği artırarak çalışanların mutlu olmasını sağlayacaktır.

Demokratik sol kavramıyla birlikte CHP programına giren yukarıdaki çözüm önerileri 1973 seçimleri için hazırlanan “Ak Günlere” isimli seçim bildirgesinde de yer almaktadır. (CHP, 1973) Ak günlere seçim bildirgesinin kapsamının anlatıldığı giriş bölümünde 1969 seçimleri için yayınlanmış olan düzen değişikliği programının, bu bildirge içinde daha da genişletilerek ve sonrasında çıkan sorunlara da çözüm üretecek şekilde düzenlendiği anlatılmaktadır. (CHP, 1973, s. 7)

Büyük tartışmalar ve hizipleşmeler sonucunda 1973 seçimlerine lider değişikliği ile giden CHP'nin seçim bildirgesinde göze çarpan en önemli değişikliklerden biri de sunuş kısmında ortaya koymaya çalıştığı yeni görüntüsü olarak değerlendirilebilir.

Cumhuriyet Halk Partisinin görevinin Atatürk ilkeleri doğrultusunda ülkeyi çağdaş uygarlık seviyesinin üzerine çıkartmak olduğu tanımlaması yapılarak bunun sağlanabilmesi için çağın gereklerine uygun olarak partinin kendi içerisinde de devrim

yapması gerekliliğini anlattığı görülmektedir. Bu gerekliliğin dayandırıldığı nokta toplumun zaman içerisinde ihtiyaç ve beklentilerinin değiştiği ve bu değişiklik doğrultusunda da partinin kendini yenilemesi gerektiğidir. Bu yenilemeyi yapamayan partilerin yok olup gittiği fakat CHP'nin kendi içerisinde yapmış olduğu yenilemeler sayesinde hala ayakta olduğunun altı çizilmektedir. (CHP, 1973, s. 3-4) Kendini yenilemeyi başaran CHP'nin 50 yaşında olmasına karşın genç bir parti olduğu bu vesileyle söylenmektedir. Sunuş kısmında dikkat çekici olduğu düşünülebilecek bir başka vurguysa “*Devlete de servete de kul olmayacaktır*” şeklinde geçmektedir. Gücünü halktan alacağını söyleyen bildirge halkın üzerinde herhangi bir güç olmayacağını taahhüt etmektedir. Bunu başarabilmek üzere yenilediğinin tekrar vurgusu yapılırken halkın desteğini alarak düzen değişikliğini yapacağını söylemektedir.

Yeni seçim bildirgesine bakıldığında bir önceki seçim bildirgesinin genişletilmiş hali olması sebebiyle 1969 seçimlerinden farklı olarak partinin yeni bir parti imajı çizmeye çalıştığı söylenebilir. Söylem bir önceki seçimle hemen hemen aynı olmakla birlikte partinin kadroları en önemlisi de lideri değişmiştir. Sunuş kısmında da anlaşılacağı gibi Ecevit CHP içerisinde yaşanan değişimle birlikte partinin kazanmış olduğu dinamizmi halka yansıtarak seçimden sonuç almaya çalışmaktadır denilebilir.

Parti kadrolarındaki değişikliğin 2 Eylül 1973 tarihinde yapılan ön seçimle sağlandığı görülmektedir. Bu ön seçim sonucunda milletvekili adaylarının %67'si yenilenmiştir. Ön seçimle sağlanan yenilenmenin aynı zamanda kadroların gençleşmesini de sağladığı anlaşılmaktadır. (Bila, 1999, s. 281-282)

CHP 14 Ekim 1973 yılında yapılacak olan genel seçimlerin sonuçlarında kendi içerisinde yaşamış olduğu devrimin etkilerini test ederken, bu devrimin halk üzerinde yaratacağı olumlu ya da olumsuz sonuçları da göreceği düşünülebilir.

Seçimlere toplamda 7 siyasi parti katılmıştır. CHP ‘nin birinci parti olarak çıktığı seçimlerde %33’ün üzerinde oy aldığı görülmektedir. (Tablo 11) AP ise bir önceki seçimlere göre ciddi bir oy kaybına uğramış ve %30’un altında oy almıştır. Bu sonuçlara göre her ne kadar CHP 1. Parti olarak seçimlerden çıkmış olsa da 185 milletvekili ile tek başına hükümeti kuracak çoğunluğu elde edemediği görülmektedir.

14 Ekim 1973 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları

Seçim Sistemi: dHondt

Partiler	Aldığı Oy	Milletvekili Sayısı	Oranı (%)
CHP	3.570.583	185	33,3
AP	3.197.897	149	29,8
MSP	1.265.771	48	11,8
Demokratik Parti	1.275.502	45	11,9
CGP	564.343	13	5,3
TBP	121.759	1	1,1
MHP	362.208	3	3,4
Bağımsız	303.218	6	2,8

(Tablo 11) (<http://www.ysk.gov.tr>, tarih yok)

CHP içerisindeki değişimin akabinde girilen seçimlerde partinin istifalar nedeniyle kan kaybetmesi ve daha da önemlisi 34 yıllık lideri olan İsmet İnönü den yoksun olarak katılmasının halkın tercihleri üzerinde negatif bir etki yaratmadığı düşünülebilir. Her ne

kadar oy oranı bir önceki seçimlere göre ciddi bir yükseliş göstermemiş olsa da mevcut durum bir başarı olarak değerlendirilebilir.

CHP'nin 1973 seçim başarısı sonraki yıllarda Ortanın Solundan Demokratik sola dönüşmüş olan parti ideolojisinin geleceği hakkında olumlu sinyaller vermiştir.

3.9. Demokratik Sol İktidar Deneyimi ve 1977 Seçimleri

12 Mart rejimi için de bir sürpriz olduğu değerlendirilen seçim sonuçlarına göre CHP'nin iktidar olabilmesi için koalisyon yapması gerektiği açıkça görülmektedir. Cumhurbaşkanı tarafından görevlendirilen Ecevit, ilk hükümet kurma girişiminde başarılı olamasa da AP lideri Süleyman Demirel'inde başarı sağlayamaması üzerine ikinci girişiminde MSP ile anlaşarak hükümeti kurmayı başarmıştır. (Schick & Tonak, 2013, s. 590)

Bu koalisyonda dikkat çeken husus MSP'nin, Ecevit'in tanımlamış olduğu siyasi yelpazenin en sağında bir söyleme ve duruşa sahip olmasıdır. Bu açıdan bakıldığında kendisini Demokratik Solda tanımlayan bir partinin daha önceki tariflerine bakarak kendisiyle taban tabana zıt bir görüşle ortaklık kurduğu anlaşılmaktadır.

Hükümetin seçimlerden ancak 3 ay sonra kurulabildiği anlaşılmaktadır. (Tercüman Gazetesi, 1974, s. 1) 7 Şubat 1974 Perşembe günü mecliste yapılan güven oylamasında CHP-MSP koalisyonunun 235 kabul ve 136 ret oy alarak göreve başladığı görülmektedir.

Hükümetin güven oyu almasından sonra Ecevit'in yaptığı konuşmada “*var gücümüzle çalışmayı görevlerin en şerefli sayacağız*” açıklamasını yaptığı görülmektedir. (Cumhuriyet Gazetesi, 1974, s. 1)

Koalisyon hükümeti kurulurken CHP 17 bakanlıkla temsil edilirken MSP tarafına ise 7 bakanlık verilmiştir. CHP'nin seçim bildirgesinde de yer alan “*Halk Sektörü*” fikrini

hayata geçirebilmek için daha öncesinde zaten kurulmuş olan köy işleri bakanlığının ismine kooperatifler eklentisi getirildiği görülmektedir. Aynı şekilde tarım bakanlığının ismine de gıda ve hayvancılık ibaresi eklenmiştir. (Aydın & Taşkın, 2016, s. 256) CHP bakanlıkların ismini değiştirmekle kalmamış ilgili dairelerin ve genel müdürlüklerinde kurulmasını sağlamıştır.

Hükümete gelir gelmez yapmış olduğu bu hamlelerle CHP'nin seçim öncesi sosyal demokrat uygulamalar olarak ilan ettiği projelerini koalisyon ortamının zorluklarına rağmen hayata geçirmeye çalıştığı söylenebilir.

Oldukça farklı siyasi anlayışlara sahip olan iki partinin koalisyonunun toplumda tartışmalara sebebiyet verdiği görülmektedir. Koalisyon ortakları bu tartışmalara cevap olarak ortak paydaları ön plana çıkartmaya çalışmışlardır. İki partinin birleştiği ortak paydalar: Bireylerin temel özgürlüklerine olan inanç, madenler ve petrolün devletleştirilmesi ve büyük kapitalistlerin gücünün kırılması olarak ortaya çıkmıştır.

Koalisyonun kurulmasıyla birlikte açıklanan hükümet programına bakıldığında demokrasi sorunun daha önce hiçbir hükümet programında görülmemiş bir şekilde kapsamlı olarak ele alındığı görülmektedir. (Ahmad, 2010, s. 414) Demokratik sorunlara çözüm vaatleri statükoyu korumak isteyen ve demokrasiyi anarşi ve kargaşayla eş değer gören çevreleri telaşlandırdığı anlaşılmaktadır.

CHP-MSP koalisyonunun ilk işinin siyasi ve adi suçluları da kapsayana bir af çıkartmak olmuştur. Bu koalisyon hükümeti Türk siyasi tarihi açısından sadece sosyal demokrat ideallerin hayata geçirilmesi açısından değil aynı zamanda dış politikada yaşanan gelişmeler açısından da önemli olduğu görülmektedir. (Ayata, 2010, s. 93)

Hükümet ortakları arasında pragmatik yaklaşımlar nedeniyle sürekli bir sürtüşme hali mevcutken CHP kadroları bu durumdan son derece rahatsız olmuştur. İki parti arasındaki ilk çatlağın af kanunu üzerinden çıktığı görülmektedir. MSP nin baskıları nedeniyle 12 Mart döneminde büyük ölçüde solcuların mahkûm edildiği 141 ve 142. Maddeler yapılan af kanunun dışında tutulmuştur. CHP ancak Anayasa Mahkemesine giderek bu maddelerden mahkûm olanlarında aftan yararlanmasını sağlamıştır. (Aydın & Taşkın, 2016, s. 258)

Hükümetinin anlaşmazlıklara rağmen ilerlediği görülürken bu koalisyon döneminde CHP tüzük kurultayını 28 Haziran 1974 de toplayarak “*Demokratik Sol*” kavramının tüzükteki yeriyle ilgili bir değişikliğe gitmiştir. (Saraç, 2016, s. 156) Bu değişikliğe göre “*Demokratik Sol*” Marksizm’den kaynaklanmayan yerli bir kavram olarak değerlendirilmektedir.

Tüzük kurultayında yapılan değişiklikler üzerinden birinci ve ikinci madde şöyle şekillenmiştir. (Turan Ş. , 2002, s. 305-306)

“Cumhuriyet Halk Partisi, programdaki anlamlarıyla cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, laik ve devrimci siyasal bir kuruluştur. Kurucusu ve ebedi başkanı Mustafa Kemal Atatürk'tür . . . Partinin ilkelerini gösteren 'ALTIOK' lu özel bir işareti vardır.”

Bu maddede yapılan değişikliğe göre Atatürk ilkelerinin yorumlanması için referans noktasının parti programı olduğu gösterilmektedir.

İkinci maddeye ise Demokratik Sol kavramının eklendiği görülmektedir.

“İnsan haklarına saygılı, milli, demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti ilkesine bağlı demokratik sol bir parti olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin amacı, ülkenin güvenliğine, ulusun mutluluğuna ve refahına, sosyal adaletin yaygınlaşmasına ve insan kişiliğinin

serbestçe gelişmesine, özgürlükçü parlamenter demokrasi kuralları içinde ve bu rejimi güçlendirecek biçimde hizmet etmektir.”

Yapılan değişiklikler değerlendirildiğinde tüzük kurultayın amacının partinin ideolojisi üzerindeki farklı yorumların ortadan kaldırılması ve bir söylem birliğinin sağlanmasının amaçlandığı düşünülebilir. Partinin ideolojisi için yapılan Ortanın Solu, Sosyal Demokrat gibi tanımlamalar tüzüğe yazılan “Demokratik Sol” kavramıyla bir bütünlüğe ulaştırılmıştır.

CHP kurultaylarla “Demokratik Sol” un ideolojik altyapısını parti tabanı nezdinde geliştirmeye çalışırken bir yandan da koalisyon nedeniyle yaşanan sorunlar hükümetten ayrılma düşüncesini oluşturmaktadır. Tam bu sırada Kıbrıs’ta yaşanan gelişmelerin hükümetin ömrünü uzattığı söylenebilir.

Kıbrıs’ta Yunan subayları tarafından yönlendirilen ulusal muhafız gücü adındaki Rumlar darbe yaparak Makarios’u görevden almışlardır. Yerine Cumhurbaşkanı olarak EOKA’cı olduğu bilinen Sampson’u getirildiği görülmektedir. (Milliyet Gazetesi, 1974, s. 1) Adada olan bu darbeden hemen sonra 20 Temmuz 1974 de garantörlükten doğan haklarını kullanmak üzere Türkiye tarafından Kıbrıs’a asker çıkartıldığı görülmektedir. (Hürriyet Gazetesi, 1974, s. 1)

Kıbrıs hareketinin başarıyla tamamlanmasıyla birlikte Ecevit’in kamuoyundaki sempatisi artmıştır. MSP ile yapmış olduğu koalisyonda yaşadığı sorunlardan bunalan daha da önemlisi hareketin başarısını oya dönüştürmek isteyen Ecevit sağ partilerin bir hükümet kuramayacağını düşünerek istifa etmiştir. (Aydın & Taşkın, 2016, s. 265) Ecevit’in amacının erken seçime giderek tek başına iktidar olabilecek bir çoğunluğu sağlamak olduğu açık olarak ortada durmaktadır. Fakat umulan olmamış AP lideri Süleyman

Demirel Milliyetçi Cephe adı verilen geniş katılımlı koalisyon hükümetini kurmayı başarmıştır.

MC Hükümetinin kurulmasıyla CHP 8,5 ay süren ortak hükümet iktidarından tekrar muhalefete dönmüştür. Muhalefete dönen CHP'nin kurultaylar aracılığıyla Demokratik Sol kavramı parti programına yerleştirdiği anlaşılmaktadır.

1976 yılında Ecevit tarafından partinin program ve tüzüğünde değişiklikler yapmak üzere çalışmaların başlatıldığı görülmektedir. İlk taslağının Ecevit tarafından hazırlandığı anlaşılan “*CHP 1976 Parti Programı*” Atatürk'ün 6 ilkesinin yanında sosyal demokrasinin 3 temel ilkesini de içeren 6 yeni ilkeyi de barındırmıştır. (Kabasakal, 2013, s. 116) Partinin yetkili kurumlarında, illerde ve bölge toplantılarında da tartışılma imkânı bulunan bu yeni program 23. Kurultayda kabul edilmiştir. Aynı kurultayda alınan bir başka önemli kararsa “*Sosyalist Enternasyonal*” e üyelik başvurusu yapma kararı olarak görülmektedir.

“*Cumhuriyet Halk Partisi Demokratik Sol bir Siyasal Partidir*” cümlesiyle başlayan program Demokratik Sol anlayışını halkın gücünden aldığı ve bu anlayışı halkla birlikte halk için geliştirdiğini söylemektedir. (CHP, 1976, s. 5)

Halkla birlikte halk için vurgusu CHP'nin tarihsel algısı açısından önemli olduğu değerlendirilmektedir. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren Devletle iç içe geçmiş bir görüntü sergileyen CHP tepeden inme devrimcilik anlayışını değiştirdiğini ve artık halka daha yakın olacağını ilan ettiği anlaşılmaktadır.

Demokratik Sol anlayışının kurallarını da belirleyen programda eşitlik, özgürlük, dayanışma gibi sosyal demokrasinin evrensel konuları bu kurallar içerisinde

gösterilmiştir. Emegın üstünlüğü, Halkın kendini yönetmesi ve Gelişmenin bütünlüğü ilkeleriyle birlikte evrensel ilkeler tamamlanmıştır.

1976 Programından anlaşılacağı üzere CHP gerçek anlamda bir sosyal demokrat parti olmak adına çok önemli bir gösterge olan sosyal demokrasinin evrensel ilkelerini parti programına taşımıştır.

Programın 6. Bölümünde Demokratik sol düzenin ekonomik ve toplumsal temellerinin anlatıldığı görülmektedir. Gelişmenin köylüden başlayacağını açıklanmasıyla başlayan bu kısımda demokratik solun sanayi kesimde çalışan işçi sınıfından önce köylülüğü öncelendiği anlaşılmaktadır. Ecevit'in demokratik sol anlayışına göre sanayideki kalkınmayı sağlayacak olan itici gücün köylünün kalkınması olduğu anlaşılmaktadır. Bu kalkınmayı sağlamak için kooperatifler kurulması böylelikle de verimliliğin artırılması, köylünün gelir düzeyinin yükseltilerek sanayi mallarına olan talebinin sağlanması amaçlanmaktadır. Bu amaçla da Köykent projesinin programda ayrıntılı olarak anlatıldığı görülmektedir. (CHP, 1976, s. 69-73) Köykent özetle birbirine yakın köylerin belli bir merkezde bir araya getirilerek üretim ve satış aşamalarında kuracakları birlikler vasıtasıyla aracı tüccarları ortadan kaldırarak karlılığın ve verimin artırılmasını ön görüyordu. Köykentler vasıtasıyla devlet yatırımlarını belli noktalara yönlendirerek yatırım maliyetlerini de disiplin altına alabilecektir. Bu anlamda köykent projesi özgün bir proje olarak önümüze çıkmaktadır.

5 Haziran 1977 yılında yapılacak erken seçim öncesi Ecevit'in TRT de yapmış olduğu konuşmada söyledikleri dikkate değerdir. Ecevit Türkiye'nin karanlık bir dönemden geçtiğinden bahsederken bu karanlık dönemi kendi dinamizmi içerisinde kısa sürede aşabileceğini söylemiştir. Bir önceki seçim sloganı olarak kullandığı "Ak günlere"

sloganını bu seçimde de ön plana çıkarttığı ve bu slogan etrafında halkın oylarıyla ak günlere ulaşılacağını söylemiştir. (Ecevit, 2010, s. 117) Konuşmanın devamında sol partiler arasındaki farkları ortaya koyarak Demokratik Solun Komünizm önündeki en büyük engel olduğunu vurgulamıştır.

Demokratik sol ideolojiye Komünizm karşısında bir direnç noktası vurgusu yapan Ecevit partinin ideolojisinin Türk toplumunun kendi dinamiklerinden ve ihtiyaçlarından doğduğunu ve demokratik kurallar içerisinde sosyal adalet amacıyla oluşturulduğunu anlattığı görülmektedir.

Ayrıca Ecevit'in tespitlerine göre sosyal demokrasi sanayileşmesini tamamlamış ülkelerde farklı nedenler ve yöntemlerle uygulanırken Türkiye gibi gelişmekte olan ve sanayisi henüz yeterince oluşmamış bir ülke için yeni ve özgün yöntemler oluşturmak gerekmektedir. (Ecevit, 2010, s. 120) Bu özgün yöntemlerden öne çıkanları devlet fabrikalarında çalışan işçilerin üretime sağladıkları katkıların yanı sıra yönetim ve denetim alanında da etkin hale getirilmeleri ve halk kesiminin yaratılmasıdır. Daha önceki programda halk sektörü olarak anlatılan proje 1976 programında halk kesimi olarak yer almıştır.

CHP 1977 seçimleri için mitinglerde belirlediği slogan "hesap sorma" şeklindedir. CHP MC iktidarından ülkeyi anarşiye sürüklemesi ve ekonomideki kötü gidişin sebebi olduğu için hesap soracaktır. Bülent Ecevit seçim için yoğun bir gezi programı yapmış ve neredeyse ülkeyi karış karış gezmiştir. Yaptığı bu gezilerdeki izlenimlerini şöyle aktarmaktadır. *"Halkın CHP ye yönelen ilgisinin sadece geçici bir merak olmadığı, Türkiye'nin toplumsal koşullarıyla birlikte, CHP'ye bilinçli olarak bağlanan umuttan*

geldiği yolundadır. Ve toplantularımız genellikle bu izlenimi doğrulamaktadır.” Aktaran (Bila, 1999, s. 314)

Ecevit’in izlenimlerini seçim sonuçlarının doğruladığı görülmektedir. 1977 seçimlerinde CHP tarihindeki en yüksek oyu alarak %41’in üzerine çıkmıştır. (Tablo 12)

5 Haziran 1977 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları

Seçim Sistemi: dHondt

Partiler	Aldığı Oy	Milletvekili Sayısı	Oranı (%)
CHP	6.136.171	213	41,4
AP	5.468.202	189	36,9
MSP	1.269.918	24	8,6
MHP	951.544	16	6,4
CGP	277.713	3	1,9
Demokratik Parti	274.484	1	1,8
Bağımsız	370.035	4	2,5

(Tablo 12) Kaynak : (<http://www.ysk.gov.tr>, tarih yok)

Bu seçim sonuçlarına göre CHP’nin tek başına iktidar olabilecek çoğunluğu elde edememesine rağmen geniş halk kitleleri tarafından politikalarının ve söylemlerinin kabul gördüğü ve CHP nezdinde Demokratik Sol ideolojinin bu haliyle olumlu yanıt aldığını söyleyebiliriz.

SONUÇ

Sosyal demokrasinin temeldeki taleplerine baktığımızda toplum için eşitlik özgürlük/adalet ve dayanışma kavramlarını öncelediğini görüyoruz. Bu taleplerin ortaya çıkmasındaki temel sebebinse sanayileşmenin başlamasıyla birlikte ortaya çıkan işçi sınıfının hayat şartlarının kapitalist sermaye karşısında gittikçe kötüleşmesi ve aradaki farkın sürekli olarak sermaye lehine açılması olarak söylenebilir. 19. yüzyılda ortaya çıkan bu talepler başlangıçta Marksist felsefenin etrafında toplanarak çıkış yolunu işçi sınıfının devrim yaparak üretim araçlarının kontrolünü sağlaması ve sınıfsız bir toplum yaratması olarak belirlemiştir. Daha sonrasında liberal düşünce yapısının da etkisiyle Marksizm bir revizyona tabi tutularak sosyal demokrasi kavramı ortaya atılmıştır. Sosyal demokrasi Marksizm'den farklı olarak özel mülkiyet hakkına kökten karşı çıkmamış ve karma bir ekonomik düzen öngörmüştür. Bu düzen içerisinde işçilerin şartlarının iyileştirilmesi için dayanışmanın önünün açılması ve genel grev hakkıyla siyasi yapıya da müdahale edebilmesi sağlanmaya çalışılmıştır.

Tezde tartışılan Almanya örneğinde ortaya koyulduğu gibi sosyal demokrasi sınıf ihtiyaçlarından ortaya çıkmasına rağmen bir süre sonra toplumun tüm kesimlerini kapsayacak şekilde revize edildiği anlaşılmaktadır. Bu revizyonun altında yatan sebeplerin ise demokratik ortam içerisinde devleti dönüştürme hedefinde olan sosyal demokrasinin bu hedefini gerçekleştirmek için sadece işçi sınıfı üzerinden bu güce sahip olamaması olarak değerlendirilebilir.

Almanya'da yaşanan tartışmalar Marksizm temelli olmak ve bu temelden uzaklaşmak olarak yaşanırken 1959 yılı itibarıyla SPD'nin komünizmi tamamen programından çıkartmasıyla nihayete ermiştir. Sosyal demokrasinin beşiği olarak görülen Almanya'da

SPD'nin Marksizm'in nihai hedefinden vazgeçerek daha liberal bir programa geçmesiyle birlikte iktidar olması önemli bir olguyu işaret etmektedir.

Sosyal demokrasinin gelişme evresinde SPD'nin faaliyetleri savaşlar ve faşist iktidarlar tarafından kesilmiş olsa da gelişimini sürdürmüştür. Almanya'da 1959 yılındaki dönüşümüne kadar SPD tarafından sosyal demokrasi tartışılma ve uygulama fırsatı bulmuştur. Bu dönem içerisinde önemli ideologlar kavramın gelişmesi için çalışmalar ve yayınlar yapmıştır.

Almanya'nın sanayileşmesini tamamlamış olması ve kurumlarının yerleşmiş olması 2. Dünya Savaşı sonrasında uğradığı yenilgiye rağmen kalkınmasını sağlamıştır. Uğradığı yıkıma kıyasla kısa sürede toparlandığı değerlendirilebilecek olan Almanya'nın sosyal demokrasi kültürü 2. Dünya Savaşı'ndan sonra daha da oturmuştur.

Türkiye'nin sosyal demokrasi serüveniye batı sosyal demokrasilerine kıyasla çok geç başlamıştır. Avrupa'da tartışmalarını tamamlayıp kendisine demokratik koşullar içerisinde bir yol seçen ideolojinin, tek parti idaresinden demokratik çok partili düzene yeni geçmiş olan Türkiye'de doğru algılanabilmesi uzun bir süre sonra ancak olabilmıştır.

2. Dünya Savaşı'nın sonunda oluşturulan Birleşmiş Milletler sistemine dahil olma telaşına düşen Türkiye, özellikle Sovyetler Birliği'nin toprak talepleri ve boğazlarda hak iddia etmesi üzerine çok partili düzene geçerek batı demokrasilerine uyum sağlamaya çalışmıştır.

Çok partili düzene geçişle birlikte uzun yıllar iktidarda kalmanın ve savaşın yaratmış olduğu kötü koşulların etkisiyle yıpranan CHP için uzun sürecek bir muhalefet dönemi başlamıştır. Demokratik seçimlerle 1950 yılında iktidarı Demokrat Partiye bırakmak

zorunda kalan CHP, 1960 darbesine kadar 10 yıl boyunca iktidar baskısı altında kalmış ve toplumda oluşmuş kötü imajını silmeye çalışmıştır.

Cumhuriyetin kurucu partisi olması ve uzun yıllar tek parti olarak ülkeyi yönetmesi sebebiyle devletçi reflexler göstererek sorunlara çözüm önerileri sunan CHP, Hürriyet Partisi'nin kendisine katılmasıyla girmiş olduğu liberal dönüşüme hız kazandırmıştır. 1959 yılında yayınlamış olduğu ilk hedefler beyannamesiyle daha fazla demokrasi talebini ortaya koyarken sosyal demokrat bakış açısının parti programı açısından ilk izlerini bu beyannamede bulabiliriz.

1960 darbesiyle birlikte kesintiye uğrayan Türk siyasi hayatı, ordu tarafından oluşturulmuş olan kurucu meclisin yaptığı anayasanın 1961 yılında kabul edilmesiyle normalleşme sürecine girmiştir. Bu anayasa oldukça özgürlükçü ve farklı siyasi görüşlerin ortaya çıkmasına imkân tanıyan bir ortam yaratmıştır. Bu ortam nedeniyle özellikle sol fikirlere sahip akımların ortaya çıkması ve bu akımların Üniversitelerle aydınlar arasında kabul görüp yaygınlaşmasıyla birlikte sol partiler kurulmuştur. Aynı şekilde sağ fikirli partilerinde kurulduğu görülmektedir. Sağ ve solda kurulan bu partilerin sayılarının artması CHP'yi siyasi yelpazede kendisine bir yer belirlemek zorunda bırakmıştır.

1965 genel seçimleri öncesinde İnönü tarafından sadece bir slogan olarak ortaya çıkan ortanın solu söylemi, partinin liderinin tepeden inmece politik alışkanlığının devam ettiğini göstermektedir. Seçim öncesi parti kurulları tarafından yeterli derecede tartışılmadan ortaya çıkan bu slogan diğer partiler tarafından bir saldırı malzemesi olarak kullanılmış ve "Ortanın Solu Moskova Yolu" karşı sloganıyla yıpratılmıştır. Parti

içerisinde de bu yeni ideolojiye hâkim olmayanlar tarafından toplantılarda savunulamayan yeni durum partide bölünmelere ve eleştirilere yol açmıştır.

1965’de alınan seçim yenilgisi, partinin kendisine sosyal demokrat çizgide seçmiş olduğu yeni pozisyonun sonucu olarak görülmüş ve parti içerisinde sürtüşmelere sebebiyet vermiştir.

Bu sürtüşmelere rağmen CHP programını ve tüzüğünü sosyal demokrat ilkeleri önceleyecek şekilde düzenlemeye devam etmiştir.

Söylemleri, seçim bildirgeleri, parti programları ve tüzüğüyle, genlerinde bulunan devletçi yapısının değişimi, parti lider kadrolarında tabanı da kapsayacak şekilde derin tartışmalara ve ayrılıklara sebebiyet vermiştir. Yaşanan her ayrılık sonrası CHP biraz daha yenilenecek sosyal demokratik ilkelere daha da yaklaşmıştır.

Ülkenin içerisinde bulunduğu durum dış etkenler ve ordunun yapısı 12 Mart 1971 muhtırasına sebebiyet vermiştir. Bu muhtırayla birlikte CHP’deki en büyük tartışmanın doğduğu söylenebilir. Siyasi hayatın ordu tarafından tekrar kesintiye uğratılmasıyla birlikte CHP içerisinde, İsmet İnönü’yle Bülent Ecevit arasında darbeye karşı çıkılması merkezli bir tartışma yaşanmıştır. Bu tartışma sonucunda partinin devletçi kanadını temsil eden İsmet İnönü yenilikçi kanadı temsil eden Bülent Ecevit’e liderliği kaybederek çekilmiştir. 1972 yılında yapılan olağanüstü kurultay sonrasında yenilikçi kanat ortanın solunda gerçek anlamda batılı sosyal demokrasilere uygun çalışmaları yaparak partinin dönüşümünü başlatmışlardır.

1969 seçim çalışmaları esnasında başlamış olduğu görülen ayrışma Ecevit’in kullandığı dil ve argümanlarda bütünleşmiştir. Ecevit, düzen değişikliğinden bahsederken din ve vicdan hürriyetine vurgu yapıyor, sosyal adaletten bahsediyor, toprak kullananın su

işleyen gibi radikal kabul edilebilecek söylemlerde bulunuyordu. Basına yapmış olduğu açıklamalardaysa CHP'nin demokratik sol bir parti olduğunu söylüyordu.

1973 seçimlerine “Ak günlere” sloganıyla katılan CHP parti programında sosyal demokrat fikirlere yer vermiş ve seçim bildirgesini de buna uygun olarak düzenlemiştir. Özel mülkiyet hakkında ortaya koyduğu düşünceler, topraksız köylülerin topraklandırılması, halk sektörü projesi, öz yönetimle ilgili ortaya koymuş olduğu yeni fikirler gücünü halktan alan bir yönetim tarifi getiriyor ve özellikle partinin değiştiğinin kendi içerisinde devrim yarattığını söylüyordu. 1973 seçimleri programıyla ve çözüm önerileriyle tamamen yeni bir CHP'nin var olduğunu ortaya koymuştur.

1973 seçimlerinde alınan başarı partinin sosyal demokrasi dönüşümünde ciddi bir hız kazandırmıştır. 1976 yılına gelindiğinde yapılan 23. Kurultayla birlikte parti programının sosyal demokrasinin temel ilkeleri olan eşitlik, özgürlük ve dayanışma ana başlıklarını içerecek şekilde değiştirildiği görülmektedir. Programa eklenen bu ilkeleri destekleyecek şekilde 3 başlık daha yer almıştır. Bu başlıklar emeğin üstünlüğü, halkın kendini yönetmesi ve gelişmenin bütünlüğüdür.

Tüm bu gelişmeler ışığında CHP'nin sosyal demokrat bir parti olabilmek adına programında ve tüzüğünde gerekli olan değişiklikleri yaptığını söyleyebiliriz.

Sonuç olarak 1977 seçimlerine CHP, demokratik sol bir dönüşümü tamamlayarak parti programında ve bildirgelerinde sosyal demokrasinin temel ilkelerini barındırır bir şekilde gitmiştir. Bu seçimin sonuçları itibariyle CHP, tarihinde alınmış en yüksek oy oranına sahip olmuştur.

KAYNAKÇA

(1950, Mart 24). *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 1.

(1950, 3 26). *Cumhuriyet Gazetesi*.

(1950, Nisan 28). *Cumhuriyet Gazetesi*.

(1950, Mayıs 18). *Zafer Gazetesi*, s. 6.

(1950, 05 18). *Yeni Sabah Gazetesi*, s. 1-5.

(1950, 05 23). *Zafer Gazetesi*, s. 1.

(1950, 05 23). *Yeni Sabah Gazetesi*, s. 1.

(1950, 05 23). *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 1.

(1950, 05 24). *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 1-3.

(1950, Mayıs 15). *Cumhuriyet Gazetesi*.

(1950, Haziran 30). *Yeni Sabah gazetesi*, s. 1.

(1950, Haziran 30). *Zafer Gazetesi*, s. 1.

(1953, Haziran 22). *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 1.

(1953, Haziran 22). *Ulus Gazetesi*, s. 1.

(1953, Haziran 27). *Ulus Gazetesi*, s. 1.

(1954, Şubat 25). *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 1.

(1954, Mayıs 2). *Yeni Ulus Gazetesi*, s. 1.

(1954, Mayıs 5). *Yeni Ulus Gazetesi*, s. 1.

1954 C.H.P. Seçim beyannamesi. (1954). Ankara: Güzel İstanbul Matbaası.

(1957, Ekim 11). *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 1-6.

(1959, 01 12). *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 1.

Abadan, D. (1966). *Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili*.

Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

- Ağtaş, Ö. (2014). Ortanın Solu: İsmet İnönü'den Bülent Ecevit'e . M. Belge içinde, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 8 SOL* (s. 1328). İstanbul: İletişim yayınları.
- Ahmad, F. (2010). *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*. İstanbul: Hill Yayın.
- Ahmad, F. (2014). *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ahmad, F., & Turgay, B. (1976). *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolijisi 1945-1971*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Akis Dergisi. (1960, Ağustos 31). *Akis 1960*. Ocak 06, 2020 tarihinde İnönü Vakfı web Sitesi: http://www.inonuvakfi.com/akis/1960_315.pdf adresinden alındı
- Akşin, S. (2016). *Kısa Türkiye Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Akşin, S. (tarih yok). <http://www.ismetinonu.org.tr/cok-partili-duzene-gecis/>. Aralık 12, 2019 tarihinde www.ismetinonu.org.tr: <http://www.ismetinonu.org.tr/cok-partili-duzene-gecis/> adresinden alındı
- Albayrak, M. (2004). *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*. Ankara: Phoenix Yayınları.
- Alper, E. (2002, Yaz). Milliyetçilik-Modernleşme Geriliminde "Ortanın Solu" ve Ecevit. *Tolum ve Bilim Dergisi*, s. 346.
- Alper, E. (2014). Bülent Ecevit. M. Gültekingil içinde, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce* (s. 1328). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Armaoğlu, P. (2018). *20.yy Siyasi Tarihi (1914-1995)*. İstanbul: Kronik Kitap.
- Ayata, P. A. (2010). *CHP - Örgüt ve İdeoloji*. İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- Aydın, S., & Taşkın, Y. (2016). *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bakışık, Ş. (2009). *CHP ile Bir Ömür*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Benhür, A. (2007). 14 Mayıs Genel Seçimlerinde CHP ve DP nin Seçim Kampanyalarının Ana Hatları. *Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyatt Fakültesi Edebiyat Dergisi*, 61-75.
- Berman, S. (2012). *Sosyal Demokrasi Dönemi "İki Dünya Savaşı Arasındaki Dönemde Avrupa"*. Ankara: Phoenix.
- Bila, H. (1999). *CHP 1919 - 1999*. İstanbul: Doğan Kitapçılık A.Ş.

- Birgit, O. (2006). *Evvel Zaman İçinde*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Bora, T. (2004). *Almanya'da Sosyal Demokrasinin Doğuşu*. İstanbul: SODEV.
- Bora, T., & Ünüvar, K. (2016). Elli'li Yıllarda Türkiye'de Siyasi Düşünce Hayatı. M. K. Kaynar içinde, *Türkiye'nin 1950'li Yılları* (s. 740). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bottigelli, E. (1989). Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi - Sunuş . K.Marx-F.Engels içinde, *Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi* (s. 9). Ankara: Sol Yayınları.
- Cangaş, F. (2008). Türkiye'de Sosyal Demokrasinin Evrimi : CHP Örneği. Ankara: Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Cem, İ. (2005). *Sosyal Demokrasi yada Demokratik Sosyalizm Nedir, Ne Değildir?* İstanbul: Can Yayınları.
- CHP. (1960). *CHP XIV. Kurultayı İlk Hedefler Beyannamesi*. Kurtulmuş matbaası.
- CHP. (1961). *1961 CHP Seçim Beyannamesi*. Ankara: Rüzgarlı Marbaa.
- CHP. (1965). *CHP Söz Veriyor - CHP nin 1965 Genel Seçimleri Seçim Bildirgesi Özeti*. Ankara: Güzel Sanatlar Matbaası.
- CHP. (1969). *İnsanca Bir Düzen Kurmak İçin Halktan Yetki İstiyoruz. CHP'nin Düzen Değişikliği Programı*. Ankara: Ulusal Basımevi.
- CHP. (1973). *Ak Günlere Cumhuriyet Halk Partisi 1973 Seçim Bildirgesi*. Ankara.
- CHP. (1976). *Cumhuriyet Halk Partisi Programı 1976*. Ankara.
- CHP. (tarih yok). Millet Hizmetinde 40 Yıl C.H.P. *Millet Hizmetinde 40 Yıl C.H.P.* C.H.P.
- Cizre, Ü. (2014). *AP-Ordu İlişkileri - Bir ikilemin Anatomisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cumhuriyet Gazetesi. (1971, Mart 13). *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 1.
- Cumhuriyet Gazetesi. (1971, Mart 13). Hükümet İstifa Etti. *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 1.
- Cumhuriyet Gazetesi. (1972, Mayıs 15). Ecevit 826 Oyla Genel Başkan Seçildi. *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 1.
- Cumhuriyet Gazetesi. (1974, Şubat 8). Ecevit Hükümeti DÜn 235 Oyla Güven Oyu Aldı. *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 1.

- Çiçek, A. (2016). *Milliyetçilik Bayrağını Sosyalistler Taşır ! Türk Siyasal Yaşamında Yön Dergisi (1961-1967)*. İstanbul: Tezkire Yayıncılık.
- Demirel, A. (2005). *Nihat Erim - Günlükler 1925 - 1979 Cilt I*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ecevit, B. (1960, Eylül 12). *Referandum Yerine...* Aralık 27, 2019 tarihinde Bülent Ecevit Yazıları 1950-1961: <http://ecevityazilari.org/items/show/1240> adresinden alındı
- Ecevit, B. (1966). *Ortanın Solu*. 2009: Rahşan Ecevit - Bülent Ecevit Bilim Kültür ve Sanat Vakfı Yayınları.
- Ecevit, B. (2010). *Umut Yılı 1977*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ecevit, B. (2017). *Atatürk ve Devrimcilik*. Ankara: Rahşan Ecevit - Bülent Ecevit Bilim Kültür ve Sanat Vakfı Yayınları.
- Emre, Y. (2015). *CHP, Sosyal Demokrasi ve Sol Türkiyede Sosyal Demokrasinin Kuruluş Yılları (1960-1966)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Emrealp, S. (1991). *Sosyal Demokrasi'den "Sosyal Demokrasi"ye...* İstanbul: AFA Yayınları.
- Erdemir, S. (1956). *Muhalefette İsmet İnönü - Konuşmaları, Demeçleri, Mesajları, Sohbetleri ve Yazılarıyla*. İstanbul: M.Sıralar Matbaası.
- Erdoğan Tosun, G. (2016). *Sosyal Demokrasi ve İlkeleri*. Ankara: Bence Kitap.
- Eroğul, C. (2013). Çok Partili DÜzenin Kuruluşu: 1945 - 1971. I. C. Schink, & E. A. Tonak içinde, *Geçiş Sürecin'de Türkiye* (s. 173). İstanbul: Belge Uluslararası Yayıncılık.
- Ertem, B. (2018, Nisan 11). *12 Mart 1971 Askerî Müdahalesi Sonrası Ara Rejim ve Türkiye Siyasetine Etkileri (1971-1974)*. Ocak 16, 2020 tarihinde Dergipark: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/456356> adresinden alındı
- Esmer, G. T. (2006). *Türk Siyasal Yaşamında Ortanın Solu "CHP;1965-1980"*. Antalya: Yeniden Anadolu ve Rumeli müdafaa-i Hukuk Yayınları.
- F.Engels, K. . (1989). *Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi*. Ankara: Sol Yayınları.
- Gombert, T. (2016). *Sosyal Demokrasi El Kitabı 1 Tobias Gombert ve diğer yazarlar Sosyal Demokrasinin Temelleri*. İstanbul: Fredrich-Ebert-Stiftung Sosyal Demokrasi Akademisi.

- Göktürk, G. (2012). <http://acikerisim.istanbul.edu.tr>. Aralık 20, 2019 tarihinde <http://acikerisim.istanbul.edu.tr>: <http://acikerisim.istanbul.edu.tr/bitstream/handle/123456789/31369/49769.pdf?sequence=1&isAllowed=y> adresinden alındı
- Gülek Dün Affedildi. (1965, Mart 27). *Milliyet Gazetesi*.
- Güriz, A. (2011). *Sosyal Demokrasi İdeolojisi*. Ankara: Phoenix.
- <http://www.ysk.gov.tr>. (tarih yok). Aralık 11, 2019 tarihinde T.C. Yüksek Seçim Kurulu: <http://www.ysk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3007> adresinden alındı
- Hürriyet Gazetesi. (1971, Mart 12). Ordu Ülitimatom verdi "Hükümet Çekilsin". *Hürriyet Gazetesi*, s. 1.
- Hürriyet Gazetesi. (1974, Temmuz 20). Mehmetçik Kıbrısta. *Hürriyet Gazetesi*, s. 1.
- İnan, S. (2017). "İhtiyar Paşa" İnönü (1960-73). M. K. Kaynar içinde, *Türkiye'nin 60'lı Yılları* (s. 1184). İstanbul: İletişim Yayınları.
- İpekçi, A. (1965, Temmuz 29). İnönü ile Mülakat. *Milliyet Gazetesi*.
- Kabasakal, M. (2013). Türkiye'de Sosyal Demokrasinin Gelişimi ve CHP . A. Cıngı içinde, *Sosyal Demokrasi Notları - Toplumları Başkaldırıya Zorlayan Eşitsizlikler Konusunda...* (s. 312). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Kara, N. (2016). Türkiye'de çok partili sisteme geçiş ve demokrasi sorunları. E. Kalaycıoğlu, & A. Y. Sarıbay içinde, *Türk Siyasal Hayatı - Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme* (s. 277). İstanbul: Sentez.
- Karpat, K. H. (2017). *Türk Demokrasi Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kasaba, R. (2016). Türkiye Tarihi Modern Dünyada Türkiye 1839-2010. R. Kasaba içinde, *Cambridge Türkiye Tarihi Cilt 4* (s. 246). İstanbul: Kitap yayınevi.
- Kavukçuoğlu, D. (1997). *Karl Marx'tan Günümüze Almanya'da Sosyal Demokrasi*. Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Kili, S. (1976). *Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Kim Dergisi. (1965). *Kim*.

- Koç, Y. (2015). *Sosyal Demokrasinin Öyküsü*. Bursa: Kuzgun Kitap.
- Kongar, E. (2006). *21.Yüz Yılda Türkiye - 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Lüxemburg, R. (1969). *Grevler, Sendikalar, Partiler*. İstanbul: Habora Kitapevi.
- Meyer, T. (1991). *Demokratik Sosyalizm-Sosyal Demokrasi*. İstanbul: Sosyal Demokrasi Yayınları.
- Milliyet Gazetesi. (1971, Mart 22). CHP Kabineye Bakan Veriyor. *Milliyet Gazetesi*, s. 1.
- Milliyet Gazetesi. (1971, Mart 22). Ecevit İstifa Etti. *Milliyet Gazetesi*, s. 1.
- Milliyet Gazetesi. (1971, Mart 19). İnönü "Memleketi Boşlukta Bırakmağa Niyetimiz Yok". *Milliyet Gazetesi*, s. 1.
- Milliyet Gazetesi. (1971, Mart 22). İnönü : Ecevit Mübalağa Etti. *Milliyet Gazetesi*, s. 1.
- Milliyet Gazetesi. (1974, Temmuz 16). Kıbrısta darbe Oldu Makariosun Akibeti Meçhul. *Milliyet Gazetesi*, s. 1.
- Nadi, D. (1950, 06 29). *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 1-4.
- Nadi, N. (1950, Mayıs 16). O günün Manası. *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 1.
- Neziroğlu, D., & Yılmaz, D. (2013). *Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 3 (20 Kasım 1961- 27 Ekim 1965)*. Ankara: TBMM Basımevi.
- Neziroğlu, D., & Yılmaz, D. (2015). *Koalisyon Hükümetleri, Koalisyon Protokolleri, Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt-1*. Ankara: TBMM Basımevi.
- Oran, B. (2009). *Türk Dış Politikası Cilt.1*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öymen, A. (2013). *... Ve İhtilal*. İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık.
- Özdalga, H. (2001). *Sosyal Demokrasinin Oluşumu*. Ankara: İmge Kitapevi Yayınları.
- Resmi gazete. (1953, Aralık 16). 12 14, 2019 tarihinde Resmi gazete: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/8584.pdf> adresinden alındı

- Resmi Gazete. (1960, Nisan 19). *T.B.M.M. Kararı*. Aralık 20, 2019 tarihinde <https://www.resmigazete.gov.tr: https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10484.pdf> adresinden alındı
- Resmi Gazete. (1961, Eylül 16). Yüksek Adalet Dıvanınca verilen Ölüm Cezaları hakkında Milli Birlik Komitesi Kararı. *Resmi Gazete*, s. 1-9.
- Resmi Gazete. (1961, Kasım 17). Yüksek Seçim Kurulu Kararı. *Resmi Gazete*, s. 1-17.
- Sağlamer, K. (1974). *Ecevit Olayı: Bir Başbakanın Doğuşu Cilt 2*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Saraç, N. (2016). *Sosyal Demokrasi Başka Bir Düzen Mümkün*. İstanbul: ASİ Kitap.
- Sarıtaş, İ. (2006). *"Sosyal Demokrasi" Geçmişten Günümüze*. Ankara: Orion Yayınevi.
- Schick, İ., & Tonak, E. (2013). Sonuç. I. C.-E. Tonak içinde, *Geçiş Sürecinde Türkiye* (s. 606). İstanbul: Belge Uluslararası Yayıncılık.
- Simav, A. (2009). *Turan Günes'in Siyasal Kavgaları*. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Son Havadis. (1972, Nisan 17). Ecevitin Politikalarına Karşı Çıkan ve Kurultayı Olağan Üstü Toplamak İçin Harekete Geçen Satırcı'ları Tasfiye Planı Hazırlanıyor. *Son Havadis*, s. 1.
- Tanör, B. (2014). *Osmanlı-Türk Anayalsal Gelişmeleri (1789-1980)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- TBMM. (1957, Aralık 12). www.tbmm.gov.tr. www.tbmm.gov.tr: <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d11/c001/tbmm11001019.pdf> adresinden alındı
- Tercüman Gazetesi. (1974, Şubat 8). Hükümet Güven Oyu Aldı. *Tercüman Gazetesi*, s. 1.
- Toker, M. (1969). *İsmet Paşayla 10 Yıl - Cilt 4*. İstanbul: Burçak Yayınları.
- Toker, M. (1970). *Tek Partiden Çok Partiye*. İstanbul: Milliyet Yayın Ltd.Şti. Yayınları.
- Toker, M. (1990). *Demokrat Partinin Altın Yılları (1950 - 1954)*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Tosun, G. E. (2016). *Sosyal Demokrasi ve İlkeleri*. Ankara: Bencekitap.
- Tuğluoğlu, F. (2017). CHP'NİN 14. KURULTAYI VE İLK HEDEFLER BEYANNAMESİ. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 277-310. Aralık 12, 2019 tarihinde <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/2190/22694.pdf> adresinden alındı

- TUİK. (2008). *Halk Oylaması Sonuçları 2007,1988,1987,1982,1961* . Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.
- Tunçay, M. (1997). Siyasal Tarih (1950-1960). S. Akşin içinde, *Türkiye Tarihi 4;Çağdaş Türkiye 1908-1980* (s. 174 - 187). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Turan, İ. (2004). *5. Olağanüstü CHP Kurultayında Ortanın Solu ve CHP'deki Durum Üzerine Yapılan Açış Konuşması*. Ocak 16, 2020 tarihinde İSMET İNÖNÜ Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşileri 1970 – 1973: http://www.ismetinonu.org.tr/ismet-inonu-1970-1973.htm#_ftnref261 adresinden alındı
- Turan, İ. (2004). *5. Olağanüstü CHP Kurultayının İkinci Gününde Parti İçi Sorunlar ve Kurultayın Alacağı Karara İlişkin Yapılan Konuşma*. Ocak 16, 2020 tarihinde İSMET İNÖNÜ Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşileri 1970 – 1973: http://www.ismetinonu.org.tr/ismet-inonu-1970-1973.htm#_ftnref261 adresinden alındı
- Turan, İ. (2004). *CHP Genel Başkanlığından İstifa Yazısı*. Ocak 16, 2020 tarihinde İSMET İNÖNÜ Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşileri 1970 – 1973: http://www.ismetinonu.org.tr/ismet-inonu-1970-1973.htm#_ftnref261 adresinden alındı
- Turan, İ. (2004). *CHP Ortak Grup Toplantısında Parti İçi Sorunlar Üzerine Yapılan Konuşma*. Ocak 16, 2020 tarihinde İSMET İNÖNÜ Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşileri 1970 – 1973: http://www.ismetinonu.org.tr/ismet-inonu-1970-1973.htm#_ftnref199 adresinden alındı
- Turan, Ş. (2002). *Türk Devrim Tarihi 5.Kitap Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (27 Mayıs 1960 - 12 Eylül 1980)*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Turan, Ş. (2003). *İsmet İnönü - Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Tütüncü Esmel, G. (2006). *Türk Siyasal Yaşamında Ortanın Solu CHP;1965-1980*. Antalya: Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları.
- Uçan Çubukçu, S. (2016). Sosyal Demokrasi: Melez bir Politik Gelenek. H. Örs içinde, *19.Yüzyıldan 20.Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler* (s. 564). İstanbul: Bilgi İletişim Grubu Yayıncılık.

Uyar, H. (2017). *Demokrat Parti İktidarında CHP 1950 - 1960*. İstanbul: Doğan Kitap.

Uyar, H. (2017). *İki Darbe Arasında CHP (1960-1971)*. İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık.

Weiker, W. (1967). *Amerikalı, Fransız, Rus Gözüyle 1960 Türk İhtilali*. İstanbul: Cem Yayınevi.

Yavuz, P. (2013, Temmuz 21). *Demokrat Parti'nin Tarihsel Yanlıları*. Aralık 20, 2019 tarihinde <http://ahmetsaltik.net/>: <http://ahmetsaltik.net/tag/tahkikat-komisyonu/> adresinden alındı

Yeni İstanbul Gazetesi. (1972, Mayıs 6). Geziş, İnan, Aslan İdam Edildi. *Yeni İstanbul Gazetesi*, s. 1.

Yücel, M. S. (2006). *Türkiye'nin Siyasal Partileri*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Zührer, E. J. (2004). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. İstanbul: İletişim yayınları.

EKLER

EK-1 Almanya Sosyal Demokrat Partisi İlkeler-Programı

(Bad Godesberg 1959)

İnsanın, atomun karşı konulamaz gücünü zincirlerinden boşaltıp şimdi bunun sonuçlarından korkuyor olması;
insanın, üretim güçlerini en yüksek düzeye ulaştırıp bu ortak. Başarıdan herkese adil bir pay sunmaksızın, akıl almaz servetler biriktirmiş olması;
insanın, bu dünyanın coğrafyasını kendisine tabi kıлып kıtaları birbirlerine yakınlaştırması,
fakat şimdi, silahlarını karşılıklı doğrultmuş güç bloklarının halkları birbirinden, geçmişte olduğundan daha kesin ayırıyor olması,
totaliter sistemlerin özgürlüğünü tehdit etmesi;
çağımızın çelişkisidir.

Yakın geçmişindeki yıkım savaşlarından ve barbarlıklardan ders alan insan, şimdi bu nedenle geleceğinden korkmaktadır;
çünkü dünyanın herhangi bir yerinde ve her an, insanın başarısızlığından kaynaklanacak, kendi kendini yok etme kaosunun kıvılcımı çakabilir.

Fakat aynı zamanda,
insanın, doğa üzerinde her geçen gün artan gücünü, yalnızca barışçı amaçlar için kullanması durumunda,
atom çağında yaşamını kolaylaştırabileceği,
endişelerinden kurtulabileceği,
herkes için refah düzeyi yaratabileceği umudu;
insanın, uluslararası hukuk düzenini güçlendirmesi,
halkların karşılıklı güvensizliklerinin azaltılması,
silahlanmanın engellenmesi durumunda,
dünya barışının güvence altına alınabileceği umudu;
insanın, böylece tarihinde ilk kez yoksulluktan ve korkudan arınmış olarak, kültürel çeşitlilik içinde bir yaşam doğrultusunda,
güvence altına alınmış bir demokraside,
kendi kişiliğini geliştirebilmeyi olanaklı kılabilceği umudu;
çağımızın umududur.

Bu çelişkiyi çözmek, biz insanların görevidir. İnsanlığın mutlu geleceğinin ya kendi kendisini yok etmesinin sorumluluğu bizim ellerimizdedir.

İnsana özgürlüğünün yolunu yalnızca yeni ve daha iyi bir toplum düzeni açacaktır. Demokratik sosyalizm bu yeni ve daha iyi düzeni amaçlamaktadır.

Sosyalizmin Temel Değerleri

Sosyalistler, her insanın özgürlük içinde kendi kişiliğini geliştirebileceği ve toplumun yararlı bir üyesi olarak insanlığın siyasal, ekonomik ve kültürel yaşamına katılabileceği bir toplumu amaçlar.

Özgürlük ve adalet birbirinin koşuludur. Çünkü insanların onurları kendi sorumluluklarına dayandığı gibi aynı şekilde, birlikte yaşadığı insanların kendi kişiliklerini geliştirme ve eşitlik içinde toplumun biçimlendirilmesine katkıda bulunabilme haklarına saygı göstermesine dayanır.

Özgürlük, adalet ve ortak bağlaşıklıklardan kaynaklanan karşılıklı yükümlülük anlamına gelen dayanışma, sosyalist ereğin temel değerleridir.

Avrupa'da kökleri Hıristiyan ahlakına, hümanizme ve klasik felsefeye uzanan demokratik sosyalizmin, son gerçeği ilan etmek gibi bir amacı yoktur. Bu, (onun) dünya görüşleri ve dinsel gerçekler karşısında ki anlayışsızlığından ya da aldırmaçlığından değil, tam tersine, insanların ne bir siyasi partinin, ne de devletin belirleme yetkisinin hiç olmadığı, inançlarına karşı duyulan saygıdan kaynaklanmaktadır.

Almanya Sosyal Demokrat Partisi düşünce özgürlüğünün partisidir. O, farklı inanç ve düşünce akımlarından gelen insanların topluluğudur. Aralarındaki görüş birliği, ortak ahlaksal/etik temel değerlere ve aynı siyasal hedeflere dayanmaktadır. Sosyal Demokrat Parti bu temel değerlerin ruhuna uygun bir yaşam düzenini amaçlamaktadır. Sosyalizm —özgürlük ve adalet için savaşmak, onları korumak ve onlara layık olmak için— (verilen) sürekli bir mücadeledir.

İnsana Yaraşır. Bir Toplum İçin Temel Talepler

İnsana yaraşır bir toplumda yerine getirilmesi zorunlu olan temel talepler, demokratik sosyalizmden yana olmak kararından doğmaktadır:

Tüm halklar kendilerini, yeterli derecede uygulama yetkisiyle donatılmış uluslararası bir hukuk düzenine tabi kılmalıdır. Savaş, siyasetin bir aracı olmamalıdır.

Tüm halklar, dünyanın refah düzeyinde yer alabilmek için eşit şansa sahip olmalıdır. Gelişmekte olan ülkelerin diğer ülkelere dayanışma talep etme hakları vardır.

Biz, demokrasi için mücadele ediyoruz. Demokrasi, bizzat insan onuruna saygının ve insanın kendisine karşı sorumluluğunun yansıması olduğundan, genel bir devlet ve yaşam düzeni olmak zorundadır.

Biz, her türden diktatörlüğe; totaliter ve otoriter egemenliklerin her türüne karşı çıkıyoruz. Çünkü bunlar insan onurunu çiğniyor, özgürlüğü yok ediyor ve hukuku yıkıyorlar. Sosyalizm yalnızca demokrasi yoluyla gerçekleştirilecek, demokrasi 'sosyalizmle içerik kazanacaktır.

Komünistler haksız bir biçimde sosyalist geleneğe sahip çıkmaktadırlar. Onlar gerçekte sosyalist düşünce birikimini tahrif etmişlerdir. Komünistler, kendi partilerinin diktatörlüğünü kurmak için, toplumun parçalanmışlığından yararlanırlarken, sosyalistler özgürlüğü ve adaleti gerçekleştirmek istemektedirler.

Demokratik devlette her güç kendisini kamusal denetim altına sokmak zorundadır. Bütünün çıkarları tek tek çıkarlar karşısında ağır basmalıdır. Kâr ve erk amacıyla belirlenen ekonomide ve toplumda demokrasi, sosyal güvenlik ve kişi özgürlüğü tehlikededir. Demokratik sosyalizm bu nedenle yeni bir ekonomik ve toplumsal düzen amaçlamaktadır.

Eğitim kurumlarına girişte tüm ayrıcalıklar kaldırılmalıdır, Yükselmek yalnızca yetenek ve başarıya bağlı olmalıdır.

Özgürlük ve adalet, salt kurumlar aracılığıyla güvence altına alınamaz. Yaşamın tüm alanları giderek artan bir biçimde teknikleşmekte ve örgütlenmektedir. Bunun sonucunda, özgürlüğü tehdit eden yeni bağımlılıklar ortaya çıkmaktadır. Ancak çok yönlü bir ekonomik, toplumsal ve kültürel yaşam tek tek bireylerin yaratıcı güçlerini harekete geçirebilir; yoksa tüm düşünsel yaşam durabilir.

Eğer sürekli olarak büyüyen sayıda insanlar bir toplumsal bilinç geliştiriyorlarsa ve sorumluluk yüklenmeye hazırlarsa, sanayi toplumunda özgürlük ve demokrasi, ancak o zaman düşünülebilir. Geniş anlamıyla siyasal eğitim bunun için belirleyici bir araçtır. Bu, günümüzdeki eğitimin asal hedeflerinden biridir.

Devlet Düzeni

Almanya Sosyal Demokrat Partisi, Alman halkının bütünü içinde yaşar ve faaliyet gösterir. O, Almanya Federal Cumhuriyeti Anayasasına bağlıdır. Bu anayasanın ruhuna uygun olarak, güvence altına alınmış özgürlük içinde Almanya'nın birliği hedefini güder.

Almanya'nın bölünmüşlüğü barış için bir tehlikedir. Bunun ortadan kaldırılması Alman halkı için yaşamsal bir zorunluluktur.

Ancak yeniden birleşmiş bir Almanya'da halkın tümü, özgürce kullanacağı kendi kaderini kendisinin tayin etme hakkıyla, toplumun ve devletin özünü ve biçimini belirleyebileceklerdir.

İnsanların yaşamı, onuru ve vicdanı devletin önünde gelmektedir. Her yurttaş birlikte yaşadığı insanların inançlarına saygı göstermelidir. Devlet, inanç ve vicdan özgürlüğünü güvence altına almakla yükümlüdür.

Devlet, tek tek bireylerin özgür kişisel sorumlulukları ve toplumsal yükümlülükleri altında kendilerini geliştirebilmeleri için gerekli önkoşulları yaratmalıdır. Temel haklar, salt bireylerin devlet karşısındaki özgürlüklerini korumakla sınırlı kalmamalı, toplumsallığı oluşturan haklar olarak devletin de temelini oluşturmalıdır.

Devlet, sosyal devlet olarak, herkese kendi sorumluluğunda kendi kaderini kendisinin tayin etme hakkını sağlamak ve özgür bir toplumsal gelişmeyi desteklemek için yurttaşlarının yaşamlarını güvence altına alacak önlemleri almalıdır.

Demokratik düşüncenin, sosyal düşünce ve hukuk düşüncesiyle kaynaşmasıyla devlet, içeriklerini toplumsal güçlerden alan ve insanların yaratıcı ruhlarına hizmet eden bir kültür devleti haline gelmelidir.

Almanya Sosyal Demokrat Partisi, devlet iktidarının halktan kaynaklandığı ve hükümetin daima parlamentoya karşı sorumlu olduğu ve her zaman onun güvenine sahip olması gerektiği bilincini taşıyan demokrasiye bağlıdır. Demokraside, azınlığın hakları

çoğunluğun haklarının yanı sıra korunmalıdır. Hükümet ve muhalefet aynı düzeyde farklı görevlere sahiptir: Her ikisi de devlet sorumluluğu taşımaktadır.

Almanya Sosyal Demokrat Partisi, devleti ve toplumu demokratik sosyalizmin temel talepleri doğrultusunda biçimlendirmek için halkın çoğunluğunu kazanmak amacıyla diğer demokratik partilerle eşit koşullarda yarışmak istegindedir.

Yasama, yürütme ve yargı birbirlerinden bağımsız olarak bütünün çıkarlarından sorumludur. Federal düzeyde, eyaletlerde ve belediyelerde kamusal erk kademelenerek tabana doğru yayılmalı, özgürlük güçlendirilmeli gerek katılım gerekse sorumluluk üstlenme yoluyla yurttaşlara demokrasinin kurumları içinde yer alma olanağı sağlanmalıdır. Yaşayan bir demokrasi için cemaatler vazgeçilmez öğelerdir. Bu nedenle Almanya Sosyal Demokrat Partisi cemaat özgürlüğünün temel ilkelerinden ve yine aynı şekilde, yaygın taştırılması ve maddi olarak korunması gerektiğine inandığı yurttaş özyönetimlerinden yanadır.

Farklı grup ve kesimlerden insanların ortak amaçlarla bir araya geldikleri dernekler modern toplum için gerekli kurumlardır. Bunlar demokratik işleyişe sahip olmalıdır. Güç benlikleri ölçüde sorumlulukları artmakta, fakat aynı ölçüde de gücü kötüye kullanma tehlikesi büyümektedir. Parlamentolar, yürütme ve yargı çıkar gruplarının tek yönlü etkisi altına girmemelidir.

Basın, radyo, televizyon ve film kamu görevi yapmaktadır. Bunlar özgür ve bağımsız olarak her yerde ve hiçbir engelle karşılaşmaksızın bilgi toplayabilmeli, bu bilgileri değerlendirebilmeli, yayabilmeli ve kendi sorumluluklarında düşünceler oluşturabilmeli ve bunları açıklayabilmelidir. Radyo ve televizyon yasal-kamusal karakterini korumak zorundadır. Özgürlükçü demokratik bir biçimde yönetilmeli ve çıkar baskılarına karşı korunmalıdır.

Yargıçların yalnızca halk adına hukuka hizmet edebilmeleri için içe ve dışa karşı bağımsızlık gereksinimleri vardır. Fahri yargıçlar yargıya eşdeğerli olarak katılmalıdır. Ceza verme yetkisi yalnızca bağımsız yargıçlarda olmalıdır. Ekonomik üstünlük ya da ekonomi de güçsüzlük hukukun işleyişinde ve verilen kararlarda etken olmamalıdır. Yasalar toplumsal gelişmeye uygun olarak yenilenmeli ve böylece hukuk bilincinde herhangi bir çelişkiye neden olmak yerine, hukuk düşüncesinin gerçekleştirilmesine hizmet ötmelidir.

Ülke Savunması

Almanya Sosyal Demokrat Partisi özgürlükçü demokratik temel düzenin savunulması gerektiğine inanır ve ülke savunmasını olumlar.

Ülke savunması Almanya'nın siyasi ve coğrafi konumu göz önüne alınarak düzenlenmek zorundadır; bu nedenle uluslararası yumuşama, etkin ve denetimli bir silahsızlaştırma ve Almanya'nın yeniden birleşmesini sağlamak için önkoşulları yaratmak amacıyla sınırlarını koruma görevini üstlenmelidir. Sivil nüfusun korunması ülke savunmasının önemli bir parçasıdır.

Almanya Sosyal Demokrat Partisi dünyada ki, tüm ki le tahrip araçlarının uluslararası hukuk tarafından yasadışı ilan edilmesini talep eder.

Almanya Sosyal Demokrat Partisi, tüm Almanya'nın, ülkenin özgürlük içinde yeniden birleşmesinden sonra yabancı askeri birliklerden arındırılmasını, atom bombalarının ve diğer kitle tahrip araçlarının ne üretilebilecekleri ne depolanabilecekleri ne de kulla

yapılabilecekleri bir Avrupa'da yumuşama içinde ve denetim altında silahsızlanma bölgesine alınmasını amaçlamaktadır.

Silahlı kuvvetler hükümetin temsil ettiği siyasi yönetime ve parlamentonun denetimine tabi olmak zorundadır. Askerlerle halkın tüm demokratik güçleri arasında bir güven ilişkisi kurulmalıdır. Asker, üniforması içinde de devletin yurttaşdır.

Silahlı kuvvetler yalnızca ülke savunmasına hizmet edebilir.

Almanya Sosyal Demokrat Partisi, vicdani nedenlerle silahlı hizmeti ve kitle tahrip araçlarını reddeden her yurttaşın, onun koruyucusu olarak, yanındadır.

Almanya Sosyal Demokrat Partisi, genel ve denetimli bir silahsızlanmayı ve ulusal ülke savunmasının yerine geçecek ve yaptırım gücüyle donanımlı uluslararası bir hukuk düzeninin kurulmasını talep eder.

Ekonomik ve Sosyal Düzen

Sosyal demokrat ekonomi politikasının hedefi sürekli artan bir refah düzeyi; ulusal ekonominin gelirinden herkesin adil olarak pay aldığı; insan onuruna aykırı bağımlılığın ve sömürünün olmadığı özgürlük içinde bir yaşamdır.

Sürekli Ekonomik Atılım

İkinci sanayi devrimi, genel yaşam düzeyini şimdiye kadar olduğundan daha fazla yükselten ve bugün de birçok insanı ezen yokluk ve sefaleti ortadan kaldıracak koşulları yaratmaktadır.

Ekonomi politikası, istikrarlı bir para temelinde tam istihdamı güvence altına almak, ulusal ekonominin üretkenliğini arttırmak ve genel refah düzeyini yükseltmek zorundadır.

Tüm insanları yükselen refah düzeyinde pay sahibi yapabilmek için, ekonomi planlı olarak her zaman yapısal değişimlere uyulanmalı ve böylece dengeli bir ekonomik gelişme sağlanmalıdır.

Böylesi bir politikanın ulusal ekonomik toplam bir muhasebeye ve bir ulusal bütçeye gereksinimi vardır. Ulusal bütçe parlamento tarafından belirlenir. Bu, hükümet politikası için bağlayıcı olup, özerk Federal Merkez Bankasının izleyeceği politikaya önemli bir temel oluşturacak ve özgür karar hakkını koruyacak ekonomi için yön işareti işlevi görecektir.

Modern devlet, vergilere ve maliyeye; para ve kredi sektörüne; gümrük, ticaret ve fiyat politikalarına; sosyal politikaya; kamu ihalelerine; tarım ve iskân politikalarına ilişkin kararlarıyla ekonomiyi sürekli olarak etkiler. Toplumsal gelin üçte birinden fazlası bu yollardan kamu kurumlarının elinden geçer. O halde sorun, ekonomide yönlendirme ve planlamanın gerekli olup olmadığı değil, bilakis bu yönlendirici kararları kimin verdiği ve bunun kimin yararına işlediği sorundur. Devlet, ekonomik döngünün bu sorumluluğundan kaçamaz. O, ilerisi görülen bir konjonktür politikasından sorumludur ve kendisini asal olarak ekonomiyi etkilemede dolaylı yöntemlerle sınırlamalıdır.

Özgür tüketim ve özgür işyeri seçimi, özgür rekabet ve özgür ekonomik girişim sosyal demokrat ekonomi politikasının önemli unsurlarıdır. İşçi ve işveren kuruluşlarının toplu sözleşmelerdeki özerkliği özgürlükçü düzenin asal temellerinden biridir. Totaliter dayatmacı ekonomi, özgürlüğü tahrip eder. Bu nedenle Sosyal Demokrat Parti, gerçek rekabetin egemen olduğu serbest piyasayı benimser. Ancak, pazarların tek tek kuruluşlar veya gruplar tarafından kontrol altına alındığı durumlarda, ekonomideki özgürlüğü sürdürebilmek için çok yönlü önlemlere gerek vardır. Olabildiğince rekabet, gerektiğince planlama!

Mülkiyet ve İktidar

Sürekli olarak güçlenen yoğunlaşma süreci modern ekonominin önemli bir göstergesidir. Büyük girişimciler yalnız ekonominin gelişmesi ve yaşam düzeyi üzerinde belirleyici olmakla kalmamakta, ekonominin ve toplumun yapılanmasını da değiştirmektedir.

Ekonominin dev örgütlenmelerinde milyonluk değerler ve on binlerce işçi üzerinde tasarruf yetkisine sahip olanlar, salt ekonomiyi çalıştırmakla kalmazlar, aynı zamanda da insanlar üzerinde egemenlik kurarlar. İşçilerin ve özel sektörde çalışan memurların bağımlılıkları ekonomik-maddi boyutun çok daha ötesindedir.

Büyük işletmenin egemenliğinin sürdüğü yerde özgür rekabet yoktur. Eşit güce sahip olmayanın eşit gelişme şansı yoktur, az ya da çok ölçüde özgürlükten yoksundur. Ekonomide en zayıf konumda olanlar tüketici konumundaki insanlardır.

Kartel ve federasyonlarıyla büyük ekonominin önde gelen adamları, daha da büyüyen güçleriyle, devlet ve siyaset üzerinde demokratik ilkelerle bağdaşmayan bir etkinlik kurmaktadır. Devlet gücünü ellerine geçirmekte ve ekonomik güç böylece siyasi güce dönüşmektedir.

Bu gelişme, insani toplumun temellerini oluşturan özgürlükten, insan onurundan ve sosyal güvenlikle yana olan herkese karşı bir meydan okumadır. Büyük ekonominin gücünün kırılması bu nedenle özgürlükçü ekonomi politikasının merkezi görevidir. Devletin ve toplumun güçlü çıkar gruplarının önüne atılmış bir av haline getirilmesine izin verilemez.

Üretim araçları üzerindeki özel mülkiyetin, adil bir sosyal düzenin kurulmasını engellemediği sürece korunmaya ve desteğe hakkı vardır. Başarılı küçük ve orta işletmeler güçlendirilmeli, büyük işletmelerle çatışmalarında ayakta kalabilmeleri bu yoldan sağlanmalıdır.

Kamu işletmeleri aracılığıyla rekabet, piyasadaki özel egemenlikleri engellemek için bir araçtır. Bu tür işletmelerle genelin çıkarları öne çıkartılmalıdır. Bu işletmeler, toplumun geneli için doğal ve teknik nedenlerle vazgeçilmez olan ve ancak rekabete izin verilmediği takdirde ekonomik açıdan rasyonel olarak karşılanabilecek hizmetlerin söz konusu olduğu yerlerde gereklidir.

Özgür toplum ekonomisinin, kendilerini özel kazanç amacıyla değil de, ihtiyaçları hedef olarak yönlendiren girişimcileri, fiyatların ayarlanmasında etkili olur ve tüketiciye yardım ederler. Bunlar demokratik toplumda çok değerli bir işlevi yerine getirirler ve destek görmeye hakları vardır.

Güç suiistimaline karşı kamuoyunun seferber edilebilmesi için ekonominin güç yapılanmasını ve işletmelerin ekonomik işleyişlerini kamuoyunun görmesini sanacak yaygın bir medya yaratılmalıdır.

Etkili bir kamusal denetim ekonominin gücünü kötüye kullanmasını önlemelidir. Bunun için en önemli araç, yatırımların ve pazara egemen olan güçlerin denetimidir.

Kamusal mülkiyet, hiçbir modern devletin vazgeçemediği, kamusal denetimin meşru bir biçimidir. Bu, büyük ekonomik oluşumların olağanüstü güçleri karşısında özgürlüğün korunmasına hizmet eder. Büyük işletmelerde tasarruf yetkisi çoğu kez, perde arkasında kalan ve bilinmeyen güçlere de hizmet veren menajerlerin elindedir. Üretim araçlarının özel mülkiyeti bu durumda elindeki yaptırım erkini büyük ölçüde yitirmiş olmaktadır. Bugün merkezi sorun, ekonomik erk sorunudur. Başka araçlarla ekonomik erk ilişkilerinin sağlıklı bir düzeninin sağlanamadığı yerlerde kamusal mülkiyet gerekli ve zorunludur.

Devletin elinde de olsa, ekonomik erkin bir elde toplanması çeşitli tehlikeleri içermektedir. Bu nedenle kamusal mülkiyet özyönetim ve ademimerkeziyet ilkelerine göre düzenlenmelidir. Yönetim organlarında işçilerin ve memurların çıkarları gibi kamunun ve tüketicinin çıkarları da temsil edilmelidir. Topluma en iyi hizmet merkezi bürokrasi tarafından değil, bilakis tüm tarafların sorumluluk bilinci taşıdıkları ortak faaliyetlerle-verilecektir.

Gelir ve Servet Dağılımı

Pazar ekonomisi adil bir gelir ve servet dağılımını kendiliğinden sağlamamaktadır. Bunun için bilinçli ve hedefli bir gelir ve servet politikası gerekmektedir.

Gelir ve servet adil olmayan bir biçimde dağılmıştır. Bunun suçu yalnızca krizlerin, savaşın ve enflasyonun yol açtığı kitlesel servet yıkımlarının sonuçlarına bağlı olmayıp bilakis, büyük ölçüde gelir ve servetin az sayıda elde toplanmasına yarayan ve şimdiye kadar servet sahibi olamayanların aleyhine işleyen ekonomi ve vergi politikasında yatmaktadır. 1'

Sosyal Demokrat Parti, tüm insanların kendi özgür iradeleriyle, artan gelirinden kendisine ait bir servet oluşturabileceği yaşam koşullarını yaratmak istemektedir. Bu ise ulusal gelirden adil dağılım temelinde sürekli bir artışı öngörmektedir.

Ücret ve maaş politikası gelirin ve servetin adil dağılımı için uygun ve zorunlu bir araçtır.

Büyük işletmenin sürekli büyüyen servetinin uygun bir bölümünün mülkiyet olarak yayılması ya da toplumsal amaçlı hizmetlere yönlendirilmesi alınacak gerekli önlemlerle sağlanmalıdır. Bir yanda ayrıcalıklı kesimlerin özel refah düzeyleri sürekli yükselirken, öte yanda özellikle bilim, araştırma ve eğitim gibi önemli toplumsal görevlerin, bir kültür ulusuna yakışmayacak bir şekilde, göz ardı edilmesi çağımızdan bir görüntüdür.

Tarım Ekonomisi

Sosyal demokrat ekonomi politikasının ilkeleri tarım sektörü için de geçerlidir. Tarım sektörünün yapılanması ve üretimin iradedışı doğa etkilerine olan bağımlılığı özel önlemleri gerekli kılmaktadır.

Çiftçilerin toprak üzerindeki özel mülkiyeti kabul edilmektedir. Başarılı aile işletmeleri çağdaş toprak ve icar yasalarıyla korunmalıdır. Bu tür işletmeler ekonomik ve sosyal yönden güçlendirilmelidir.

Kooperatifçiliğin teşviki, küçük ve orta işletmelerin bağımsızlıklarını korumak ve üretkenliklerini arttırmak için en iyi yoldur.

Tarım sektörü, genel ekonomik gelişmeye tam katkı sağlayabilmek ve bu sektörde çalışan insanların hakları olan yaşam düzeyini güvence altına alabilmek için ekonominin bütünündeki yapısal değişimlere uydurulmalıdır. Bu değişimler salt bilimsel teknik ilerlemeyle değil, ağırlıklı olarak Avrupa iş birliği çerçevesinde, bölge koşullarındaki değişimler yoluyla ve Alman ekonomisinin giderek artan biçimde dünya ekonomisiyle kaynaşmasına bağlı olarak belirlenecektir. Tarım sektörünün modernleşmesine ve üretkenliğinin artırılmasına destek vermek bir kamusal görevdir.

Tarım sektörü, ileri düzeyde üretken bir biçimde işleyen genel ekonominin içine çekildiği ve geniş bir kitlesel satın alma gücüne sahip olduğu takdirde tarımsal nüfusa en iyi şekilde hizmet edilmiş olacaktır. Tarımsal gelirin güvence altına alınabilmesi için gerekli pazar ve fiyat politikaları ile tüketicilerin ve ekonominin çıkarları gözetilmelidir.

Tüm tarımsal nüfusun ekonomik, toplumsal ve kültürel konumu iyileştirilmeli ve sosyal yasalardaki gerilik ortadan kaldırılmalıdır.

Ekonomide Sendikalar

Tüm işçiler, özel sektördeki ve devlet hizmetindeki memurlar sendikalarda toplanma hakkına sahiptir. Günümüz ekonomisinde işçiler, çalışma koşullarına ilişkin olarak özgürce bir toplu sözleşme elde etmek için işletme ve federasyonların kumanda merkezleri işgal etmiş olanların karşısına eğer bağımsız sendikalarda dayanışmacı, demokratik ve düzenli bir güç olarak çıkamazlarsa, başarılı olamazlar. Grev hakkı işçi ve hizmetlilerin en doğal temel hakları arasındadır.

Sendikalar, toplumsal emeğin gelirinden işçilerin adil bir pay almaları, ekonomik ve sosyal yaşamda söz sahibi olmaları için mücadele eder.

Sendikalar, tüm çalışan insanlar adına hareket eden temsilciler olarak daha geniş özgürlükler elde etmek için mücadele ederler. Bu bakımdan, durmaksızın işleyen demokratikleşme sürecinin asal taşıyıcılarıdır. Her işçiyi ortak çalışmaya katkıda bulunmaya yetkin kılmak ve onun bu yeteneğinden yarar elde etmesini sağlamak sendikalara düşen önemli bir görevdir.

Ekonomik sonuçlarda belirleyici katkıları bulunan işçi ve hizmetliler şimdiye kadar alınan kararlarda etkin bir biçimde söz sahibi olma hakkından yoksun bırakılmışlardır. Demokrasi ise tüm ekonomide ve işletmelerde çalışan herkesin alınacak kararlarda söz sahibi olmasını gerektirmektedir. İşçi, ekonomik anlamda bir tebaa durumundan çıkartılarak, ekonomik bir yurttaş durumuna yükseltilmek zorundadır.

Demir çelik endüstrisi ve kömür madenlerinde çalışan işçilerin kararlarda söz hakkı, yeni ekonomik düzen yolunda bir başlangıçtır. Bu, büyük işletmeleri kapsayacak demokratik bir işletme temel yasası yönünde geliştirilmelidir.

Özyönetim organlarında çalışanların söz hakları güvenceye alınmalıdır.

Sosyal Sorumluluk

Sosyal politika, toplumun bireylerinin kendilerini özgürce geliştirmeleri ve yaşamlarını kendi sorumluluklarında biçimlendirebilmeleri için temel önkoşulları yaratmalıdır. Bireysel ve sosyal yokluklara yol açan toplumsal durumlar kaçınılamaz ve vazgeçilemez gerçekler olarak kabul edilmemelidir. Sosyal güvenlik sistemi kendi kendisine karşı sorumlu olan insanın onuruna yaraşacak bir biçimde işlemelidir.

Her yurttaş yaşlılığında, özürllük durumunda ve kendisine bakan kişinin ölümü karşısında devletten asgari bir aylık talep etmek hakkına sahiptir. Kendisinin kişisel olarak hak kazanmış olduğu aylığı bu aylığın üzerine gelecektir. Çalışma yaşamında erişilen düzeyin korunması, ancak bu yoldan mümkün olacaktır. Tüm sosyal ödemeler ile savaş maluliyeti ve savaş dul yetim aylıkları artan ücret ve maaşlara uyacak şekilde sürekli ayarlanacaktır.

Teknik ve uygarlık günümüzde insanları çok çeşitli sağlık tehlikeleriyle karşı karşıya getirmektedir. Bunlar, salt yaşayanları değil, gelecek kuşakları da tehdit etmektedir. Bu zararlara karşı bireyler kendilerini tek başına koruyamazlar. Bu nedenle Sosyal Demokrat Parti kapsamlı bir sağlık güvenliği talep etmektedir. Yaşam koşulları ve yaşam biçimleri öyle düzenlenmeli, sağlık politikası öyle yaygınlaştırılmalıdır ki, sağlıklı, bir yaşam mümkün kılınabilsin. Kamusal sağlığın korunması ve özellikle çalışma güvenliği ile bireyler için etkili sağlıksal önlem yöntemleri geliştirilmelidir. Bireylerin kendi sağlıklarını kendilerinin korumalarına yönelik sorumluluk bilinci geliştirilirken, özgürce seçilecek hekimlere sağlığı koruyacak ve hastalıklara karşı önlem almalarına yarayacak tüm olanaklar sağlanmalıdır. Hekimlerin mesleki karar özgürlükleri güvence altına alınmalıdır. Hastanelerdeki bakımı güvenceye almak bir kamu 'görevidir.

Tüm insanların eşit yaşam hakları, hastalık durumunda herkesin içinde bulunduğu ekonomik durumdan bağımsız olarak, bilimin erişmiş olduğu tedavi düzeyine uygun önlemleri koşulsuz olarak talep etme hakkı sağlanarak gerçekleştirilmelidir. Hastalık durumunda özgürce talep edilecek tıbbi yardım ekonomik açıdan tam bir güvence altına alınmalıdır.

Ekonomik gelişmenin olanak tanıdığı ölçüde çalışma süreleri, gelir düzeyinin dengelenmesi esas alınmak koşuluyla sürekli olarak kısaltılmalıdır. Olağanüstü durumlarda yaşam zorluklarının ve darboğazların aşılabilmesi için genel sosyal yardımlar, bireysel yardım hizmetleri ve ek sosyal yardım ödemeleriyle tamamlanacaktır. Sosyal yardım kurumu, serbest çalışan yardım dernekleri ve kendi kendine yardım kuruluşları ile ortak çalışmalar yapar. Serbest yardım ve yardımlaşma kurumları korunmalıdır.

Tüm iş yasaları ve sosyal yasalar, iş hukuku ve sosyal hukuk çerçevesinde bir bütün olarak ve anlaşılır bir biçimde bir araya getirilmelidir.

Herkesin insan onuruna yaraşır nitelikte bir konutta yaşamaya hakkı vardır. Konut ailenin yuvasıdır. Bu nedenle bu konu sosyal güvenlik kapsamına alınmalı ve yalnızca özel kâr amacı güden bir anlayışa teslim edilmemelidir.

Konut, imar ve iskân politikası konut sıkıntısını hızla ortadan kaldırmalıdır. Sosyal konut yapımı desteklenmelidir. Kiralar toplumsal bakış açısı esas alınarak yönlendirilmektedir. Toprak spekülasyonu yasaklanmalı, toprak satışlarından elde edilen haksız kazanç el konulmalıdır.

Kadın - Aile - Gençlik

Kadının eşitliği yasal, toplumsal ve ekonomik olarak gerçekleştirilmelidir. Kadına okul ve mesleki eğitim, iş seçimi, çalışma koşulları ve kazanç konularında erkeğe sunulan olanaklar aynen sunulmalıdır. Eşitlik, kadının psikolojik ve biyolojik farklılığına dikkati ortadan kaldırmamalıdır. Ev kadınının emeği, mesleki emek olarak değerlendirilmelidir: Ev kadınlarının ve annelerin özel yardımlara gereksinimi vardır. Okul öncesindeki çocukların ve okullu çocukların anneleri ekonomik nedenler yüzünden çalışmak zorunda bırakılmamalıdır.

Devlet ve toplum, aileyi korumak, desteklemek ve güçlendirmekle yükümlüdür. Ailenin manevi değerlerine saygı, ailenin maddi güvencelerinde yatmaktadır. Vergi sisteminde aileye ilişkin dengeli ödeme yöntemi, doğum yardımı ve çocuk parası aileyi etkin bir biçimde koruyup gözetmelidir.

Gençlik, kendi yaşamını kendisinin yönlendireceği ve gelecekte topluma karşı sorumluluklar üstlenebileceği yeteneklerle donatılmalıdır. Devlet ve toplum bu nedenle ailenin eğitim açısından gücünü arttırmak, ailenin yetersiz kaldığı durumlarda bu eksiği gidermek, eğer gerekiyorsa bu görevi üstlenmekle yükümlüdür. Genç insanların -mesleki yeteneklerinin gelişmesi genel bir eğitim ve öğrenim teşvik sistemini gerektirmektedir.

Gençlerin iş yaşamında korunmalarına ilişkin yasal düzenlemeler, toplumsal ilişkilerin gelişmesine ve pedagojik deneyimlere dikkat edilerek yapılmalıdır. Eğer gençlik, zamanında ve kendisine tam bir güven duyularak, katılımcılığa ve ortak sorumluluğa yönlendirilirse, demokrasi, görüşü kuvvetli ve iradesi sağlam yurttaşlar kazanacaktır. Eğitim hakkının ve kişiliği geliştirmeye ilişkin yardım hakkının sağlanması ilerici bir gençlik yasası ile garanti altına alınmalıdır. Eğitimi, gençliğin desteklenmesini ve korunmasını içeren tüm yaşam alanlarında gençliğin çıkarlarına öncelik tanınması güvenceye alınmalıdır.

Kültürel Yaşam

İnsanların yaratıcı güçleri çok yönlü ve çok zengin bir kültürel' yaşam içinde özgür olarak gelişmelidir. Devletin kültür politikası, kültüre istekli tüm güçleri yüreklendirmeli ve desteklemelidir. Devlet; tüm yurttaşları, vicdani ve kültürel yaşamı kendi amaçlarının hizmetine sokmak isteyen güçlere ve çıkar gruplarına karşı korumalıdır.

Din ve Kilise

Ancak birlikte yaşayan farklı inanç ve düşüncedeki insanların birbirlerine aynı saygıyı gösterdikleri karşılıklı hoşgörü, insani ve siyasi açıdan verimli ortak yaşantıya sağlam bir temel oluşturabilir.

Sosyalizm dinin ferine geçemez; "onun yedeği değildir. Sosyal Demokrat Parti, kiliseye ve dini cemaatlere, onların özel görevlerine ve özgürlüklerine saygı gösterir onların yasal kamusal güvenliklerini kabul eder.

Özgür bir iş birliği anlayışıyla kilise ve dini topluluklarla ortak çalışmalar yapmaya her zaman hazırdır. İnsanların kendi dini bağlarından yola çıkarak, sosyal faaliyetler yürütmeleri ve toplumda sorumluluklar üstlenmeleri karşısında sevinç duyar.

Düşünce, inanç ve vicdan özgürlüğü ile dinsel ifade özgürlüğü güvence altına alınmalıdır. Dinsel ya da dünya görüşü tebliğler parti siyaseti güdülerek veya antidemokratik amaçlarla kötüye kullanılmamalıdır.

Okul

Eğitim ve öğretim tüm insanlara kendi eğilim ve yeteneklerini hiçbir engellemeyle karşılaşmaksızın geliştirme olanağı sağlamalıdır. Eğitim ve öğretim, çağımızda var olan teslimiyetçi eğilimlere karşı direnme gücünü arttırmalıdır. Kültürel değerler mirasını tanımak, onları özümsemek, yaşanan çağın toplumsal yaşamını biçimlendiren güçleri iyi tanımak bağımsız düşüncenin ve özgür yargı yeteneğinin dayanaklarıdır.

Okullarda ve yüksekokullarda gençlik, karşılıklı saygı anlayışı içinde bir arada, dünya görüşül inanç ve değer sistemleri açısından çok yönlü olan toplumumuzda, anlayış, hoşgörü ve yardımlaşma düşünce ve davranışlarına ulaşmak için özgürlük, erkinlik ve toplumsal sorumluluk bilinci ve demokrasi idealleriyle halklar arası anlayış doğrultusunda eğitilmelidir. Tüm okulların öğretim planlarında yurttaşlık eğitimi bu anlayışa uygun olarak ele alınmalıdır.

Müzik eğitimine ve el sanatlarına ilişkin çalışmalara eğitimde büyük bir ağırlık verilmelidir. Devlet ve toplum, eğitimle ve öğrenim kurumları aracılığıyla tüm halka sanatı ve sanatsal yaratıcılığı tanıma olanağını sağlamakla yükümlüdür.

Sporun ve beden eğitiminin devlet ve toplum tarafından çok yönlü destek görmeye hakkı vardır. Spor ve beden eğitimi bireylerin 'ağırlığına hizmet ettiği gibi dayanışma ruhunun gelişmesinde de önemli bir rol oynar.

Okul eğitiminde ana babaların okul faaliyetlerine çekilmeleri ve öğrencilerin yönetime katılımları tüm okullarda yaygınlaştırılmalıdır. Okul kurumunun organizasyonu, eğitim sürecinin her aşamasında yeteneklerin kendilerini geliştirebilecekleri bir biçimde gerçekleştirilmelidir. Yetenekli öğrencilere daha üst düzeyde okulların ve öğrenim kurumlarının kapıları her zaman açık tutulmalıdır. Tüm kamu okulları ve yüksekokullar ücretsiz olmalıdır. Okul araç ve gereçlerinden bu okullarda ve yüksekokullarda bedelsiz olarak yararlanılmalıdır.

Zorunlu eğitim on yıla çıkartılmalıdır. Meslek okulları yalnızca meslek eğitimine değil, genel bilgi birikimi ve yurttaşlık eğitimine de hizmet etmelidir. Yüksekokullara yöneltici yeni yollar açılmalıdır. İlk ve ortaöğretim üzerinden yüksekokullara giden yol, bu olanağı tüm yeteneklilere sağlayamadığı için, iş yaşamı, meslek okulları ve sıra dışı eğitim kurumları üzerinden yüksekokullara giden ikinci bir yol açılmalıdır.

Tüm öğretmenler bilimsel yüksekokullarda eğitilmelidir. İyi bir eğitim, çağın tüm sorunlarını bağımsız olarak irdeleyip sorgulayacak kişilikli eğitimciler gerektirmektedir.

Bilim

Bilimsel araştırma ve öğrenim özgür olmalıdır. Bilimsel araştırmaların sonuçları kamuoyu için ulaşılabilir olmalıdır. Araştırma ve öğrenim için yeterli ölçüde kamusal mali destek sağlanmalıdır.

Devlet, bilimsel araştırma sonuçlarının insanlığın zararına olarak kötü yolda kullanılmasını engelleyecek önlemleri almalıdır. Bağımsız bir araştırma konseyi kendi sorumluluğu altında bu tür araştırmalara yardımcı olmalı, gerektiği durumlarda

öncelikleri saptamalı ve çözümler üretmelidir. Bilimin hiçbir alanı bilimsel araştırma ve öğrenime verilen desteğin dışında tutulmamalıdır.

Gelişen sanayi toplumunun siyasi, insani ve toplumsal sorunlarının üstesinden gelinmesi ve bu toplumda insan özgürlüklerinin korunması, insan ve toplumbilimlerinin derinleştirilmesini ve genişletilmesini gerektirmektedir. Buna ayrılan çabalar, fen bilimleri ve teknik için verilen çabalar kadar yoğun olmalıdır.

Yüksekokulların özgürlüklerine ve bağımsızlıklarına dokunulmayacaktır. Ancak yüksekokullar kendilerini yaşamın diğer gerçeklerinden soyutlayamazlar; bu nedenle başta yetişkinlerin eğitimlerine ilişkin kuruluşlar olmak üzere demokratik toplumun diğer kurumlarıyla iş birliği yapmalıdırlar.

Cömertçe bir destek öğrencilerin bilimsel öğrenimlerini güvenceye almalıdır. Yüksek okul öğrencilerine siyasal ve toplum bilimsel bir temel eğitim verilmelidir. Yetişkinler için çağdaş bir eğitim anlayışı, okul eğitimi sona erdikten sonra da, demokratik devlette ortak sorumluluğa katılmak için vazgeçilmez olan bilim, yargılama yeteneği ve beceriler kazandırma, bunları derinleştirme olanaklarını sağlamalıdır.

Sanat ş Sanatsal çalışmaya tam özgürlük tanınmalıdır. Devlet ve yerel yönetimler yaratıcı görsel sanata ve tüm sanat dallarındaki kültürel değerlerin topluma ulaşmasına hizmet edecek şekilde maddi destekte bulunmalıdır. Sanatsal gelişme hiçbir kuralla ve özellikle sansürle sınırlandırılmaz.

Uluslararası Topluluk

En büyük ve en ivedi görev, barışı korumak ve özgürlüğü güvence altına almaktır. Demokratik sosyalizm her zaman uluslararası iş birliği ve dayanışma düşüncesi taşımıştır. Tüm çıkar ve ilişkilerin uluslararası boyutta iç içe geçtiği bir çağda hiçbir halk kendi siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel sorunlarını tek başına çözemez Almanya Sosyal Demokrat Partisi, kendi deneyimlerinde vardığı sonuçlardan yola çıkarak, Alman politikasının kültürel, yasal ve askeri görevlerinin diğer halklarla sıkı bağlar içinde çözülmesi gerektiğine inanır.

Hükümet sistemlerine ve toplumsal yapılarına bakılmaksızın tüm uluslarla normal diplomatik ve ticari ilişkiler kurulup sürdürülmesi mutlaka gereklidir.

Uluslararası hakem kurulları, barış antlaşmaları, tüm halkların kendi kaderlerini tayin hakkı ve eşitliği, devlet topraklarının dokunulmazlığı ve diğer halkların içişlerine karışılmaması bir dünya örgütü tarafından garanti edilerek, barış güvenliği sağlanmalıdır.

Birleşmiş Milletler, kuruluş düşüncesi gereği, bir genel dünya örgütü olmak zorundadır. Temel ilkeleri evrensel geçerlilik kazanmalıdır. Birleşmiş Milletler tarafından ilan edilen insan haklarıyla uyum içinde bir ulus hakkı zorunludur. Almanya Sosyal Demokrat Partisi tüm insanların yurt edineni, milliyet, dil ve kültür haklarını savunmaktadır. Genel silahsızlanma ve uluslararası ilişkilerde yumuşama yolunda adımlar olarak, Birleşmiş Milletler çerçevesinde, bölgesel güvenlik sistemleri kurulmalıdır. Yeniden birleşecek Almanya, tüm hakları ve yükümlülükleriyle (kurulacak) bir Avrupa güvenlik sisteminin üyesi olmalıdır. Ekonomik gelişme Avrupa devletlerini iş birliğine zorlamaktadır. Sosyal Demokrat Parti, öncelikle ekonomik ve toplumsal ilerlemeye hizmet etmek zorunda olan bu iş birliğini olumlu karşılamaktadır. Bölgesel sınırlı, ulusla rüştu topluluklar dış

dünyaya kapanmaya yol açmamalıdır. Eşit (koşullarda) iş birliği ve tüm uluslar için açık bir dünya ticareti barış içinde bir arada yaşamanın önkoşullarıdır.

Demokratik devletler, özellikle gelişmekte olan devletlere karşı dayanışma göstermelidir. Şimdi bile dünya nüfusunun yarısından çoğu, en koyu bir cehalet ve en derin bir yoksulluk içinde yaşamaktadır. Dünyanın zenginlikleri yeniden paylaştırılmadığı ve gelişmekte olan ülkelerdeki üretkenlik hatırı sayılır biçimde arttırılmadığı sürece, demokratik gelişme tehlikelerle karşı karşıya kalmakta devam edecek ve barış tehlikeye girecektir. Tüm halklar açlığa, sefalete ve salgın hastalıklara karşı ortak çaba içinde savaş vermek yükümlülüğünü taşımaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerin cömertçe ve çıkar gözetmeyen yardımlar talep etmeye hakları vardır. Onların ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmeleri, yeni türden boyunduruklar altına girmemeleri için demokratik sosyalist düşünceler temelinde sürdürülmelidir.

Yolumuz

Sosyalist hareket tarihsel bir görevi yerine getirmektedir. (Bu hareket) ücretli işçilerin kapitalist sisteme karşı doğal ve ahlaksal/etik bir protestosu olarak başlamıştır. Üretim güçlerinin bilim ve teknik yoluyla çok büyük bir gelişme göstermesi küçük bir kesime zenginlik ve erk, ücretli işçilere ise ilkin yalnızca yokluk ve sefalet getirmiştir. Egemen sınıflarını ayrıcalıklarını ortadan kaldırmak ve tüm insanlara özgürlük, adalet ve refah getirmek sosyalizmin özü olmuştur ve bu, bugün de böyledir.

İşçi sınıfı bu mücadelesinde yalnız kendi gücüne dayanmıştır. İşçi sınıfının kendi konumunu kavramasıyla birlikte, bu konumunu değiştirmek için gösterdiği karalılık, eylemlerindeki dayanışma ve mücadelesindeki somut başarılar, onun kendisinde güven birinci uyandırmıştır.

Ağır yenilgilere ve kimi yanılgılara rağmen işçi hareketi 19. ve 20. yüzyılda taleplerinin birçoğunu' söke söke elde etmiştir. Bir zamanlar günde bir lokma ekmek için on altı saat sömürülen korumasız ve hiçbir hakka sahip olmayan proletarya, sekiz saatlik yasal işgününe; iş güvencesine, işsizlik, hastalık, maluliyet ve emeklilik sigortasına kavuşmuştur. Çocukların çalışmasının yasaklanmasını, kadınlara geceleri çalışma yasağı konulmasını, gençliği ve anneleri koruma altına alan yasal düzenlemeleri ve ücretli tatil hakkını sağlamıştır. Toplanma özgürlüğünü, sendikalarda birleşme hakkını, toplu sözleşme ve grev hakkını mücadele vererek elde etmiştir. Şimdi (işyeri yönetiminde) söz ve karar hak kını elde etme yolundadır. Bir zamanlar egemen sınıfların sömürü metasın olan (proleter), şimdi kendisine tanınan eşit haklara ve üstlendiği yükümlülüklerle sahip bir yurttaş olarak (toplumdaki) yerini almaktadır.

Bazı Avrupa ülkelerinde sosyal demokrat hükümetlerin yönetimcilerinde yeni bir toplumun temelleri atılmıştır. Sosyal güvenlik ve ekonominin demokratikleşmesi gittikçe adan ölçülerde gerçekleştirilmektedir.

Bu başarılar, işçi hareketinin özverili yolundaki kilometre taşlarıdır. (İşçi hareketi) genişleyen kendi özgürlüğüyle tüm insanların özgürlüğüne hizmet etmiştir. Sosyal Demokrat Parti bir işçi sınıfı partisinden halkın partisine dönüşmüştür. O, sanayi devrimi ve yaşamın tüm alanlarının tekilleşmesiyle serbest kalan güçleri, herkesi kapsayacak biçimde, özgürlüğün ve adaletin hizmetine sunmak istemektedir. Kapitalist dünya tarafından oluşturulan toplumsal güçler yaşadığımız dönemde bu görev karşısında başarısızlığa uğramaktadır. Onların tarihleri, göz kamaştırıcı bir teknik ve ekonomik

atılım tarihi olmakla birlikte, aynı zamanda bir dizi yıkım savaşlarının, dev boyutlu kitlesel işsizliklerin, insanları mal ve mülklerinden ayıran enflasyonların ve ekonomik güvensizliğin tarihidir. Eski güçler, gaddar komünizmin meydan okumasına karşı yeni düzenin üstün siyasal ve kişisel özgürlük; kendi kaderini tayin hakkı; ekonomik güvence ve sosyal adalet programını ortaya koymakta beceriksiz kalmışlardır. Bu nedenle de müstemlekeci sömürünün boyunduruğundan henüz kurtulmuş, ulusal geleceklerini özgürlük içinde kurmak ve dünya refahından pay almak isteyen genç devletlerin dayanışma isteklerini karşılamamaktadırlar. Genç devletler, onları kendi güç alanlarına çekmek isteyen komünistlerin aldatmacalarına karşı koymaktadırlar.

Komünistler özgürlüğü radikal bir biçimde baskı altında tutmaktadır. Onlar insan haklarına, kişilerin ve halkların kendi kaderlerini kendilerinin tayin haklarına tecavüz etmektedir. Onların iktidar aygıtlarına, bugün komünistler tarafından yönetilen ülkelerin insanları giderek artan biçimde karşı çıkmaktadır. Orada da değişiklikler gerçekleşmektedir. Orada da hiçbir egemenliğin zaman içinde durdurmaya gücünün yetmeyeceği özgürlük çabaları güçlenmektedir. Fakat komünist iktidar sahipleri kendi varlıklarını korumak için savaşmaktadırlar ve halklarının sırtında, özgürlük için giderek büyüyen bir tehdit oluşturan ekonomik ve askeri bir güç kurmuşlardır.

Bu nedenle dünyanın umudu, yokluğun ve korkunun, savaşın ve baskının olmadığı, insan onuruna yaraşır bir toplum yaratmak isteyen demokratik sosyalizmin temel değerleri üzerinde kurulacak ve iyi niyetli herkesin birlikte yaşayacakları bir düzendedir.

Bu çağrı, buradaki ve dünyanın bütün ülkelerindeki erkek , kadın ,herkesedir.

Sosyalistler, Alman toprakları üzerinde demokratik sosyalizmin temel değerlerine ve temel taleplerine inanan herkese kendi saflarında yer veren Almanya Sosyal Demokrat Partisinde toplanmaktadır.

EK-2 12 Temmuz Bildirisi

Hükümet reisi ve muhalefet lideri ile son günlerde memleketin iç durumu üzerindeki konuşmalarımı ve bu hususta kanaatlerimi ve fikirlerimi söylemek zamanı gelmiştir.

7 Haziran tarihinde görüşmek üzere çağırdığım Bay Celal Bayar bana, Demokrat Parti'nin, idare mekanizmasının baskısı altında bulunduğunu beyan ve şikâyet etti. Haberdar ettiğim Başbakan aynı mevzuları daha evvel aralarında görüştiklerini hikâye ederek, böyle bir baskının olmadığını, idare mekanizmasının memleketin huzurunu bozacak mahiyette tahriklere karşı çok güç durumda kaldığını beyan eyledi. Bundan sonra, iki tarafı bir arada dinlemek için 14 Haziran tarihli buluşmayı tanzim ettim. Başbakan ve yardımcısı Devlet Bakanı ile Demokrat Parti Başkanı hazır bulundular. İki taraf arasında karşılıklı tartışma içinde iki buçuk saat devam eden bu konuşma, başladığı noktada bitti. Demokrat Parti Başkanı, partisinin baskı altında bulunduğu noktasında ısrar ve partisinin kanun dışı maksatlar ve ihtilâl usulleri takip ettiğine dair ithamları reddetti. Hükümet reisi, idare mekanizmasının baskı yaptığı iddiasını kabul etmeyeceğini ve şikâyet vesikalarını tetkik ve takibe hazır olduğunu tekrar söyledi ve muhalif partinin çalışma usullerini düzeltmesi lazım olduğu iddiasında kaldı.

17 Haziran tarihinde Bay Bayar'ı tekrar kabul ettim. Bana vaziyeti arkadaşları ile görüştüğünü, benim durumuma karşı teşekkürle mütehassis olduklarını söyledikten sonra, baskı vardır kanaatinde olduklarını teyit eyledi. Bunun üzerine, iki defa görüştüğüm Başbakan, iktidar partisi ile muhalefet partisinin Büyük Meclis'teki münasebetleri ve karşılıklı çalışmaları yolunda hayırlı terakkiler olduğunu takdirle söyledikten sonra, "biz de kendimize düşen vazifeleri sadakatle ifa edeceğiz, size söz veriyorum" dedi ve iki ay sonra Büyük Milet Meclisi toplanıncaya kadar partilerin münasebetlerinde itimadı artıran terakkiler olacağına ümidi kuvvetli olduğunu ilave eyledi.

Bu beyanatı Bayar'a 24 Haziran tarihinde naklettim. Bay Bayar bana, fiili neticeye intizar edilmesi lazım geleceğini bildirdi. Bundan sonraki tartışmalar, muhalefet liderinin Sivas nutkunda ve hükümet reisinin 2 Temmuz tarihli beyanatında ve ondan sonraki karşılıklı cevaplarda görülmüştür. Vaziyet hülâsa olunursa, iki taraf şikâyetlerinde ve savunmasında ısrar etmiş ve şiddetli tartışmalar esnasında karşılıklı iyi niyetlerinin ifadesi olan bazı tatmin edici parçalar hatırdta kalmıştır. Siyasi havayı yumuşatan bir iyilik olmak üzere, dertleri bilenlerin, kendilerinden, karşı tarafı teskin edici tedbirler alacakları ümidi uyanmıştır. Bunun dışında olarak, durum muhalefet partisi liderinin "fiili bir netice bekleme" şeklinde ifade ettiği hükümde görülür. Yani, bir başka türlü söylenirse, vaziyet karşılıklı iddialar bakımından düğüm halini muhafaza etmiştir.

Şimdi ben, bu düğümü çözmeye çalışacağım. İki tarafın şikâyet ve müdafaalarının delillerini tafsil etmekte faide görmüyorum. Zaten bunlar umumi efkârca da kâfi derecede bilinmektedir. Gördüm ki taraflardan hangisinin haksız yahut hangisi daha evvel karşısını kırmaya başlamış olduğunu aramakta da fayda yoktur. Ben, idare mekanizmasının baskı yaptığını hükümet reisinin kabul etmesini, bir teminat ifadesi olarak aldım ve bunu Bay Bayar'a söyledim. Ben, muhalefet liderinin kanun dışı maksatlar ve metotlar isnadını reddetmesini, muhalif parti çalışması için şart olan kanun içinde kalmak esasının göz önünde tutulduğuna ve tutulacağına dair tatmin edici bir teminat olarak kabul ettim ve Başbakana bunu söyledim. Her iki tarafla uzun konuşmalardan çıkardığım bu neticelere inanmak istiyorum ve inanıyorum. Bizi bu inanışa getiren bugünkü durumu, memlekette siyasi partilerin çalışıp gelişebileceğine katı ümit veren en mühim merhale sayıyorum. Şimdiye kadar, memlekette geçen iktidar ve muhalefet tecrübesinin muvaffak olmamasını

bir seneden beri geçirdiğimiz tecrübeler, onların dayanamamış ve bugünkü siyasi durumu elde edememiş olmalarında görüyorum. Benim kanaatimce, bir buçuk seneden beri geçirdiğimiz tecrübeler ağır ve bazen ümit kırıcı olmuştur. Ama gelecek için her türlü ümitleri haklı çıkaracak bir muvaffakiyet de temin edilmiştir. Bu durumu muhafaza etmek ve onun gelişmesini sağlamak, iktidar ve muhalefet partilerinin vazifeleri olmak lazım gelir.

Gelecek için tedbirler, benim kabul ettiğim gibi, şu noktadan hareket etmekle bulunabilir. Benim bu son dileğim karşılıklı şikâyetler içinde mübalağa payı ne olursa olsun, hakikat payı da vardır. İhtilalci bir teşekkül değil, bir kanuni siyasi partinin metotları ile çalışan muhalif partinin, iktidar partisi şartları içinde çalışma sını temin etmesi lazımdır. Bu zeminde ben, devlet reisi olarak kendimi her iki partiye karşı müsavi derecede vazifeli görürüm.

İdare mekanizması, yani valilerimiz ve maiyetleri bir seneden beri çok ağır bir tecrübe geçirmişlerdir. Öyle zamanlar oldu ki, memlekette hükümetin mevcut olup olmadığı bile şüphe götürür idi.

Sorumlu hükümetin huzur ve asayiş vazifesi münakaşa götürmez. Fakat meşru ve kanuni siyasi partilere karşı tarafsız, eşit muamele mecburiyeti, siyasi hayat emniyetinin temel şartıdır. Bu arada, siyasi partilere mensup olan veya görünen hususi maksat sahiplerinin şirretliklerini pervasız olarak tesirsiz bırakmak hususunda partilerin dikkat göstermeleri icabeder. Siyasi partilerin hangisi iş başına gelirse gelsin, onlar idare mekanizmasında çalışanların haklarına ve itibarlarına karşı adaletli bir zihniyette olacaklarına inandıracaklardır.

Zannediyorum ki, hükümet reisi ile muhalefet lideri arasında son tartışmada, iki tarafı sebat ettikleri noktadan ayırmak gayretine düşmeksizin, her iki tarafın bekledikleri şeyleri söylemiş ve temin etmiş oluyorum.

Vatandaşlarıma, hükümetle ve iktidar partisi ile muhalefet arasında görüşme ve araya girme safhalarını olduğu gibi anlatmış olduğumu ümit ederim. Varmak istediğim netice, başlıca iki parti arasında temel şartın yani emniyetin yerleşmesidir. Bu emniyet, bir bakımdan memleketin emniyeti manasını taşıdığı için gözüm de çok ehemmiyetlidir. Muhalefet, teminat içinde yaşayacak ve iktidarın kendisini ezmek niyetinde olmadığından müsterih olacaktır. İktidar, muhalefetin kanun haklarından başka bir şey düşünmediğinden müsterih bulunacaktır. Büyük vatandaş kütlesi ise, iktidarın şu partinin veya öteki partinin elinde bulunması ihtimalini vicdan rahatlığı ile düşünebilecektir. Bu neticeye varmak için karşılaştığım güçlükler, çok zaman yalnız ruhi mahiyette olan amillerdir. Bu güçlükleri yenmek için siyasi hayatımızı idare eden, iktidarda ve muhalefetteki liderlerin samimi yardımlarını is terim.

Bu beyanatımı, neşrinden önce, Başbakanla muhalefet lideri görmüşlerdir.
İsmet İnönü (12 Temmuz 1947)

EK-3 CHP Dokuzuncu Kurultay Beyannamesi ve Raporu

BEYANNAME

Cumhuriyet Halk Partisinin Dokuzuncu Kurultayı, demokrasi rejiminin gelişme ve yerleşmesi bakımından, memlekette endişe yaratan başlıca meseleleri halk efkârına arz etmeyi vazife bilir.

1 — Demokrasi rejiminde vatandaşlar tam bir eşitlik içinde kanunların ve kanunlar hukuk esaslarına ve Anayasa prensiplerine asla aykırı olmamak şartının teminatı altındadır. Bir buçuk yıldan beri vatandaşları bu iki esas teminattan mahrum kılmak ıstırabını veren hâdiseler olmuştur ve kanunlar çıkarılmıştır.

Cumhuriyet Halk Partisinin Dokuzuncu Kurultayı en kısa zamanda Anayasa'ya aykırı kanunların tatbikini önleyecek bir yüksek mahkemenin kurulmasını zarurî sayar.

2 — Seçim Kanununun tatbikatı göstermiştir ki, millî iradenin tam ifadesini bulmak bakımından, adlî teminatı kuvvetlendirmeğe ve tamamlamağa ihtiyaç vardır.

3 — Devlet bir parti müessesesi ve partizanlar sömürgesi olmamalıdır. Âmme müesseseleri ve memurlar, milletin hizmetindedirler. Bunlar, yalnız 'kanunların emri ve emniyeti altında bulunmalıdırlar. İdare cihazı ve iktisadi müesseseler, siyasî parti baskı ve müdahalelerinden kurtarılmalıdır. Vatandaşlar, siyasi kanaatleri dolayısıyla farklı muamele görmemelidirler. Memurlar, kanunun menetmediği siyasî haklarını vicdanî kanaatlerine göre kullanmamak ıstırabından kurtarılmalıdır.

4 — Serbest Meclis murakabesi, basının tenkid serbestliği ile beraber yürüyebilir. Basının fikir ve tenkid hürriyetlerini kayıtlı hükümler kaldırılmalıdır. Basının fikir hürriyeti ve vicdani kanaati üzerinde her türlü malî ve iktisadi tertip ve baskılara son verilmelidir.

Cumhuriyet Halk Partisi, Anayasa'nın ve kanunların vatandaşlara vermiş olduğu hak ve hürriyetleri son imkânlarına kadar kullanarak bu gayeleri tahakkuk ettirmek için çalışacaktır.

Partimiz, iktidarın bu meşru gayeleri tahakkuk ettirmemek ve murakabe partilerini tam bir hürriyet ve emniyet içinde işlemekten alıkoymak kast ve icraatına karşı kanunların menetmediği her türlü tedbirlere başvuracaktır.

Cumhuriyet Halk Partisi bu çalışmalarında bütün vatandaşların kendisine yardımcı olacağından emindir.

Ana Dâvalar ve Memleket Meseleleri Komisyonu Raporu

C. H. P. Dokuzuncu Kurultay Başkanlığına

C. H. P. Dokuzuncu Kurultayı genel kurulunun 26 Kasım 1951 günkü ilk oturumunda, Ankara delegeleri tarafından hazırlanan ve Eskişehir, İstanbul, İzmir, Bilecik delegelerinin de imzaları ile verilen bir önerge üzerine, Tüzüğümüzde yazılı normal komisyonların mevzuları içine girmiyen, bugünün belli başlı "Ana Dâvalarını ve Memleket Meselelerini" görüşmek vazifesiyle ayrı bir komisyon kurulması Kurultayımızca karara bağlanmıştı.

Bu karar gereğince kurulan komisyonumuz Başkanlığına Rize Delegeşi Fuat Sirmen'i, Raportörlüğüne ve Sözcülüğüne Ankara Delegeşi Hıfzı Oğuz Bekata'yı, Sekreterliğine de Seyhan Delegeşi Makbule Dıblan'ı seçtikten sonra önergelerde yazılı ve ayrıca Kurultay konuşmalarıyla de belirtilmiş bulunan:

(Anayasa teminatı, mülkiyet hakkına dokunulmaması, seçim emniyeti, normal ve teminatlı mahkemeler varken teminatsız yargıçlı askerî mahkemelere vatandaşların sevkedilmemesi, basın hürriyetinin tam sağlanması, antidemokratik kanunların kaldırılması; âmrne hizmeti gören müesseselerde eşit vatandaşların — siyasi kanaatlerine bakılmaksızın — muameleye tabi tutulması, memurların çalışma, tayin ve nakillerinin kanunî teminat altında bulundurulması, ve yalnız kanuna karşı sorumlu olacak şekilde durumlarının emniyeti, aynı şekilde iş ve işçi haklarına riayet edilmesi, radyonun tarafsızlığı, hür Türk basınının resmî ilân parası gibi malî bir baskıdan kurtarılması, inkılâpların ve kadın hâk ve hürriyetlerinin korunması, irticaa meydan verilmemesi; komünizm ile mücadele, âsayışsizliğin önlenmesi, milletin hayatî dış meselelerinde Meclise ve muhalefet partilerine damsılmqdan karar ve-rilmemesi ve demokrasinin korunması...) gibi çok ve çeşitli olan "memleketin ve partinin hayatî meseleleri", etrafiyle konuşulup incelenmiş ve neticede aşağıda hülâsa edilen hususlar üzerinde mutabık kalınmıştır :

I — Anayasa teminatı

Tam bir hukuk devletinde meşru bir seçim neticesi, iktidar hangi partiye geçerse geçsin, vatandaşların bütün hakları ve siyasi hürriyetleri kanunların ve Anayasa'nın teminatı altındadır.

Buna rağmen, halen bu teminatın gevşetilmekte ve Anayasa'ya aykırı kanunların çıkarılmakta olduğu ve bu yüzden vatandaşların ıstırapı yanında bir hukuk devleti olmak vasfımızın da zedelenmekte bulunduğu müşahede edilmiştir.

Bunu teyidedici birçok misalleri dinliyen komisyonumuz, neticede: hâlen mer'i ve bundan sonra çıkarılacak Anayasa'ya aykırı ve anti-demokratik kanunları işlemekten meneden, yani yürürlükten kaldırma salâhiyetini haiz bulunan bir cihaz olarak, tam teminatlı hâkimlerden mürekkep, vatandaşların ve partilerin müracaatları üzerine harekete geçen, bir "Yüksek Mahkeme" nin kurulmasını zaruri görmüştür.

II — Demokrasinin gelişmesi ve yerleşmesi

Garp demokrasi sistemini kabul etmiş bir devletiz. Böyle bir devletin meclisleri millî iradenin tam ifadesini bulabilmeli; mürakabenin tecellisine ve yerleşmesine imkân vermelidir.

Sandık başından tutanakların tasdikine kadar bütün seçim kademelerinde seçimi her bakımdan emniyet altına alan tam ve kâmil bir adli teminat olmadıkça ve bugünkü ekseriyet usulü ve zihniyeti içinde kalındıkça bunun memleketimizde tahakkuk edemeyeceği anlaşılmıştır.

Bu itibarla, Seçim Kanununun mevcut boşluklarının doldurulması, kanunda ekseriyet usulü yerine seçim neticelerini partilerin ve adayların aldıkları oy sayılarına yaklaştıracak ve bu suretle farklı kanaatlerin Mecliste temsiline imkân verecek yeni bir seçim sisteminin kabul edilmesi lâzımdır. Nihayet millî iradenin pürüzsüz bir şekilde tam ve kâmil tecellisini sağlamak için de adli teminatın kuvvetlendirilmesi ve tamamlanması zarureti üzerinde mutabık kalınmıştır.

III — Vatandaşların, kanunlar muvacehesinde eşit muameleye tabi tutulması suretiyle çeşitli tazyiklerden korunmaları

Geniş görüşmelere, pek çok misallerin ortaya dökülmesine vesile olan bu konunun, hâlen memlekette gittikçe genişleyen bir ıstırabın ifadesi haline geldiği görülmüştür.

Bu çok çeşitli mevzuu birkaç noktada toplarsak; vatandaşların hâlen siyasi, idarî ve mali baskılara maruz ve âsaişsizlikten endişeli oldukları neticesine varılır.

A) Vatandaşların siyasî kanaatlerinin ayrılığına hürmet ve tahammül etmemek, ve, bilhassa iktidar partisine mensup olmıyan vatandaşlara çok farklı muamele yapmak zihniyetinin yaygın bir hale gelmesinin memleket içine (ikilik tohumu) ekilmesi kadar büyük tehlikeleri mucip olacağı anlaşılmıştır. Bunun için köylü, çiftçi, işçi, tüccar, esnaf... bütün vatandaşların, hangi partiye mensup ve hangi siyasî kanaate sahip olurlarsa olsunlar, kanunlar ve âmme müesseseleri karşısında daima müsavi muameleye tabi tutulmalarının, bugünün ve yarının ana dâvası ve demokrasinin baş şartı bulunduğu kanaatinde birleşilmiştir.

B) Demokrasilerde hükûmet, iktidar partilerinin elinde bulunmakla beraber, hukuk devletlerinde idare bir parti mieşsesesi olmadığı ve olamayacağı için, iktidara hangi parti gelirse gelsin, âmme müesseseleri ve memurlar ancak ve ancak milletin hizmetindedirler. Bu itibarla her makam ve derecedeki memur, bir vatandaş sıfatıyla - hangi siyasî akideye sahip olursa olsun — âmme hizmetlerinin ifası esnasında vatandaşa eşit muamele yapmakla mükelleftir.

Memurun bu olgun, tarafsız ve seviyeli hareketini normal hale getirmenin şartı, memurun hayat ve istikbalini yalnız kanunların emri ve emniyeti altına almakla tahakkuk edebilir.

Aksi halde, bir hukuk devletinde yalnız milletin hizmetinde olması tabii bulunan memurların, küçük veya büyük her kademedeki parti mensuplarının emirlerine râm olmaları gibi hazin bir duruma girilir ki, bu, âmme müesseselerinin selâmeti, vatandaşların eşit muamele görmeleri zarureti bakımından olduğu kadar, bizzat hukuk devleti ve memurluk haysiyeti ile de kaabili telif değildir. Bu hususta da komisyonumuz hassasiyetle durmuştur.

C) Komisyonumuzda birçok misalleri verilen âsaişsizlik hâdiselerinin ise, yukarıda izah edilen sebepler yüzünden, hükûmet otoritesinin zaafa uğramakta olmasının bir neticesi bulunduğu anlayışına varılmıştır.

D) Vatandaşlara başka partilere mensup olmaları dolayısıyla, iktidar tarafından reva görülen siyasi ve idari baskılardan başka vatandaşın malî baskıya da maruz bulundurulması yoluna girildiği görülmektedir. Nitekim, her müessesede normal sayılan ve hiçbir sumiyete ve hele kasda dayanmayan en küçük unutkanlıklar bile vesile sayılarak, vatandaşın ağır para cezası ile birlikte hapis cezasına da çarptırılacağını hükme bağlayan ve Gelir Vergisi Kanunu'na ek olarak çıkarılan 24 Temmuz 1951 tarihli ve 5815 sayılı kanunun, bunun yeni bir misali olduğu belirtilmiştir.

Bütün bu ve benzeri misalleri dinliyen komisyonumuz; siyasi kanaatlerine göre vatandaşların asla farklı muameleye tabi tutulmamaları, âmme hizmeti gören bütün memurların, idarî cihazın ve işçilerle iktisadî müesseselerin; siyasi parti mensuplarının baskı ve müdahalelerinden kurtarılması ve yalnız kanunların emri ve emniyeti altında bulundurulması üzerinde ittifak etmiştir.

IV — İnkılâpların korunması ve komünizmle mücadele

Türkiye Cumhuriyeti'nin ve inkılâpların partimizin eseri olduğunu bilen C.H.P. lilerin, bütün bu inkılâpların ve demokrasinin titizlikle korunması üzerindeki heyecanları ve komünizme karşı büyük hassasiyetleri Kurultayın bütün havasına hâkim olmuştur. Bu itibarla :

I — Cumhuriyetin, İnkılâpların, demokrasinin korunmasında ve selâmetinde zaaf gösterilmesine asla müsamaha edilmemesi hususunda ve

2 — Millet ve vatan için bir ölüm ve kalım mevzuu saydığımız komünizm cereyanına karşı şiddetle mücadele kararında,

Tam bir inanış birliğine yarılmıştır.

V — Basına hürmet

Demokrasinin normal gelişmesi ve serbest meclis mürakabesi, ancak efkârı umumiyenin temsilcisi olan basının serbestliği ve radyonun tarafsızlığı ile kaabildir.

Şu hale göre radyoyu bir parti organı haline getirmek yanlış; ve basın üzerine resmî ilânlar vesair yollardan malî ve iktisadî tazyik yapmak hatalıdır.

Bu itibarla radyonun tarafsızlığı temin edilmeli; kanuni, mali, iktisadî yollardan fikir ve tenkid serbestliğini daraltıcı her türlü müdahaleler basın üzerinden kaldırılmalıdır.

Bütün bunları genç demokrasimize ve demokrasinin teminatlarından biri olan Türk basınına karşı hürmetsizlik saymakta komisyon birleşmiştir.

Netice

Kurultay konuşmalarından ve üyelerinin görüşlerinden ilham alan Komisyonumuz :

1 — Dünya ufuklarının aydınlık olmadığı, insan haklarının, milletlerin ve vatanların tehdit havası içinde bulunduğu bir devirde yaşadığımızı inanmaktadır.

2 — Böyle bir devirde milli tesanüdü bozucu her türlü hareketin karşısına dikilmeye, Cumhuriyetin ilk ve demokrasinin ana muhalefet ve mürakabe partisi olarak Cumhuriyet Halk Partisini vazifeli saymaktadır.

Bu itibarla :

Vatanın emniyetinde ve milletin selâmetinde olduğu gibi : demokrasimizin, inkılâplarımızın, hukuk devleti olmak vasfımızın; vatandaşların hak ve hürriyetlerinin de bekçiliğini yapmak yolundaki azmini millî şuuru ile ayakta, diri ve uyanık tutan Partinin; bu vatan ve millet vazifelerini tam mânasiyle sonuna kadar ifaya çalışmasını tabîi saymakta; ve buna imkân verilmediği takdirde, kanunların menetmediği her türlü tedbirlere müracaat edilmesini zarurî görmektedir.

Komisyonumuz, işte bu sebeplerle C. H. P. Dokuzuncu Kurultayının müşterek duygu ve düşüncesine tercüman olarak, bütün bu hayatî memleket meselelerinin halk efkârına arzı için ilişik beyannamenin hazırlanmasını uygun bulmuştur.

Kurultayın yüksek takdir ve tasvibine arz olunur.

Ana Dâvalar ve Memleket Meseleleri

Komisyonu

